

Irodalmi tükör / szépirodalom

- Erdély Miklós:** LEGSZEBB SZÓ A MÁR, Hypatia kérdései, Itt bent, Belső zaj, Semmi van, Mindenki legyen híres!, Alélek nyele
L. Simon László: Közművelődés és információs társadalom
Payer Imre: Pillanat-kép canzone, A néma démon
Bíró József: Keresőfényben...kristálytiszán, Kisfontosaz d nt t sr l, Vagyokakivagyok
Tóth Imre: Boldoggá avatás, Salamon kulcsai
Koncsek József: A forrásból ivó szarvas; Egy „internácinak”; Művelődésről, Magyaránadorban
Hétfári Andrea: Tus, Naptár szerint, emancipó
Göncz László: A csoda
Zsille Gábor: Poszáta, Rédcisi tótágas
Bence Lajos: koleusz-vers
Kiss Gy. Csaba: Željka Čorak köszöntése
Željka Čorak: A ház feltámadása
 (Részlet a Töredékek című könyvből) – Véssey Anna fordítása

Összeállítás fiatal zalai alkotók írásai

- Dezső Márton:** Liget tér, A negyedik napon, csak az
Szakony Dorina: lassúság, kedv, jellemhiba, záróvonal
Török Ádám: Szentjánosbogár-paraszak, Muszáj
Horváth Márk: Leszakadt, Biztos az utcalámpák miatt van
Gelencsér Milán: Óda whitmani témára
Horváth László: Életrajz

Tanulmány - kritika

- Bozók Ferenc:** Bíró Józseffel Újpesten, a Petőfi Tanya Étteremben
Legény Péter: Monologikus gondolat kísérelt
Szepes Erika: Magyar Antaiosz
 (Gondolatok Konczek József Vogul szigorlat című kötet kapcsán)
Szemes Péter: A Rábától a tengerig (Tábori Ottó Madár a süllyedő hajón című kötetéről)
Pósa Zoltán: Balatoni mítoszteremtőkről
 (Almássy Katinka Isten könnyecskéje Balaton, Matyikó Sebestyén József Takarónk a csillagos ég című verskötetéről)
Köpeczi Bócz Edit: Vatikán szolgálatában
 (Szabó Ferenc SJ A Vatikán keleti politikája közelről című könyvéről)

Képző- és iparművészet

- Szatmári Gizella:** Élők és holtak képmásai
 (Részlet a Hozsanna, megbélyegzés és klasszicizálódás – Zala György című monográfiából)
Pásztor Bertalan: Széchenyi–Kossuth-szobor: együtt
Jonathan Ouisse: Az elmélet és gyakorlat paradoxonjai
 (Beszélgetés Oláh Máttyás László szobrászművésszel)
Bárdosi József: A tájképről
 (Horváth Krisztián, Kondor Attila, Kovács Lehel és László Dániel festészete kapcsán)
Kostyál László: Tárlatról-tárlatra: ÜVEG;
 Udvardy Ignác Ödön (1877-1961) emlékkiállítás a Gönczi Galériában
Bence Lajos: Rembrandt-kiállítás a Lendvai Vár-Galériában
Szmadám György: Stamler Lajos Liliomkertje
Péntek Imre: Avantgárd és hagyomány: érintkezési pontok
 (L. Simon László Szubjektív ikonosztáz című könyvéről)
Kósa László: „Tengerre magyar! – Fiume magyar emlékezete”
 (Időszaki kiállítás a kanizsai Thury György Múzeumban)
Gábor Miklós utca-avató zalaegerszegi - Gábor Júlia köszöntője

Szerzőinkről

A folyóirat archívum a www.pannontukor.hu weblapon elérhető.
 Ugyanitt információ a folyóiratról és a Pannon Tükör könyvsorozatáról.

IMPRESSZUM

Alapító főszerkesztő: Pék Pál

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG

Elnök: Balogh László-Nagykanizsa

Cséby Géza - Keszthely, Hévíz
 Gyutai Csaba - Zalaegerszeg
 Kiss Gábor - Zalaegerszeg
 Papp Ferenc - Nagykanizsa

SZERKESZTŐSÉG

Péntek Imre - főszerkesztő
 Szemes Péter - főszerkesztő-helyettes
 Bence Lajos (Lendva) - főmunkatárs
 Kabdebó Tamás (Newcastle, Írország) - főmunkatárs
 Kardos Ferenc (Nagykanizsa) - munkatárs

ROVATVEZETŐK

Tóth Imre - vers
 Somogyi Zoltán - próza
 Szemes Péter - tanulmány, kritika
 Horváth M. Zoltán - képzőművészet
 Király László - zene
 Kaj Ádám - fiatalok, pályakezdők

Készült Zala megye,
 Zalaegerszeg, Nagykanizsa,
 Lenti, Hévíz önkormányzatának,
 a Magyar Művészeti Akadémia
 és a Nemzeti Kulturális Alapprogram
 támogatásával.

83
93
98

Szerkesztőségi cím:
 Pannon Tükör Szerkesztősége, 8900
 Zalaegerszeg, Landorhegyi út 21.
 E-mail: pannonfold@gmail.com
 Telefon: 92/598-070
Kiadja a Pannon Írók Társasága
 Kiadóvezető: Péntek Imre elnök
 Előfizethető csekken vagy számlázással,
 mely a szerkesztőség címén igényelhető.
 Számlaszám:
 Zalavölgye Takarékszövetkezet,
 Zalaegerszeg 75500258-10809415
 Az egyes számok ára: 1000 Ft.
 Előfizetési díj egy évre: 3000 Ft.

ISSN 1219-6886

Előkészítés:
 Nászpáng Grafika
hmz@t-online.hu
 Nyomdai munkák:
 Gőcsej Nyomda
 8900 Zalaegerszeg,
 Bajcsy-Zsilinszky tér 2.
 E-mail: info@gocsejnyomda.hu

További támogatóink:

NB FORSZ
 Szolgáltató és Tanácsadó Kft
 Könyvvezetés - Könyvvizsgálat
 Tel: 92-510005, Fax - 92-510006

Rembrandt Harmenszoon van Rijn: Rézkarc a Lendvai Galéria és Múzeum kiállításáról

Erdély Miklós

LEGSZEBB SZÓ A MÁR

ZENEKARI MÚLT CSUPÁN A LÁNYOK VÉSZHARANGJÁN
NEM KELL SIETVE ÉRVELNI / VÁRJÁK KI A VÉGÉT/
AMIT MEGSZEREZTEM VÁRTAM RÁ VIDÁMAN
ÉS KI NEM ÉRDEMELTE MEG?! /AMENNYIBEN SENKI/
MOST KIHALT, MINT EGY NAPSÜTÖTTE KÖNYVESBOLT
/A SZÍVEK BELSEJE/ A KÖNYÖRTELENSÉG HALÁL
TANFOLYAMÁN ÉS FELÜGYELETE ALATT
SZÍVTELENSÉGI RENDELETEK /KUPICA KISKAPU/ KÖZÖTT;
MÁR MINDEZ SZIGORÚ KÖNNYŰ HA A SZÍV MÁR EGY MÉG
ÜRES TÖLTÉNYTÁR /SZENNYEZETLEN

Hypatia kérdései

Az újat a buták értik meg?
A fizetett rongyos koszosok?
A söröző aszkéták?
Üdvzsoldosok?
Ezek a rosszfogú nyikorgó imamalmok?
Miképp lehetséges mindent
megértenem amit már tudtak,
és semmit se
értek abból amit
még nem tudtak a
többiek?
A félelem ellen lehet
számokkal?
Több veszély van mint
homokszem? Vagy össze
adhatatlan? Veszéllyel
számolni nem lehet
mert sokfajta? Számokkal
jellemzhetetlen?
A végtelenből bújt ki
ez az új okosság ami,
minden szám ellensége
volt és marad?
Vagy a tagadásból?
Ha megtagadtam volna
Archimédeszt
mint a keresztetek a
zsidókat vajon fön-
maradok én és a
számok ereje?
ÍRVA VAN
A betű öl a lélek
megelevenül.
A szám a világ lelke
és megelevenít. És én
még élek. És az is írva
van és már betű és
öl.
De nem téveszttem össze
a létezőt a nevével
sem a mennyiségével

Itt bent

A hátamon
Batyu
A hátamon
Kalucsni
A lábamon
A menetben
Megyek
A lábamon
Meglesz
Nemsokára
Itt bent
A hátamon
Legyenek tisztelettel
Mikor a gettóba mentem nagy ágyneműbatyu volt a vállamon
Síkos volt a hó és véres és agyvelővel borított
Elvették a meleg kesztyűm amelyben egy kis meleg állat volt
A hátamon hatalmas puha batyu
Vér és agyvelő a jeges havas úton
Puhára estem
Kalucsnimban
Elcsúsztam
Fölálltam
Megint puhára estem
A dunyha párna satöbbi egy lepedőbe volt belegöngyölve
A kezem persze fázott az út rémes volt
Mert néhány zsidót agyonverték vagy agyonlőttek
Csak néhányat
De az is elég volt ahhoz hogy véres legyen a hó
És agyvelőmaradékok is tarkítsák az útvonalat

Folyton megcsúsztam
Húzott hátra a nagy batyu
Puhára estem
És azóta is
Folyton megcsúszom
Kalucsniban járok
Puhára esek feltápázkodom
Kicsit pihenek
Minden este
Hanyatt esek
Puhára
Kicsit pihenek
Föltápázkodom
Puhára esem hanyatt
Egyre véresebb lesz
A lepedő a dunyha satöbbi
Szétkenődve
A lepedőn
Az agyvelőmaszat.

Erdély Miklós

BELSŐ ZAJ

HOZZÁÉRTŐ KERTÉSZEK ÁLDOTT KEZENYOMÁN
OLYAN FÉRFIGYANAT ALAKÚ PARKOK
BONTAKOZNAK, MELYEKBE HA IDŐSEBB HÖLGYEK
MÉGIS BETELEPEDNEK AZ NEM TÖBB,
MINTHA MIKOR A GYEREKEK EGY KOSÁR VASALATLAN
FEHÉRNEMŰBEN MEGHEMPEREDNEK
AZ OLAJBOKROKAT NÉZEGETIK
ÉS FÁJDALMUKHOZ TÁRSUL
HÍVJÁK A HORTENZIÁT.

A SZÉLES BÜKKFATÖRZSHÖZ ÁLLÍTOTT
VILÁGOSKÉK PAD KITŰNIK
KÉSZSÉGES ÁRTATLAN VÁRAKOZÁSÁVAL
MINT EGY TÜRELMES MAGÁRA
MARADT TEJES KOFA A FÉNYKUPACOKAT
MINT FRISS TEHÉNTÚRÓJÁT KÍNÁLJA.

A FEDETT TERASZON
ELKESEREDETT HÖLGYEK
SZŐNYEGGEL LAKÁSUK
BÉLELT ÉS A TELEFON AKUSZTIKÁJÁHOZ SZOKOTT
ÉLES ORRHANGJUKAT EREGETIK MELYRE
MINT ISMERETLEN MADÁRFAJ HANGJAIRA
A MADARAK KOPOTTABB CSICSERGÉSEL
VÁLASZOLNAK.

TUDJUK MÁR: A BELSŐ ZAJ
SOHASEM FOG ELŰLNI, FÖLEMÉSZTI A TESTET
UTÁLATOSSÁ TESZI AZ EGET ÉS A PARKOKAT
ÉS NEM ENGEDI HOGY CSODÁLATOS IDEGEK
NYUGALOMBAN KIZENGJÉK MINDEN TUDÁSUKAT

Semmi van

Mikor rettentő izgatottan
Sehol se vagy.
Nem vagy sehol.
Visszahívva a semmiből a semmibe.
Semmiből kigyúrva csak azért,
hogyan tudd, mi van.
Semmi van.
A rettentő izgatott semminek kell,
hogyan valaki tudja:
Nincs semmi.
Ha nem tudná senki,
hogyan nincs semmi,
az lenne az igazi semmi.
A semmi hatalma lehetett volna
a legtotálisabb és egyben a
legszerényebb hatalom.
És nem lett volna elég gonosz,
csak akkor, ha látják, mi minden lehetne
és lehetne még, ami nincs.
Sohase volt sokat, de lesz.
A róla való tudás is a nullával egyenlő
– ezt még tudni kell.
Ez a tudás ugyanannyira semmi, mint amit tud.
Semmit nem tudó semmi!
Ez vagy te.
Ezt tudod te.
A semmi, aminek
nincs mit tudni, annak a tudata.
Ez vagy te.

MINDENKI LEGYEN HÍRES!

BENNFENTES SÉTAHAJÓZÁS A „RÉSZEG HAJÓN” /PEDIG MINDENT CSAK AZT NEM/ BELSŐ CSEVEGÉS, MEGEMLÍTHETNI EGY KÉKET, ÉS JÓKOR PL. EGY VILÁGOS KÉKET ÉJSZAKA EGYMÁSTÓL MEGRÉSZEGETETT UTASOK EUFÓRIKUS INTÉZMÉNYÉNEK KERETÉBEN. ÚGY LÁTOM A SÖTÉTBEN A NYUGTALANSÁG MINT VALAHA. /SZÁRAZ ELEMMELEL MŰKÖDŐ ASZTALI LÁMPÁT KELLENE FELTALÁLNI/ /MINDENT DE A HOSSZÚ ZSINÓROKBÓL ELÉG VOLT/ A RÖVIDEKBŐL IS/ HAZUDJ MAGADNAK ÉS FIGYELD MEG /RAJT NE KAPD MAGAD/ /NYUGODTAN!! /UTÓLAG, A HAJAD KIFEJEZ JOBBAN ÚGY SE TUDOD MAGAD /MEGHÜLYÜLT EZ A DOSZTOJEVSZKIJ A FENE EGYE MEG AZZAL A LEVÁGOTT UJJÚ KISFIÚVAL?/ /NYAMVADT!/ ÁLGYÓNÓ RÁKENI ÉS MILYEN FÖLÖSLEGES, TENGERBE EJTETT CERUZA ZSEB ÁLLÓLÁMPÁT RÁÁLTATOK AMIRE VAN. HA EGYSZER RÁÁLTATOK ARRÁ AMI VAN, NEM AKARTOK ÁTÁLLNI ARRÁ AMI NINCS. KIDOBOTT ÉRVEK. A KUDARCOT IS CSAK OTT JAVÍTHATSZ AHOL MEGESETT MIÉRT VÁLTOZTATNÁL? PL. MINDENKI LEGYEN HÍRES!

AZOK A VÉGTELENŰL JÓ ÍRÓK AKIK MÁR AZOK MEGOSZTHATNÁK HA TUDÁSUKAT NEM IS DE HÍRNEVÜKET MINDEGYIK ÉS AZOK MINDEGYIKE TOVÁBB ÖTNEK. /ÖTLETNEK NEM ROSSZ/

A MAGABIZTOSSÁG MÁS FORMÁJÁBAN NEM A HOGYANJA SEM AMIT, HANEM A MIRŐL A LÉNYEGES; A MIRŐL ÉS A MINEK. PL. A T.D. ELKÉSETT ZÁRÓJELEI UTÁN LOHOLVA MÁR ELEVE MÁSRÓL ÉS MÁSMINEK. TALÁN EGYSZER KINEK. FOSZTÓDÁSSAL SZAPORODNI. AZT AZ ORDÍTÓ KÜLÖNBSÉGET VÉVE ALAPUL AMI A VÉGTELEN JÓ ÉS A NEM EGÉSZEN JÓ KÖZÖTT VAN, VAGY GÉPNYELVEN SZÓLVA AZ MÁR ÖNMAGÁBAN: KÉTLÁBON JÁRÓ „BÖLCSESSÉG” / KÉT VÉGLETT KÖZÖTT LEGRÖVIDEBB PONT AZ EGYENES/ „VEGYÉTEK EZT”: „JÓKORA HEGYSÉG AMELY ANNÁL AZ ORDÍTÓ KÜLÖNBSÉGNÉL IS HATALMASABB, ÉS ÉPPEN AZÉRT – MERT NAIV. „ÖREG KEZÉBE MÉRTED BÖVEN” ÉS NEM FUKARKODTÁL.

A GÁLYALAPÁTOK NYEKERGÉSÉT HALLGATVA A MÉLYRŐL /LÉNYEG HOGY HONNAN/ KÖZVETLEN VESZÉLY NINCS MERT ÖRÖK. AZ EMBER /MEGJ./ ÓTA ORDÍTÓ KÜLÖNBSÉG NEM ADÓDOTT; KÉSŐ; MÁR ÖRÖK; ÉS NEM IS KEVÉS; KÉT MISZTIKA KÖZÖTT A LEGRÖVIDEBB ÚT A TECHNIKAI FORRADALOM KÖZÜL INDIVIDUÁLIS MÁGIKUS ASZTRONAUTIKA MONOLOGIKUS

I.M.A.

A lélek nyele

Ahogy átsüvítek
E látható világon
Füleim terelő lemezek
Szemeim ütközők
Egyik oldalammal fehér lapot súrolva
Látható nyomot hagyok
Maszat csíkok
És az a szeretet
Gyilkos és kellemes az életnek szárnya az
S a halálnak ejtóernyője egyben
A lélek nyelét
Viszont reszketve húzza vissza
Markolja egy csapzott
Rémes ördögöcske

László Dániel: Eső előtt - olaj, vászon - 2009

L. Simon László

Közművelődés és információs társadalom¹

Tisztelt Miniszterelnök Úr, Hölgyeim és Uraim!

Azt a feladatot kaptam, hogy a közösségi művelődés és a kultúrpolitika szemszögéből közelítsek az információs társadalom problémáihoz. Evidenciaként veszem azt, hogy a teremben jelen lévők mind interneteznek és mind tudják, mi a Facebook, mindenki érti a lájkolás és a megosztás fogalmát.

Mindenekelőtt szeretném jelezni, hogy alapvető szemléletbeli különbség lesz az előző és a mostani előadás között,² már csak azért is, mert én az internetet nem egy, a társadalom normális szövetét, hagyományos közösségeit romboló rendszernek látom, szerintem ugyanis a virtuális közösségek is képesek közösségeként működni. A virtuális közösségi tér működése erősen eltér a valóságos közösségi terektől és emiatt számos csapdahelyzetet képes teremteni. A virtuális közösségek ugyanis a valóságos közösségek mintájára szerveződnek, a virtuális közösségek mögött valóságos emberi kapcsolatok állnak, vagy azért, mert korábbi kapcsolatokra épül, vagy a neten született ismeretségek személyes kontaktussá alakulhatnak át. A Facebookon általában azokat szoktuk barátként bejelölni, akiket a való életben is ismerünk. Arra is lehetőséget adnak ezek a közösségi oldalak, hogy a valóságos kapcsolataink fokozatait jelezzük, tehát hogy kivel milyen viszonyban vagyunk, ki a régi személyes ismerősünk, ki a családtagunk, ki a szoros barátunk, kivel jártunk együtt iskolába stb. Mindez persze nem jelenti azt, hogy ne lennének valós jelenségek és valós problémák a Tellér Gyula által megfogalmazottak, ám nem mindegy, hogyan közelítünk a kérdéshez. Ezért kell tisztáznunk, hogy a jövő közművelődés-politikája vagy közösségi művelődéssel kapcsolatos kultúrpolitikája számára a legfőbb kihívást a valóságos és a virtuális közösségi terek közötti átjárás megteremtésének a szükségessége fogja adni.

A mai közművelődésnek vagy közösségi művelődésnek az egyik legnagyobb problémája az, hogy miközben egy-egy programot vagy eseményt rengetegen lájkolnak, azaz mondjuk úgy, hogy tudnak róla, és a szimpátiájukat egy like-jellel teszik egyértelművé a közösségi társaik számára, valójában jóval kevesebben vesznek részt ezeken az eseményeken. Szemünk előtt nő fel egy generáció, amely a kultúra megélése és a lájkolás közé egyenlőségjelet tesz. Ez egyébként nemcsak a kultúrában van így, hanem az élet más területein is. A legszembetűnőbb jelenség az volt, amikor a médiatörvényt alkottuk, s létrejött a ma már politikai mozgalommá szerveződött Egymillióan a Sajtószabadságért Facebook közösségi oldal. A mai adatok szerint 105 079 ember lájkolta, tehát 105 ezren szimpatizálnak egy közösségi oldalon ezzel a politikai mozgalommal. Amikor ugyanezen a politikai oldalon tüntetést hirdettek az ő olvasatukban elnyomó hatalommal szemben, ezt a tüntetést is nagyon sokan lájkolták, de ténylegesen csak néhány ezren mentek el. Fel kell ismernünk, hogy a fölnövekvő nemzedékek tagjai közül nagyon sokan azt gondolják, hogy a cselekvés illúziója kiváltja a valóságos cselekvést. Erre a nagyon messzire mutató problémára a nevelésnek és az oktatási rendszernek hangsúlyosan oda kell figyelnie: ha valamit lájkolunk, az még nem cselekvés, az csak a tetszésünk kinyilvánítása, azaz a cselekvés illúziója. Ezzel még nem tettünk semmit sem, ez csak első lépésként sem fogható fel, mert a valódi lépés az, hogy föl is emeljük a fenekünket a

¹ A 2013. március 27-én a Nemzeti Hírközlési és Informatikai Tanács, az Informatikai Vállalkozások Szövetsége és a Magyar Zoltán E-közigazgatástudományi Egyesület által szervezett, *Információs társadalom kontra magyar társadalom* című konferencián elhangzott előadás szerkesztett változata.

² Pálincás József MTA elnök köszöntője és Kalmár István vitaindítója után Tellér Gyula „*A fő front*” címmel tartott előadást, amelyben a számítógépes kultúra személyiséget lebontó és a társadalom alapszöveget széttroncsoló hatásaira hívta fel a figyelmet.

székből, elindulunk, és teszünk valamit. Ha a kultúra fogyasztására akarom ezt alkalmazni: nemcsak lájkolnunk kell egy fontos és jó kulturális eseményt, hanem el is kell mennünk rá, hogy annak a valós térben és közegében legyünk a program nyújtotta közösségi élmény részesei.

A közművelődés előtt álló egyik legnagyobb kihívás napjainkban az, hogy képes lesz-e éppen a netes közösségi felületek segítségével elcsábítani bennünket ugyanezen felületek elől, azaz hogy el tudjuk-e vinni a kézzelfogható közösségi terekbe a kultúra leendő fogyasztóit. Ez, ha tetszik, egyfajta paradoxon: a jövő közművelődési szakembereinek, a jövő pedagógusainak és a jövő programszervezőinek úgy kell fölhasználniuk a netes közösségi felületeket, hogy valójában az a legfőbb céljuk, hogy a virtuális közösségi terekből a valóságos közösségi terekbe vigyék át az embereket. Ezt megkerülni nem lehet, mert tetszik, nem tetszik, ezek a közösségi oldalak hódítanak és hódítani is fognak.

Nagy kérdés számunkra az, sikerül-e tudatosítani, hogy ami a neten virtuálisan elérhető és ott virtuálisan megélhető, az csak részben azonos a valódi kulturális élménnyel, a valódi kulturális tartalommal. Nyilvánvalóan nagyon sok olyan dolog van, lásd azokat a fájlmegosztó programokat, vagy felületeket, amelyeken lehetővé teszik azt, hogy értékes kulturális produkciók dokumentációját, vagy magukat a megvalósult műveket – a legjellemzőbb erre a zene meg a film – ott primer módon érthessünk el, de a legtöbb esetben mégis azzal kell szembesítenünk a felnövekvő nemzedékek leendő kultúrafogyasztó polgárait, hogy amit virtuálisan meg tudnak élni az interneten, az valójában javarészt nem azonos a valódi kulturális élménnyel és a valódi kulturális tartalommal. Mindez nem zárja ki azt, hogy az internet nyújtotta lehetőséggel élve ne jöhessenek létre olyan érvényes tartalmak és alkotásmódok, akár új műfajok, amelyek kifejezetten az internet új mediális jellegére építenek. Az így megszülető alkotások befogadása, valamint az értelmezési keretek megteremtése is alapvetően a nethez kötődnek, de ezek nem fogják kiváltani a korábban bevetté vált, ma hagyományosnak tekintett művészeti aktivitásokat, s továbbra is szükség lesz például színházakra.

Az előadásom elején tehát ezért állítottam azt, hogy nem a közösségi létet és a közösséget romboló internetet kell szembeállítani egymással, hanem a virtuális közösségi tér és a valóságos közösségi tér fogalmát. Fontos, hogy a tapasztalatok levonása után megfelelően alakítsuk a jövő kultúrpolitikáját – és szerintem oktatáspolitikáját is. Azt is mondhatnám, hogy az elmúlt évek oktatáspolitikai vitái – például a Nemzeti Alaptanterv tartalmi kérdéseiről – álviták voltak. Ha képesek vagyunk túllépni a különféle értelmiségi táborok politikai identitását meghatározó, a folyamatos revansvételről szóló vitakultúrán és gyakorlaton, akkor megértjük, ma nem lehet az a fő kérdés, hogy melyik író-t hagyunk ki vagy emelünk be az új Nemzeti Alaptantervbe. A jelen fő kérdése ez: miként tudjuk elérni, hogy az új típusú, az internet meghatározta közösségi terekben szocializálódó fiatalokat is értő olvasóvá, befogadóvá neveljük? Ha ezt nem tesszük meg, akkor teljesen mindegy, hogy Kassák Lajos vagy Wass Albert lesz-e benne az alaptantervben, vagy akár mindkettő, vagy egyik sem, mert egyiket sem fogják olvasni. Tehát az oktatáspolitikának is ki kell találnia, hogy miként reagáljon erre a kihívásra.

Korunk kultúrpolitikájának azzal a problémával is foglalkozni kell, hogy a netes fogyasztók jó része azt hiszi, hogy ami a világhálón van, az ingyenes. Ma a magyar felhasználó is úgy gondolja, hogy amit a neten elér, az mind ingyenes tartalom, és ezért nem gondolja végig, hogy emögött milyen szerzői jogi és gazdasági szempontok húzódnak meg. A magyar társadalom jelentős része még mindig úgy tekint a világhálóra, mint egy jóléti szociális szolgáltatásra, tehát ami ott elérhető, az mind ingyen van, legyen szó filmről, fotóról, irodalmi alkotásról vagy egy tudományos dolgozatról. Ennek megfelelően is használja, és nem számol az esetleges büntetőjogi következményekkel. Ezért az elkövetkezendő évek politikájának az is fontos feladata lesz, hogy rávezesse a társadalmat és kifejezetten a felnövekvő nemzedékeket arra, hogy a világhálón is csak akkor van tartalom, ha azt valakik előállítják. Tudatosítani kell mindenkiben azt, hogy ennek az előállításnak nem kizárólag azért vannak költségei, mert valaki meg akar belőlük gazdagodni, hanem mert ez a kulturális reprodukciónak is az alapfeltétele. Azt kell tudatosítanunk a fogyasztókban,

hogy a virtuális térben a szerzői jog problémája ugyanúgy probléma, mint abban a kulturális közegben, ahol még könyvet, nyomtatott folyóiratot vásárolunk pénzért. A jogalkotásnak, s különösen az EU-s szabályozásnak ezen a területen óriásiak az adósságai. De a bűnüldözés is óriási lemaradásokkal küszködik. Néhány évvel ezelőtt a rendőrségnek még azzal a problémával kellett volna megküzdenie, hogy illegálisan fénymásolták az egyetemi hallgatók a szerzői jog által védett jegyzeteket, tankönyveket, s a másolatok után a szerzői jogi forrásokat nem kapták meg a szerzők. Ma ennél sokkal nagyobb a gond, könyvek tucatjai kerülnek fel úgy az internetre, nagyjából a kiadásukkal egy időben, hogy ezzel a bűnüldözés semmit sem tud kezdeni. A magyar jogalkotásnak és a bűnüldözésnek a területi hatály is korlátokat szab, tudjuk, hogy az illegális a tartalmaknak a nagy része nem magyar szervereken jelenik meg.

Az elkövetkező évek kultúrpolitikájának a kultúra közvetítésének, a közvetítő közegnek a változásával is számolnia kell. Ez nagy kihívás elé állítja a jövő alkotóit és a befogadóit is. Technológiailag látjuk a főbb irányokat, látjuk, hogy sokunknak megszokott eszközeivé váltak az okostelefonok vagy a táblagépek: előhúzzuk a zsebünkéből, s egy pillanat alatt meg tudjuk nézni azokat a tartalmakat, amelyekre éppen szükségünk van.³ Technológiailag a kérdés eldőlni látszik. Azt nyilvánvalóan már senki sem merné állítani, hogy a nyomtatott napilapokban évszázados dimenzió van még. Erről nem érdemes vitatkozni, csak az a kérdés, hogy hány évtizede maradt a nyomtatott napi sajtónak, és hogy milyen szerkesztési változásokat generál folyamatosan az internetes jelenlét, illetve az interneten való hírközvetítés.⁴ Szerintem a legfőbb kérdés e téren az, hogy ebben a versenyben Magyarország miképpen tud teljesíteni, hogy miképpen tudjuk a pozícióinkat nemhogy megőrizni, hanem egyáltalán megerősíteni.

Külön érdemes foglalkozni az e-könyvek kérdésével. Magyarországon az e-book-tartalmak fejlesztése nagyon alacsony. Ez katasztrófa. Sokan sajnós úgy közelítenek a kérdéshez, hogy már csak azért sem szabad elektronikus könyvet csinálni, mert így a klasszikus könyvek elől és a klasszikus könyvkiadók elől vesszük el a lehetőséget. Ennek a szemléletnek az ellentmondásosságára a kulturális támogatási rendszer két alappillérenek a megjelölésével tudunk rámutatni. A támogatási rendszernek két dologra kell fókuszálnia: egyrészt, hogy tudjuk-e segíteni és generálni a minőségi kulturális-művészeti tartalmak megszületését, másrészt, hogy a korábban vagy napjainkban létrejött értékes alkotásokat, minőségi tartalmakat el tudjuk-e juttatni minél szélesebb néző-, olvasó-, befogadó-rétegekhez, azaz hogy a minőségi tartalmaknak, művészeti alkotásoknak meg tudjuk-e teremteni a jövő nemzedékekben is a közönségét. Hogyha ez az utóbbi fontos szempont, márpedig szerintem az, akkor tudomásul kell vennünk, hogy a műveltségszerzésnek vagy a műveltség gyarapításának a módszertana és közvetítő csatornáit technológiai értelemben is drasztikusan megváltoznak, ezért nem az a kérdés, hogy küzdünk-e az új típusú technológiák ellen vagy sem, hanem az a kérdés, hogy hogyan tudjuk azokat az értékközvetítés szolgálatába állítani, tudunk-e ezen a téren is versenyképesek lenni, a nemzetközi versenybe bekapcsolódni. Ezért gond az is, hogy minden erőfeszítésünk ellenére nem tudjuk az e-bookok áfatartalmát a nyomtatott könyvekével azonos szintre, öt százalékra csökkenteni. Szerintem állami segítséggel kellene a magyar tartalmakat olyan formátumban elérhetővé tenni, amelyek a korszerű e-book-olvasókon megjeleníthetők. Ugyan ezek az

³ Az internet-gazdaságról, az információs társadalomról, valamint az infokommunikációs piacról kutatásokat készítő eNET Kft. 2013. februári felmérése szerint a magyar felnőttek 29 százalékának volt okostelefonja 2012 végén. „A 2,4 millió okostelefont főleg a fiatalok, a férfiak, az iskolázottabbak és a budapestiek birtokolják. [...] Az okostelefon-használók több mint 60 százaléka szokott internetezni a telefonján. Vagyis az okostelefon-tulajdonosok harmada egyelőre nem él telefonja egyik legfontosabb képességével, sem mobilinternet szolgáltatás, sem WiFi használatával. Ugyanakkor az okostelefonnal rendelkező iskolázott, fővárosi, fiatal férfiak mintegy 70 százaléka mobilnetezik. E-mailt a felhasználók 53 százaléka olvas az okostelefonján. A legaktívabb, budapesti csoport 72 százalékban levelezik a telefonján. A közösségi oldalak látogatottsága majdnem olyan népszerű, mint az e-mailezés, az okostelefon-felhasználók 45 százaléka rendszeresen látogat ilyen oldalakat telefonján. Sőt, a községekben, falvakban élők közül többen látogatják a közösségi oldalakat, mint ahányan e-mailt használnak. A Facebook-ot valamivel több mint 1,2 millió felhasználó nézi okostelefonján is Magyarországon.” Forrás: <http://www.enet.hu/hu/hirek/mar-okostelefon-felhasznalo-a-magyar-lakossag-tobb-mint-%c2%bc-e/>

⁴ Erről lásd BAJOMI-Lázár Péter *Hírközlés tegnap és ma* című cikkét. http://www.mediakutato.hu/cikk/2009_03_osz/10_hirkozles

eszközök Magyarországon még nincsenek széles körben jelen, de a világban már nagyon sok helyen komoly részt hasítanak ki maguknak ezen a piacon, s hamarosan nálunk is el fognak terjedni. Nem engedhetjük meg magunknak, hogy a külföldi kereskedők szerezzék meg a magyar piacot, kihasználva például az adórendszerükben rejlő burkolt támogatási lehetőségeket is (például Luxemburgban 3%, Franciaországban 7% az e-könyvek áfája, s talán az sem véletlen, hogy világ legnagyobb online – könyv és e-könyv – kiskereskedője, az Amazon is Luxemburgban alakította ki az európai központját). Már hónapok óta cikkez a magyar sajtó az Amazon hazai piacra való belépésének lehetőségéről, ennek a piacvezető vállalatnak saját e-book-olvasója van, óriási tartalmi kínálattal kiegészítve. Ha közvetlenül is belépne a magyar piacra, véleményem szerint a magyar e-book-tartalmak fölötti rendelkezés is 90%-ban az ő kezükbe kerülne. A digitális tartalmak feletti rendelkezés jogosultsága egy szint fölött nyilvánvalóan nemzetbiztonsági kérdés is, miként erre a bevezetőjében Kalmár elnök úr is utalt.

A digitális versenyképességünkről is beszélni kell, erről mindent elmond az internetpenetráció magyarországi mértéke. Kalmár István a bevezetőjében 55%-ról beszélt, ami valóban alacsony lenne, a legutóbbi felmérések alapján jelenleg 65% a magyar internethasználók aránya. Sajnos ez jóval alacsonyabb, mint a szomszédos Ausztria (79,8%) vagy Szlovákia (79,1%) számai, de az uniós átlagot (73%) is alulmúlja.⁵

Az internetet használók aránya az Európai Unióban

	Népesség (becsült adat, 2012)	A Föld népes- ségének százalékában	Internet- használók (2012.06.30.)	Penetráció a lakosság százalékában	Az Internetet használók százaléka a Föld teljes népességéhez viszonyítva	A Facebookot használók száma (2012.12.31.)
Európai Unió	503,824,373	7.2%	368,021,986	73.0%	15.3%	192,746,920
A Föld többi része	6,514,022,549	92.8%	2,037,496,390	31.3%	100.0%	975,943,960
Teljes Föld	7,017,846,922	100.0%	2,405,518,376	34.3%	100.0%	975,943,960

⁵ Az adatok a www.internetworldstats.com honlapon található 2012. évi Európai Unió-s statisztikákból származnak.

Az internetet használók aránya az Európai Unió 27 tagállamában

Az EU országai	Népesség (becsült adat, 2012)	Inter- nethasználók (2012.06.30.)	Penetráció a lakosság százalékában	Az Internetet használók százaléka az Unió teljes népességéhez viszonyítva	A Facebookot használók száma (2012.12.31.)
Ausztria	8,219,743	6,559,355	79.8 %	1.8 %	2,915,240
Belgium	10,438,353	8,489,901	81.3 %	2.3 %	4,922,260
Bulgária	7,037,935	3,589,347	51.0 %	1.0 %	2,522,120
Ciprus	1,138,071	656,439 57	7 %	0.2 %	582,600
Csehország	10,177,300	7,426,376	73.0 %	2.0 %	3,834,620
Dánia	5,543,453	4,989,108	90.0 %	1.4 %	3,037,700
Egyesült Királyság	63,047,162	52,731,209	83.6 %	14.3 %	32,950,400
Észtország	1,274,709	993,785	78.0 %	0,3 %	501,680
Finnország	5,262,930	4,703,480	89.4 %	1.3 %	2,287,960
Franciaország	65,630,692	52,228,905	79.6 %	14.2 %	25,624,760
Görögország	10,767,827	5,706,948	53.0 %	1.6 %	3,845,820
Hollandia	16,730,632	15,549,787	92.9 %	4.2 %	7,554,940
Írország	4,722,028	3,627,462	76.8 %	1.0 %	2,183,760
Lengyelország	38,415,284	24,940,902	64.9 %	6.8 %	9,863,380
Lettország	2,191,580	1,570,925	71.7 %	0.4 %	414,520
Litvánia	3,525,761	2,293,508	65.1 %	0.6 %	1,118,500
Luxemburg	509,074	462,697	90.9 %	0.1 %	227,520
Magyarország	9,958,453	6,516,627	65.4 %	1.8 %	4,265,960
Málta	409,836	282,648	69.0 %	0.1 %	217,040
Németország	81,305,856	67,483,860	83.0 %	18.3 %	25,332,440
Olaszország	61,261,254	35,800,000	58.4 %	9.7 %	23,202,640
Portugália	10,781,459	5,950,449	55.2 %	1.6 %	4,663,060
Románia	21,848,504	9,642,383	44.1 %	2.6 %	5,374,980
Szlovákia	5,483,088	4,337,868	79.1 %	1.2 %	2,032,200
Szlovénia	1,996,617	1,440,066	72.1 %	0.4 %	730,160
Spanyolország	47,042,984	31,606,233	67.2 %	8.6 %	17,590,500
Svédország	9,103,788	8,441,718	92.7 %	2.3 %	4,950,160
A TELJES EU	503,824,373	368,021,986	73.0 %	100.0 %	192,746,920

Az internetet használók aránya az Európai Unió tagjelölt országaiban

Az EU tagjelölt országai	Népesség (becsült adat, 2012)	Internet-használók (2012.06.30.)	Penetráció a lakosság százalékában	Az Internet használók százaléka az EU tagjelölt országainak teljes népességéhez viszonyítva	A Facebookot használók száma (2012.12.31.)
Albánia	3,002,859	1,471,400	49.0 %	3.0 %	1,097,800
Bosznia-Hercegovina	3,879,296	2,327,578	60.0 %	4.7 %	1,345,020
Horvátország	4,480,043	3,167,838	70.7 %	6.4 %	1,595,760
Izland	313,183	304,129	97.1 %	0.6 %	227,000
Kosзовó	1,836,529	377,000	20.5 %	0.8 %	n/a
Macedónia	2,082,370	1,180,704	56.7 %	2.4 %	962,780
Montenegró	657,394	328,375	50.0 %	0.7 %	306,260
Szerbia	7,276,604	4,107,000	56.4 %	8.3 %	3,377,340
Törökország	79,749,461	36,455,000	45.7 %	73.3 %	32,131,260
Az EU tagjelölt országai összesen	103,277,739	49,719,024	48.1 %	100.0 %	41,043,220

A digitális versenyhátrányunkat a nemzeti tartalmak digitalizálásában való lemaradásunk is jól mutatja, bár a falak nélküli könyvtárak világában itt nehezebb olyan egzakt számokat közölni, mint az internethasználat esetében. Ez egy óriási küzdelem, amelynek nyilvánvalóan vannak nemzetpolitikai és nemzetbiztonsági dimenziói is. Jogosan vetődnek fel azok a kérdések, hogy kik digitalizálják a magyar tartalmakat, hogy milyen formátumban teszik közzé, hány féle platform, szabvány él egymás mellett, s kinek a szerverén találhatóak? Vajon miért nem tesszük fel azt a kérdést magunknak, hogy miért jó az Magyarországnak, hogy a magyar tartalmak jelentős részét a Google digitalizálja, és a Google külföldi szerverein tároljuk őket, nem pedig magyarokon? Melyik másik európai kultúr nemzeti engedi ezt meg magának? Véleményem szerint az összehangolt európai törekvések, a lundi alapelvek,⁶ a pármái charta⁷ ellenére is óriási a lemaradásunk, ráadásul nekünk nem elég a magyarországi tartalmakkal foglalkoznunk, nemzetpolitikai szempontból egyaránt fontos a más országokban őrzött magyar anyagok digitalizálása és hozzáférhetővé tétele. Nekünk nem mindegy, hogy például a beregszászi levéltárnak vagy a Teleki Tékának az anyagát ki és milyen formátumban digitalizálja. A nemzetpolitikában, a nemzetek versengésében már most óriási szerepe van annak a digitális térnek, amelyben Magyarországnak komoly pozíciókat kellene elfoglalnia.

A digitalizálás területén technológiai lemaradással is küszködünk, számtalan közösségi forrásból elvégzett digitalizálás esetében tapasztaljuk, hogy indexálatlan, a keresésre alkalmatlan, elavult formátumban teszik közzé az anyagokat: egy kétszáz évvel ezelőtti könyvet egyrétegű pdf-ben ma már szinte értelmetlen feltenni a világhálóra.

⁶ A svédországi Lundban 2001. április 4-én tartott szakértői ülésen az Európában folyó digitalizálási tevékenységek összehangolása érdekében megfogalmazott alapelvek.

⁷ 2003. november 19-én Pármában gyűlt össze, és a lundi alapelvekből kiindulva alkotta meg az összehangolt digitalizálás irányát meghatározó, folyamatosan alakuló chartát.

Ebben a versenyben a közpénzek hatékony hasznosulása érdekében sem szabad fenntartanunk az elavult kulturális támogatásoknak a rendszerét. Csak egy példát emelek ki. Kulturális államtitkárként sokat vitatkoztam az artmozisokkal. Állítottam, hogy a művészmozik jelenlegi támogatási rendszerét a jelenlegi formájában nem érdemes fenntartani: állami támogatásból olyan filmek sorát mutatjuk be ezekben a vetítőtermekben, amelyekre alkalmanként egy-két ember megy el, miközben mások adott esetben értékes kulturális tartalmakat, értékes művészfilmeket a saját okostelefonjukon vagy egyéb más készülékükön odahaza meg tudnak nézni. Tisztában vagyok azzal, hogy moziban más élmény filmet nézni, mint egy kijelzőn, legyen az akár a legjobb házi mozi rendszer, ugyanakkor az államnak, egy kultúrállamnak nem az az érdeke, hogy elavult formákat tartson fenn, hanem hogy minél szélesebb körben ismertesse meg az értékes kulturális tartalmakat. Ezért nekünk – minthogy nem lehetnek szociális dimenziói a kulturális támogatásnak – azt kell megnéznünk, hogy az új technológiák révén miképpen tudjuk akár a régi, értékes tartalmakat is minél több emberhez eljuttatni. Ezért kellene a mozisokkal együtt azt kitalálni, miképpen lehet a művészfilmeket a fiatalok széles rétegeihez eljuttatni, s ebben a folyamatban hogy tud a legjobban hasznosulni az erre a célra rendelkezésre álló állami forrás.

Az utolsó felvetnivalóm a referencialitás problémája, amivel nem árt folyamatosan foglalkoznunk. Ma a magyar fogyasztók nagy része a világhálón megjelenő tartalmak valóság tartalmát nem kérdőjelezi meg, a kritikai érzék az internettel, az internetes tartalmakkal kapcsolatban nagyon alacsony Magyarországon. Nem akarok itt a magyar Wikipédia és az amerikai Wikipédia közötti különbségekbe belemenni, de akik ismerik és használják ezeket a felületeket, azok pontosan tudják, hogy mire gondolok. A saját magamról szóló internetes lexikoncikk egy része is megalapozatlan, valótlan állításokat közöl, tele tárgyí tévedésekkel, s közben magukat komolyan tartó újságírók ezekből kritika nélkül idézgetnek. Egyszerűen kész tényként fogadják el, ami ott megjelenik, semmilyen módon nem néznek utána, hogy a tartalom valós-e, érvényes-e vagy sem. Ezért kell beszélünk a referencialitás problémájáról, hiszen a tudásszerzés módzatai alapvetően változnak meg, és ez szintén a közművelődés, a kultúrpolitika és az oktatáspolitikára számára jelent nagy kihívást. Az a kérdés, hogy miképpen tudjuk az elkövetkező nemzedékek tagjait megtanítani arra, hogy értékes és értéktelen tartalmak között különbséget tegyenek az interneten. Mi, akik még könyveken nőttünk föl, és könyvekből szereztük a műveltségi anyagunk nagyobb részét, mi megtanultuk azt, hogy miképpen épülnek egymásra tudásanyagok, és hogy egy lexikoncikk mögött milyen referencialitás van. Ezért nyilván nem kezdtünk egy ókori régészeti leletről szóló lexikoncikket a Révai Lexikonban olyan módon ellenőrizni, hogy elmentünk és megnéztük azt a föltárást, amelyről éppen ez a cikk beszámol. Mert mögötte volt az a bizalom, amelyre a műveltséganyag, a tudásanyag épült. Ez a fajta egymásra épülés nincsen meg tisztán az internet világában.

Megfelelő műveltségi bázis nélkül az ocsút a pelyvától és nem a búzától akarjuk elválasztani. Ez a farkasvakság a politika és a sajtó világára is jellemző. Gondoljanak csak arra a szélsőséges esetre, amikor a közismerten humoros blogtól, a Hírcsárdától az egyik minisztérium helyreigazítást kért. Ez körülbelül olyan, mint ha az ötvenes években a Ludas Matyitól kérték volna ugyanezt. Nyilvánvalóan akkor eszükbe sem jutott volna a politikusoknak vagy egy minisztérium sajtóosztályának egy álhír kapcsán helyreigazítást kérni a viccmagazintól, ma minden gond nélkül megteszik. A jelen előadásban arra végképp nincs időm kitérni, hogy vannak olyan politikai erők Magyarországon, amelyek radikális és egyébként mindenféle referenciaérték nélküli honlapokat valóságos hírportálként próbálnak beállítani; a magyar kormányzati sajtószervek pedig rendre elkövetik azt a hibát, hogy ezeket, mint referenciaértékű sajtótermékeket szemlézik.

Zárásként hadd mondjam el: nagyszerű dolog, hogy a világ legeldugottabb pontjába is eljuthat minden információ, de meg kell tanítani az embereket az információk szűrésére és értelmezésére. Ahogy a könyvtárakban rejő hatalmas tudás is csak kutatók és pedagógusok közreműködésével válik hasznossá, a világháló végtelen tudásanyagára is igaz ez. Erre kell megfelelően képezni a gyerekeinket: a jogosítvány, az angol nyelvtudás, az ECDL-vizsga uniós alapkövetelmény, de az információ feldolgozása és az információkáoszban való eligazodás, úgy látszik, nem.

Payer Imre

Pillanat-kép canzone

A fénysugár a látás túl feléről
redves falat, nyirkos ereszcatornát,
az innenső oldalról érkező fény
steril üveg, acél, betonnyi képből
erődítmény-plázát, shop-ot told át
egy láthatatlan felületre örvény-
szerűen odaöntvén.
Az egyik lassú, nyúlós forгатagban
vetít konfekciós, kopott tumultust,
a másik design-os huss-t
villódzó vonalban és pontalakban
– innen s onnan: a nincs van, vagy a van van?

Homályos margó a képek között, de
egyszerre érvényesek mind. A harminc-
kilenc évvel előttem és a jelenleg
megmerevedett pillanat közölte,
a nagy felületen kép-valókkal skicc
– a térré vált idők pulzálnak, remegnek
– most-nak s emlékezetnek.
Mint a szerelemben, együtt van minden
lassú hullámmal, izzó készenléttel
– aszfaltra tágult éter,
múlik, ismétél, a bent: kinn, a kint: benn
súlyos színekkel, végtelennyi szinten.

Canzone, mondd el, annyi
pillanat miképp válik képpé – rengés,
mi megszilárdul, figyelő merengés.

A néma démon

Folytonosság, Szakadás Áttűnések
Aztán pilanat-négyzet, lélek-kocka.
Ismétlődőn visszatér
Megduzzadnak és elvesztik az időt
a falak, ablakok, a lépcsőfokok.
Könyörtelen közeleg a láthatatlan sötét.
Fülsüketítő a hallatlan harsona.
Alattomosan már érkezik.
Körkörösé teszi az egyenest.
A néma démon. Menekülnöd kell!

Bíró József

KERESŐFÉNYBEN ... KRISTÁLYTISZTÁN

az ... EGY ... több ... mint ... a
... részek – ... – egésze ... tehát ... :
van – ... – ISTEN – van – ... – VAN

KISFONTOSAZ D NT T SR L

- ceruzával lejegyzett kéziratból - 2004 szégyenteljes decemberéből -

MAGYARUL
GONDOLKODOM
MAGYARUL
ÁLMODOM
MAGYARUL
IMÁDKOZOM

m i v e l h o g y
M Á R
FOGANTATÁSOM
PILLANATÁBAN
MAGYARRÁ
MÁRCIUSODTAM

(nemzetbiztonsági kockázat ... maradtam)

VAGYOKAKIVAGYOK

nemvavavagyok : ilad'lablabbalbal'dali
nemvavavagyok : ilad'bbojbbjjobbjobb'dali
nemvavavagyok : nayolneyil'slézsilyenolyanszéls'
nemvavavagyok : erdneydaadyendre
nemvavavagyok : alittafezsójjózsefattila
vagyok : a város peremén : ahol élek

mint minden ember : fenség : vagyok
józsefattilaalittafezsójj : semvavavagyok
adyendreerdneyda : semvavavagyok
ilyenolyanszéls' nayolneyil'slézs : semvavavagyok
jobbjobb'dalibbojbbjilad' : semvavavagyok
balbal'dalilablabilad' : semvavavagyok

Tóth Imre

Boldoggá avatás

Sokan jönnek majd a nevedben.
Előző életek emlékei – kabátok lógnak a ruhatárban.
Nincs semmi, amiért kár lenne, semmi nincs,
amiért érdemes. Sors, karma, eleve elrendelés,
egymás után landolnak a szemétkosárban.
Mindegy, hogy kommandó, vagy repülőgép.
Mindegy, hogy ki öl meg kit, vagy ki
kezdte, a háború zajlik tovább.
Ezrek égnék egyetlen testté.
Sokan jönnek majd a nevedben.

A hamvak a tenger fenekére szállnak.
Életed titkos másolata a halál.

Salamon kulcsai

Kékesi aznap tíz perccel korábban ment haza,
mert meg kellett mutatnia az albérlőknek a lakást.
Pedig nem is akarta kiadni, csak valaki megadta a számát.
Kékesi megkereste a kulcsokat, és sajnálni kezdte magát.
Sajnálta a fotelt, ahol olvasni szokott, és szellemekkel
társalogni. Sajnálta, és sajnálta magát.
Egyszer a fotelben ülve olvasta a Bibliát, és egy
angyal olvasott vele együtt, a válla fölött átnézve.
És látta a megszokott bútorokat, ahogy majd átrendezik
az új lakók.
Majd, amikor kiköltöznek, és Kékesi megint birtokba veszi
tulajdonát, visszatolja a szekrényeket, az ágyat, az asztalt, és
a széket, megint az erkélyről nézi majd a platánokat,
mély lélegzetet vesz, és miután kifújja a levegőt,
rágyújt majd egy, az apjától örökölt cigarettára.

Konczek József

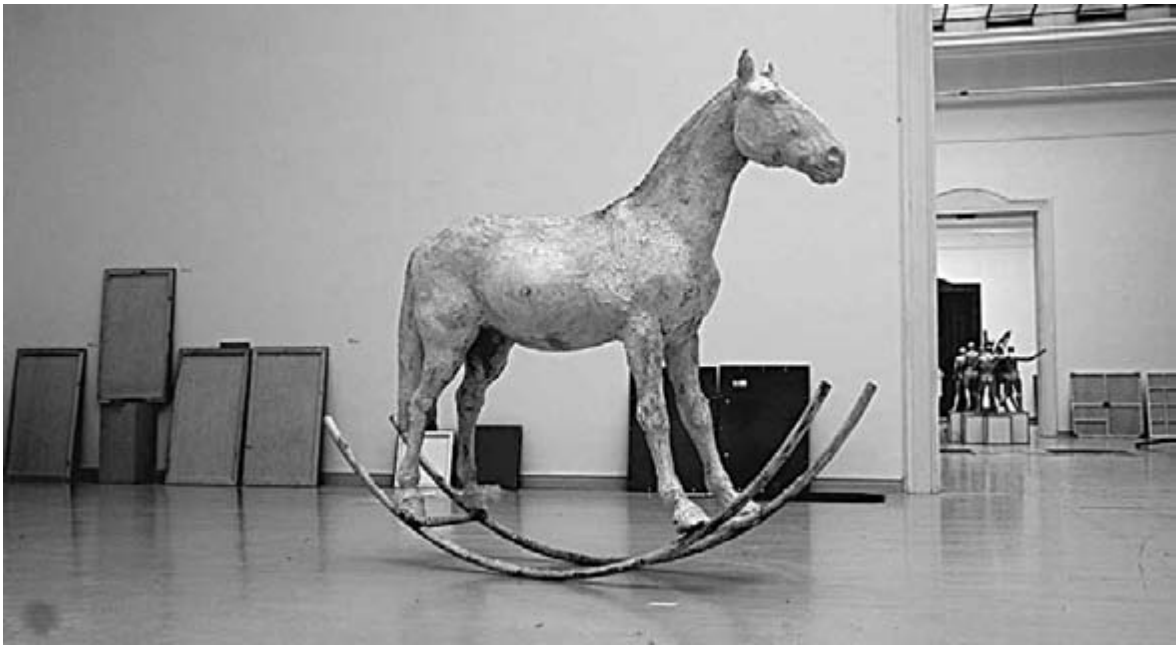
A forrásból ivó szarvas

Újra meg újra eszembe jut a forrásból ivó szarvas,
aki a vékony jéglemez-hártyát a patájával törte fel,
s meleg arcával, bársonyos orrával
olyan volt, mint egy szobor, miután átjött a földeken.

Nem szántották fel rángó fintorait
szikrázó üvegcserepek, üvegtörmelékek, eldobált butéliák,
amikkel sok helyen tele van az erdő, pedig ott ibolya fog nyílni,
és a talajból buggyanthat az ártatlan virág.

A szarvas nyugodtan tudott inni a téli forrásból,
melyet eltakartak az országút felől a fák,
a fősodorvonal forgalomtól védve és még jókor
más útra terelve a vad fiúk üldözve vadlányok csapatát.

Oláh Máttyás László: Hintaló

Egy „internácinak”

Viszontválasz egy versre

Annyi volna hát a Szózat? Irodalmi műfaj?
És nem Vörösmarty Szózata?
Bár lehet, hogy néha nyűg-baj,
De azért tán mégsem csupán
„nemzetközi részlet” a haza.

A népek minden előtt
önmagukkal azonosak bárhol,
s nem vagyunk doromboló komondorok,
sem afféle Condorok, keselyűk
holmi butafóriából, buta-eufóriából.

Harci szózatoddal
ölni készülnél? Letűnt
dallal, hogy a „fold fog sarkából kidőlni,
S minden leszünk.”

Lám, mennyi mindent átír az idő,
de ha sarkából a föld kidől,
semmivé leszünk.
Egy lapátra való atomhulladék leszünk.

„Hazádnak rendületlenül
Légy híve, oh magyar”
Bennem a Szózat örökéletű.
Nem csatadal.

Művelődésről, Magyaránadorban

„...a vidékünk
Új Helikon lesz.”
(Csokonai Vitéz Mihály)

Felszisszentünk, amikor megláttuk,
hogym átépítés után
milyen lenne Nándorban
a művelődés háza.

A bejárathoz felvezető
lépcsősor helyén
koporsószerű tömb terpeszkedett volna.

Nem úgy lett. Mert volt önérzet,
bátorság, okos szó
elutasítani a rémképzetet.

Mert így akartuk.

Nyugodtan, ünneplő szívvel
sétálok fel hozzá.
Nők énekelnek és súlyos szavú férfiak.

(2012)

Hétfári Andrea

Tus

Imádkozom, ez egyszer jó legyen
a zuhanyrózsa fröcskölése hozzám,
végezze el, mit máshogy nem lehet,
mit elmúlt évek hordaléka szórt rám,

és még tetézte kávéházi füst,
aztán az utcán lengő szén-monoxid,
hogy két karod a nehéz ózüst
burkolatával hálójába vont itt –

mert hozzám nőtt, mint kígyózó lián,
és nem mosta le víz, se bioszappan,
se tértisztító szép gregorián,
ha néha fáj is, végig egy darabban
két test kigöngyölt meleg nyomait
a fűbe hajtva, mondd, ki hagyja itt –

Naptár szerint

leszállt a lepke rá az aszfalt útra
ha tudta akkor, ez lehet a jel
miért kerülted magadban az órát
miért hibázta éppen akkor el

sosem tudod, hogy honnan jön elő
melyik fiókban bújik meg az új
kabát, cipő, amit becsomagolsz,
s hogy érdemes-e időt nyerni, nyúlj

egy sorral mindig magasabbik polcra
– éber tudat és szabad akarat –
számolj magadban, hatra, hétre, nyolcra
tudni fogod, mi hozhat új nyarat
lazítsd az izmot, várd a jó szelet
stresszmentesebb – ha karma – így lehet

emancipó

elegánsabbik
fülbetalómat venném
ma soknak érzem

lepke-fényt inni
negyven százalékosat
nem kis merészség

egy kundanlini
elnyújtva csavarodik
kettőnk testéből

hajnal-gyűrődés
sokat túrt lepedődön
készre vasalnám

együtt ébrednénk
lábad törölném esti
hajfonatommal

ölekezésünk
hosszú mozdulatsorral
régibb barokkos

tantrikusan ha
zajlik, csöndben robbanó
hársfavirágzás

smink nélkül szebb lett
reggeli önarcképem
torzít a tükör

A csoda

(Monodráma)

(Börönddel a kezében, határozatlanul érkezik a színre, azaz a lendvai vasútállomásra Erzsi. Gondolkodása esetenként nem az igazi, a valóságérzete eléggé felborult. Látszik rajta, hogy ivott. Nem tántorog, csupán néha keresi az egyensúlyát. A váróterem eléggé lerobbant állapotban van, könnyen észlelhető, hogy utas itt már régóta nem fordult meg. Az egyik oldalon egy ablak tárva-nyitva hagyva, a másik oldalon egykor a menetrendnek helyet adó fakeret látható. A helyiségben még egy rozoga pad és egy régi fogas (akasztó) van. Erzsi megáll a feltételezett menetrend előtt, és bámul az üres keretre. Mindez alatt szól a Republic-dal: A vonat legutolsó kocsiján.)

ERZSI *(Hangosan, magában.):* Éppen most nem megy innen vonat? Pedig nekem innen el kell utaznom! Nem bánom, merre lesz az útirány, de nekem mennem kell. *(Nagyokat fohászkodik.)* Tudtommal elkészült az új vasútvonal. A Dezső a múltkor legalábbis azt mondta... Vagy megint csak hazudott? Mindig azt teszi. Már tíz éve másról sem beszél, csak arról, hogy mennyire szükség van erre a vasúti összeköttetésre. A politikusok is folyton azt kürtölik, de azoknak amúgy sem lehet hinni. *(Jár egy kört a váróteremben.)* Ezt a várost a vasúti sínek felszedésével Zalaegerszeg felé a múltban kétszer zsákutcába szorították. A szlovén vidékekkel, bár a 20. század elejétől egybe tartozunk, még össze se kapcsolták. Csak be kellett ennek következni! Most, hogy állítólag Európában vagyunk – *(más hangnemben, gúnyosan)*, mintha korábban nem ott lettünk volna – most biztosan elkészült ez a szakasz is. Az autópálya is elkészült, a vasútnak is el kellett készülni. Láttam egyszer tavaly, amikor Dezső még hajlandó volt velem a patak menti ösvényen sétálni, hogy valamilyen munkagépek dolgoztak az egykori vasúti töltésen. Ha már egyszer tisztították a terepet, akkor talán vasutat is építettek? Vagy csak a közmunkások időtöltése lett volna az egész? *(Gúnyosan.)* Végre a szociális juttatásokért netán kell valamit dolgozni is? Nem hiszem! Jobb a semmiért kapni a minimálbérrel felérő pénzt! Bezzeg nekem egyikből sem adnak... *(dühösen, szomorkásan)* Ha mégis megépült a vasútvonal Rédics és Belatinc között, az biztos valamilyen európai pénzből történt. Ha csak valaki megint el nem lopta a milliókat... *(Gúnyolódik, majd néz bambán, aztán gondolkodik, és az arcát a tenyerébe hajlítja. Mindez után hirtelen a kijárat felé indul, majd ismét bizonytalanul megáll.)* Arra sok tippem van, hogy ki nyúlhatta le a pénzt. De erről egy szót se! Pszt! Mehetek Pestre vagy Lublanába. Csáktornyára nem megyek. Valamikor több muraközi legényt ismertem, de ma már azok mind idősödő emberek. *(Furcsán nevet.)* Nincs is útlevelem, meg arrafelé állítólag csak a híres vállalatunk részére vegyi termékeket és kőolajat szállító tartálykocsik közlekednek. Amikor persze van mit szállítani, és ha van még egyáltalán gyár... Nagyon régen az én Jóskám, egykori férjem is ott dolgozott. Akkoriban ezerötszázan voltak alkalmazottak. Ma már a negyede sincs, a többit elprivatizálták a fejések, vagy mi a fene történt vele. Nem értem én ezt a mai világot! A rádió egyet mond, a televízióban mást látunk. Az igazság pedig az, hogy mindenki hazudik. Csak az hihető el, amit a saját bőrén tapasztal az ember. Én sajnos, amint látják, eléggé rossz bőrben vagyok... Most már a televíziót se nézhetem, mert a múltkor kikapcsolták. Két hónap előfizetési díjjal elmaradtam, és neked semmi – nekem semmi, kikapcsolták. Hát ez becsületes dolog? Annyira kértem őket, hogy amikor majd lesz pénzem, befizetem a tartozásom, de meg sem hallgattak. Azt mondták, hogy olyan parancsot kaptak, hogy engem kapcsoljanak ki. Most a Szomszédokat se nézhetem, pedig az egyik férfi szereplő nagyon tetszik nekem. Az, aki valamikor a Tanyaszínházzal nálunk is néhányszor megfordult. Akkor még fiatal

tacskó volt, ma azonban igazi közönségbálvány. (*Gondolkodik.*) Így jár manapság a szegény, kikapcsolják a tévét, megalázzák. Másnak meg öt TV készüléke van, hát hol itt az igazság?

(Leül a padra. Előkeres a táskából egy üveget. Inna belőle, de sajnos az már üres. Mérgeesen a földön elgurítja magától, majd utána lépeget, és a lábával egy ideig eljátszadzik vele.)

ERZSI *(némi tétovázás után, az üres üveget bámulva)* Megittam volna? Az a legény nyelte le talán, akivel az este a parkban voltam? Nem ismerem, bármi kitelhetett tőle. Pontosan nem emlékszem a történetekre. Kedves volt, és jóképű. Meg hát fiatal, izmos dalia. (*Mosolyog, majd utána komor arcot vág és hallgat egy ideig.*) Hülye vagyok, a fiam is sokszor mondta. Pedig rendes gyerek. Ő már rég lemondott rólam. Nagyon bánt *(könnyezik, majd elsírja magát)*. Nem tehetek róla, hogy ilyen vagyok. Ilyen a természetem. *(magát igazolóan)* A fiamat mégis nagyon szeretem! *(Ismét pityeregni kezd.)* Ő nem tehet róla, hogy így alakult a sorsom. És én tehetek bármit is? Ki tett, ki próbált egyáltalán tenni értem valamit? Pedig sok ember számára jó voltam egykor... Hála istennek, a fiam jól él ott Lublanában. A nővérem a múltkor azzal tessékelt ki a lakásából, hogy a fiam, az én kedves Robikám, miattam nem is mutatkozik errefelé. Szégyelli az édesanyját. Igaz ez? *(Bizonytalanul.)* Pedig én mindig imádtam őt, az egyetlen valódi reménysugár volt az életemben... Mennyire szeretünk a lelkemet! Az apja is mindig kedveskedett neki. Akkor még minden rendben volt közöttünk. Igazán szépen éltünk Jóskával néhány évig. *(Megint elhallgat egy időre, közben mosolyog és könnyezik egyszerre, majd a szemét törölgeti.)* Aztán rábeszéltek a barátai, hogy mennyen el ő is Németországba pénzt keresni. Innen, ebből a váróteremből indult el azon a téli napon. Nagyon hideg volt, a csontig érződött a jeges téli szél ereje. Ezen az ablakon jégvirágok voltak, de a lehelettel sikerült egy kis rést formálni rajta. Azon át, pontosan erről a helyről, integettem neki. *(Odaáll a felidézett helyre.)* Emlékszem arra is, hogy utána hazamentem, és nagyon sírtam. Amikor később megnyugodtam, kezdtem megszokni a magányt. Sokszor dalolva emlékeztem reá. *(Néhány másodperc után énekelni kezd.)* „Elment az én babám, elment az én babám Dél-Amerikába...” *(elénekli a dalt).* Nem Amerikába ment ő, vagy én legalábbis arról nem tudok, hogy ott is járt volna. *(Némi bizonytalansággal.)* Az azonban igaz, hogy szép jövedelme volt, jócskán keresett akkoriban. A pénzből sikerült néhány év után házat építeni. *(Mosolyog néhány másodpercig, majd komor lesz a tekintete.)* Később aztán nem csak pénzt talált, ott valahol Kreffeld környékén, hanem új asszonyt is. Hogy a guta ütött volna bele! Itt hagyott csapatot, papot. Ilyenek a férfiak! Mind ilyen! *(Erélyesen és bosszúsan. Egy kis csend után, ami alatt kinéz az ablakon, és még egyszer megáll a nem létező menetrend előtt, más hangnemben, gúnyos mosollyal folytatja.)*

Közben én sem bírtam ki egyedül. Igaz, előbb sem nagyon! *(Enyhe mosollyal.)* Bennem mindig forró vér folyt, ez az igazság! Ezt ő tudta. *(Egy kis szünetet tart.)* Mit csináljunk, történik az ember életében néha félrelépés. A komaasszonyom, aki hasonló cipőben járt, mint én, mindig azt mondta, hogy „a lónak négy lába van, mégis megbotlik”. Milyen furcsa az élet, most mégsem beszél velem. Pedig nem is tudja, hogy a komámmal is egyszer az éjszakába sülyedtünk... De az csak véletlen volt. Azért taszított el a komaasszonyom magától, mert szégyelli, hogy ennyire lecsúsztam. Hát akartam én ezt, gondolják? Annyira szeretném jóra fordítani az életemet, de sajnos sehogy sem sikerül. Talán, ha a Jóskával utólag megállapodtunk volna, manapság, idősebb korunkra, szépen élhetnénk. Mint egykor. Ő azonban más utat választott, én pedig itt maradtam. Akkor, amikor végleg szakítottunk, örültem neki, mert férfiből nem volt hiány. A szüleim is még bíztak bennem, és mellém álltak. A gyermeknevelésből becsülettel kivették a részüket. *(Komolyan, határozottan beszél a családi dolgokról.)*

Apám tekintélyes ember volt a városban. Az új hatalom emberei a háború után sokat sanyargatták. A vagyonunk jelentős részét elkobozták tőlünk. Ő nem beszélt nekem róla soha. Édesanyám azonban sokszor elmesélte, hogy még az ötvenes évek elején is többször beidéztek azért, hogy a magyarok bevonulásáért vádolják. Ő nem titkolta, hogy 41-ben, amikor a németek megszállták Jugoszláviát, ő is

abban a több száz fős csoportban volt, akik Rédicre és Lentibe mentek a magyar hatóságot kérni, hogy a Muravidéket vegyék vissza. Az udbás rendőrtiszt egyszer azt vágta a szemébe, hogy „maga állítólag még a sorompót is fűrészelte”. Édesapám bosszúsán úgy válaszolt neki, hogy „az nem igaz, mert nem is fértem volna hozzá. Annyian voltunk, akik azt akkor fűrészeltük volna”. Aztán szenvedett is érte eleget. Az én jó apám azonban mindenkinek megbocsátott, bár a kommunistáknak soha nem tudott hinni. Engem is olyan szellemben próbált nevelni, de én csak későn értettem meg intelmeit. Sokáig elhittem az iskolában, majd a munkahelyen hallott meséket a szocializmus igazságosságáról. Apám szomorú volt miatta, de nem szólt bele az életembe. Valódi polgárként élt, mindig a közösséget, a várost támogatta. Mások is szerették. Azt azonban nem tudta elviselni, hogy a lánya hóbortjai miatt az unokája bármiben is hiányt szenvedjen. Ma hálás vagyok neki érte! Sajnos, a kisfiam, a Robika már akkor elége elidegenült tőlem...*(Szomorkodik.)* Azonban nekem dolgoznom kellett! *(Próbálja magának megmagyarázni egykori viselkedését.)*

Az esernyőgyárban akkoriban sok volt a munka. Túlórázni is sokszor kellett. És utána a társaság rendszerint magával ragadott. Sokszor itt a szomszédban, az akkor még hangulatos vasútállomási vendéglőben, a restiben kötöttünk ki a barátokkal. Istenem, mennyit énekeltünk akkoriban a két Szabó testvérrel és a lakosi legényekkel! Amikor már későre járt, rendszerint előkerült a Rezső, a primás, és az éjszakába torkolt a mulatság. Emlékszem, hogy a Szabó Sanyi megragadta a derekamat, megölelt, az asztalra emelt, a cigány homlokára csapott egy ötven dinárost, nekem pedig énekelni kellett. A legszívesebben azt szerette hallani, hogy... „Iszom, iszom, vörös bort iszom, mennél jobban iszom, annál jobban szomjazom” *(elénekeli az éneket végig. Utána egy darabig némán ül a padon).*

Sajnos, tönkrement az esernyőgyár, én akkor a textilüzemben kötöttem ki. Ott is az irodában dolgoztam. Mi az, hogy dolgoztam, ott voltam állásban. *(Büszkén, hogy érződjön, ténylegesen alig kellett dolgoznia.)* A vezetők mindig bekértek, amikor idegen vendégekkel tárgyaltak, és úgy mutattak be, mint irodavezetőt. Pedig én akkor még gépelni sem tudtam. *(Nevet.)* Abban a világban az nem számított. Fő, hogy szép és bájos voltam. *(Megpróbálja igazítani a haját, a gyűrött ruháját.)* A Mariborból származó vezérigazgató elvtárs mindig azt hangoztatta a gyűlésen, hogy „a szocialista embernek szeretni kell ezt az országot, mert az mindenkinek munkahelyet ad. A népfelszabadító háborúban azért harcoltunk, hogy az imperialista és fasiszta megszállókat kiirtsuk, testvériséget és egységet teremtsünk, amelyben mindenkinek megvan a reá szabott szerepe” *(gúnyosan)*. Az enyém valóban megvolt, én végzettség nélkül mindig jó munkahelyen dolgozhattam, mert szép voltam. Meg szorgalmas is! *(Büszkén körbesétál a helyiségben, majd más hangnemben folytatja.)*

Aztán jött az a rendszerváltás, meg a jugoszláv szétszakadás, vagy hogy is kell azt mondani. Mi is történt valójában, máig nem tudom megfejtetni. A közvetlen feletteseimre, az addig nekik hízogató igazgatóhelyettes, nem tartott igényt. Hirtelen első emberré lépett elő, és valódi úr lett belőle, amit többször kikért magának. Ő valami mendgyer, vagy mundzser vagy mi a mennykő lett, és egy-két év múlva privatizálta a vállalatot. Hogy mit jelent a privatizáció, azt én pontosan nem tudom. Arra azonban jól emlékszem, hogy korábban mindig azért panaszkodott, többször részegen az én karjaimban is, hogy semmi pénze nincsen. Akkor meg csak egyszerre annyi részvénye lett, hogy a gyár többségi tulajdonosává vált. Egy ágrólszakadt párttitkárból máról holnapra dúsgazdag tőkés lett. A szlovén bankigazgatóval minden pénteken Zalaegerszegre ruccantak ki, állítólag hivatali ügyben. Bizonyára a privatizációt tanulni szovjet mintára... *(Gúnyosan.)* Bár akkor már onnan is kimentek az oroszok. Az egyik ismerősöm néhányszor az Arany Bányában látta őket, és az üzleti partnerek valamilyen ukrán lányok voltak *(gúnyosan, egyre dühösebben folytatja)* A mendzserjeit hamarosan mind kicserélte a mi új urunk, a munkások felét elbocsátotta. Csak úgy, senkivel nem egyeztetett, mert állítólag azt a törvény számára lehetővé tette. Hogy a guta ütne bele az ilyen törvényekbe! Az irodába is új személyzet került. Szép fiatal lányok jöttek, akik csak a szlovénül beszéltek. Pedig a törvény mást írt elő, a magyart is kell tudni! De senki nem törődött velem, mert még a bíróságon, meg a községházán sem tartották azt be.

(*Néhány másodperc szünet után.*) Egy alkalommal engem is behívatott az igazgató.

(*A következő jelenetet eljátssza, a párbeszédet úgy bonyolítja le, hogy az igazgató hangját mélyebben, a sajátját természetes hangon adja elő.*)

Bekopogtam és illedelmesen szóltam hozzá: „Hivatott tisztelt igazgató úr.” Nagyon hivatalos akartam lenni.

IGAZGATÓ (*Nagyon lassan, hangsúlyosan, de valamennyire kedvetlenül beszél.*) Figyelj jól rám, Erzsi. Tudod..., itt ezen túl nagyon precíz és minőséges munka folyik. Tudod, az elavult régi tervprogramrendszerrel áttértünk a fejlett kapitalista termelési rendszere... Tudod... nem mindenki felel meg az új követelményeknek. Tudod..., ez az új időszak más embereket követel, és aki nem tudja tartani a trendet, az egyszerűen lekopik. Tudod...

ERZSI A szavába vágtam, mert nem bírtam tovább hallgatni. „Mit akarsz, kirúgni, köpd már ki! Ki nem tudja tartani a TRENDET, talán én? Azt gondoltam, hogy haver vagy, de látom, hogy egy nyálas nyavalya. Értem, nem vagyok már a kedvedre való. A Micka meg a másik csaj képzetebbek, ugyebár? Ne is mondd, milyen téren! Ők az új iskolát járták ki bizonyára?” (*Gúnyosan, kézmozdulattal a női mellre, testre utal.*)

IGAZGATÓ Nem kell ilyen agresszíven..., gúnyosan... Te is beláthatod, még mindig munkásfölösleg van nálunk. A termelés nagyon drága, kevés profit marad belőle. Nekem se könnyű. Az idén síelni is csak kétszer tudtam elmenni, és a spanyol tengerpartra is alig húsz napot tudok szánni. Pedig nagyon fárasztó ma egy vezető és tulajdonos munkája. Arra gondoltam, mégis rég ismerjük egymást, hogy te lennél az egyik takarítónő. Akkor megtarthatod a munkahelyedet. Tudod...

ERZSI Ismét a szavába vágtam! „Tudod, tudod, te egy szareMBER vagy, egy haszonleső, kapzsi újgazdag.” Nem tudtam, hogy az újgazdag szó mit is jelent valójában, és nem is érdekelt. Akkor nagy dühömben az jutott az eszembe, mert a tévében számtalanszor hallottam. Aztán mondtam még neki egyet és mást. „Mit képzelsz te? Amikor a vállalathoz kerültél, semmi nem volt. Még beszélni sem mertél! A Szabó Kálmán intézte el, hogy továbbképezhesd magad. Mi, az irodában dolgozó asszonyok választottunk neked ruhát a gyárban igényelhető darabokból, mert arra sem voltál képes. A feleségedet is nekem köszönheted, mert te magadtól soha nem kerültél volna a közelébe. Később, hízelgésből, sokszor meséltél nekem furcsa történeteket. Mindig kétszínű ember voltál. Valamiért soha nem hittem neked, de mégis sokszor kötélnek álltam, mert megszántalak. Hányszor panaszkodtál sírva a vállamon, amikor valami bajod volt, te gigerli pernahajder, mindezt elfeledted? Látszatra addig tiszteltél, amíg segítettelek kapaszkodni felfelé a ranglétrán. A kommunista pártba is úgy léptél be, hogy én javasoltalak az akkori üzemi párttitkárnak. Amikor korrupt módon elértél egy szintet, lenézően bántál velem. És másokkal is, a jótévőid közül. Ez a leggyalázatosabb viselkedés egy embernél! Arra is rászedtél, amikor a válás után a Jóskát ki kellett a házból fizetnem, hogy vegyek fel kölcsönt. Pedig akkor a szülők segítségével más megoldásom is lett volna. Most meg takarítónőnek tennél, az eddigi fizetésem harmadáért. Miből törlesszem az adósságom?”

(*Bosszúsan jár föl és alá a váróteremben mintegy fél percig.*)

ERZSI Sajnos bekövetkezett a legrosszabb forgatókönyv. Akkor ugyan nem mondott többet semmit az én igazgatóm, csak hirtelen távozott az irodájából. Engem, felkapaszkodotthoz illően, faképnél hagyott. Két hét múlva én is munkakönyvvvel a kezemben ott álltam a gyár udvarán a többi munkanélkülettel együtt. Sírtunk, panaszkodtunk egymásnak, igazságot kerestünk, de mindaz nem segített semmit. Bezzeg a szakszervezeti titkár sem állt akkor mellénk. Az ő zsebébe is jócskán jutott a részvényekből. Másnap

jelentkeztünk a munkaközvetítőnél, ahol semmi kecsegtetővel nem bíztattak bennünket. „Ha húsz évesek lennétek...” – jegyzete meg cinikusan az egyik munkatárs. A néhány ismerős, akiről azt gondoltam, hogy a barátaim, úgyszintén hátat fordítottak. A szüleim is éppen akkoriban haltak meg, ami úgyszintén nagyon megviselt. *(Láthatóan elszomorodik.)* Ha az addigi életem változatos és pezsgő volt, hát utána beköszöntött a bizonytalanság és nyomor! Annyi szerencsém azért volt, hogy a Robi fiam akkor már az utolsó vizsgáinál tartott az egyetemen, és felkínáltak neki egy állást az egyik lublanai kutatóintézetben.

(A fiára vonatkozó gondolatok mindig mosolyt varázsolnak az arcára.)

Az én életem pocsolyába került. Nem volt senki, akihez bizalmasan fordulni tudtam volna. A régi barátok, ismerősök nem értettek meg. A legtöbben egy szájalomra méltó kurvát láttak bennem. A fiam utána néhányszor még hazajött, aztán amikor látta szégyenletes helyzetemet, a távolmaradás volt a válasza. A nővéremnél ugyan érdeklődött irántam, és később néha egy kis pénzt is küldött általa. Én nagyon szenvedtem, de az életemen egyedül képtelen voltam változtatni. Maradt az ital, és néha egy-két kaland, amely valamennyire feledtette velem a könyörtelen valóságot. Rohamosan csúsztam a mélybe, testileg, lelkileg, anyagilag teljesen a padlóra kerültem. Hideg, fűtetlen szobában gubbasztottam, és sokszor a szabad ég alatt ért az éjszaka. Nem volt kedvem hazamenni.

Egy hajnalon majdnem megfagytam a városi parkban. Szerencsére megtalált egy fiatalokból álló csoport, akik egy házibuliból a parkon keresztül bolyongtak arrafelé. Már eszméletlen voltam. Valamelyiküknek eszébe jutott, hogy értesíteni kell a rendőrséget. Annak köszönhetem, hogy akkor életben maradtam. De kinek, minnek? Talán nem lett volna baj, ha elpusztulok. Minden szenvedéstől megszabadultam volna.

Kórházba kerültem, majd később, egy kedves orvos ismerősöm segítségével, akivel együtt jártunk egykor iskolába, az ormoszi függőségkezelő intézetben kötöttem ki... *(Ezt már pityeregve mondja.)*

(Balázs Fecó: Ez a csönd éve volt c. ének következik - bejátszás. Erzsi lágy, lassú mozdulatokkal táncol vagy inkább „simul” az énekkel.)

ERZSI A gyógykezelés után egy ideig valamennyire rendbe jöttem. Sajnos, munkahelyet nem találtam, ezért nemsokára megint lecsúsztam. Volt időszak, amikor több napig egyfolytában nem ettem, mert nem volt mit. Az élet közömbössé vált számomra. Fásultságomban egyre jobban szembesültem a saját felelőtlenségemmel, de nem tudtam a nehézségekkel szembeszállni, és még kevésbé azokkal megbirkózni. Ilyenkor a pusztá létem szükségessége is megfordult a fejemben. Az öngyilkosság gondolata sokat kísértett. Különösen néhány kupica vodka után, amikor hozzájutottam. Sokszor feltettem a kérdést, hogy ugyan lesz-e holnap? Létezik-e majd az a számomra? Úgy éreztem, hogy kiszolgáltatottja vagyok mindennek, és egyúttal adósa mindenkinek. Martaléka a sorsnak, a múltnak, a jelennek és a jövőbe vetett, alaptalan reményeknek.

(Az ablakhoz megy, mert valakit észrevesz odakinn. Figyeli, mivel távolabb van az illető, de nem ismeri mindjárt fel.)

ERZSI *(Tíz másodperc után.)* Maga az, Lajos bácsi?

(Az illető távol van, a hangját nem lehet hallani, ezért Erzsi mindig megismétli az illető szövegét.)

Mondom, maga az?

Hála istennek, hogy végre valaki erre téved. Mit mond?... Igen, igen, én vagyok az, az Erzsi...

Azt mondja, hogy régen látott?... Hogy élek-e még? Hát még szenvedek valamennyire. Én is már régen láttam magát. Hol vannak azok az idők, amikor még itt, a restiben szórakoztunk, és maga egymás után szolgálta fel a jobbnál jobb itókat. Meg a pacalpörköltet, amit itt mindig a legjobban készítettek el a környéken... Nem értem, nem értem mit mond. Ugyan a vonatok nem zakatolnak, bár nagyon várom, de az úton száguldó kocsik zajától csak rosszul hallom, amit mondani tetszik. Hogy vagyok? Ja,

értem, azt kérdezi, hogy hol vagyok mostanában? Hát az elmúlt hetekben ismét egy kórházi kezelésen voltam. Biztos hallotta, tönkrement az életem. Az elmúlt évek nagyon megviseltek... Én nem szégyellem bevallani, hogy sok volt a pia is. Ez egy nő számára állítólag nagyon szégyenletes, de ez az igazság. Sajnos, még nem gyógyultam meg, és néha még elkap a szenvedély. Most is egy kicsit többet ittam, pedig nem lenne szabad... Jaj de hálás vagyok ezekért a kedves szavakért. Mikor halottam már én ilyen szépeket. Pedig még mindig jól esik. Jól esik az embernek, ha azt mondják róla, hogy jólelkű volt... Most mit csinálok itt? Hát várom a vonatot... Azt mondja, hogy nem megy vonat? Egy szerelvény sem közlekedik erről az állomásról. Nem hiszem el! Akkor a Dezső megint hazudott nekem?... Ki a Dezső, azt kérdezi. Hát egy alkalmi barátom, aki még azt a keveset is elcsalja tőlem, ami a betevő falatra kéne... Akkor tehát nem igaz a hír, hogy megépült már az új vasútvonal Rédcics és Belatinc között? Álmodtam én azt vagy csupán beképzelttem?... Azt sem lehet tudni, hogy arra sor kerül-e? Hát ilyen ez az Európa, ahová annyira igyekeztünk? Ja, hogy úgy? Hogy ez a mi felelősségünk is, mert mi mindig valakitől valamit várunk, azt gondolja maga? Igaza van! Fiatalkorunkban azt tényleg sokszor elmondták nekünk, hogy csak tanuljatok, aztán majd nem kell dolgozni. Szegény édesapám mindig biztatott, de én nem hallgattam rá. Akkor nekem szerencsém volt, mert tanulás nélkül is jó munkahelyre kerültem.

(Elmegy kis időre az ablaktól, és a közönség felé mondja.)

ERZSI Pedig hát azért kellene tanulni, hogy jobban tudjunk dolgozni. És azért, hogy érleljünk, életpasztaát szerezzünk, hogy meg tudjunk birkózni az élet nagy kihívásaival. Én sajnos ezen a próbatételen is megbuktam! Valamikor annyi tervem volt, annyi minden történt körülöttem, mára pedig minden rosszra változott. *(Ünnepélyesebb hangnemre vált, szinte szavalja a következő szöveget.)* Annyi szép gyermekkori és fiatalkori élményem volt, és a mi családunk is kezdetben nagyon szépen élt. Igaz, nem nagyon sokáig! Ma már annyi mindenre nem emlékszik vissza az ember, és csak akkor villan fel benne egy-egy korabeli történet, ha valakivel találkozik, amint most én a kedves Lajossal, a ma már nem létező resti megöregedett pincérével. A jelen sajnos gyötrelmes, a jövő bizonytalan, a múlt meg amúgy is eltűnőben van. Eltűnik az egykori város, a régi Alsólendva, megváltoznak az utcák az elmúlt évtizedek járókelőivel együtt, hiányzik a társalgás a templomtérrel és a hangulatos boltokból, és a gyermekek ajkáról a magyar szó, a szép zene a Koronából és a restiből. Minden emlék elhalványul, mozaikrészecskékre hullik, majd feledésbe merül. Az egykor pontosan visszaidézhető élmények egyre távolabb kerülnek tőlünk. Már-már csak homályosan tudunk visszaemlékezni egy gyönyörű vagy gyötrelmes eseményre. Emlékfoszlányok maradnak csupán bennünk, aztán már csak foszlányok. Mindennek a jelentősége folyamatosan kopik. Az emlékezés is véges, és csak addig tart, amíg az utolsó emlékkép is el nem tűnik az agytekercek labirintusai között.

(Miközben lassú léptekkel visszatér az ablakhoz, elhangzik egy zeneszám: Például Presser Gábortól a Nagy utazás részlete.)

ERZSI Mit csinál ilyen hosszan a kerítés mögött, Lajos bácsi?... Értem, a letört léceket illeszti a helyére. *(Hallatszik is a kalapács kopogása a távolból.)* Azt mondja, hogy én itt hiába várok a vonatra... De hát nincsen hová mennem... Azt mondja, hogy valamikor nem unatkoztam volna itt sem? Bizony igaza van! Mulattam én itt sokat, talán a kelleténél jóval többet, amint azt maga is jól tudja! Akkor mégis szebb időket éltünk, mint manapság... Azt mondja, maga ezzel nem ért egyet... Miért gondolja úgy? Nem értem, hogy mit mond... Azért, mert az nekünk ma csak úgy tűnik, hogy egykor szebb volt, mert akkor fiatalok voltunk... Bizonyára igaza van... Hogy akkor rosszabb volt az életszínvonal? Hát azzal ma sokan vitakoznának... Eléggé meggyőző. Valójában a hatvanas években egy motorkerékpár arányosan annyiban került, mint manapság egy autó, és hogy akkor kéthetente jártunk el a boltba, ma pedig

naponta megfordul az emberek többsége két-három bevásárlóközpontban... Ennek alapján valójában magának igaza van... Mit kérdez? Értem már, hogy emlékszem-e a fuvarosokra, akik innen lovas fogattal a szenet szállították. Hát hogyan emlékeznék. Többet ismertem közülük. Azt is többször láttuk, hogy a Kálmán bácsi, miután megrakodott, a lovakkal megállt itt a resti előtt. Néha velünk együtt ő is elfelejtett hazamenni. Mert három korsó sör után könnyen elveszik az embernek a honvágya. A lovak azonban okosak voltak. Amennyiben a gazda több mint fél órát késett, a hűséges állatok maguktól elindultak, és az akkor még kevésbé igényes forgalmi szabályokat betartva, szépen egyedül hazakocogtak. Olyankor a holtrészeg Kálmán bácsit a fuvaros kollégák közül valamelyik hazavonszolta... Hogy tudom-e, mit szokott a Kálmán bácsi énekelni. Mit is?... Hát hogyan emlékeznék arra. Mindig azzal kezdte, hogy előtte elmesélte, amikor ő a II. világháború idején Kapcáról és más falvakból szállította a bevonuló katonákat, akkor azok, mielőtt még a vonattal elindultak volna, harsogva elénekelték az általa nagyon megkedvelt katonanótát.

(Énekel: A lendvai vasútállomáson, áll a gőzös, sej, a negyedik vágányon, az elsőnek, jaj de füstöl a kéménye, azon visznek az orosz határszélre...)

ERZSI Manapság minden másképpen van, mint egykor volt... Azt mondja, hogy szívesen visszatérne a múltba? Bizonyos szempontból én is, de sok okom van arra is, hogy örökre elfelejtsem. Ha választhatnék, én inkább két-három évvel előbbre száguldanék az időben... Azt mondja, hogy sokszor magunk vagyunk az oka, hogy hibázunk, mert a következő lépésünket nem akarjuk felelősséggel megtenni. Bizonyára, ha így gondolja... Nem értem. Nem értem pontosan, hogy mit mond... Ja, igen, hogy inkább vicceljünk, mintsem a lelkiismeret-furdalás gyötörjön. Ebben igaza van, de maga is tudja, hogy az ilyen természet ritka. Ha az embernek valami nyomasztja a lelkét, alig tud másra gondolni... Kire gondol maga akkor, amikor rossz kedve van? A Fuku Miskára meg a Vak Ferkura? Hát én is hallottam róluk az anekdotákat, de nem tudom, mindaz, amit akkoriban beszéltek, igaz volt-e?... A rétessel kapcsolatos eset valójában megtörtént? Lehetséges.

(A nézőtér felé megy, egy kicsit gondolkodik, majd utána folytatja.)

ERZSI Az én gyermekkoromban nálunk is sokszor elhangzott a két szerencsétlen ember keserves történetéből egy vicces jelenet. Alsólendván állítólag a századforduló idején nagy vásárok voltak, a piactéren még az én gyermekkoromban is jelentős volt a nyüzsgés. A környékbeli parasztok és főképpen a parasztasszonyok akkor még piacra hordták a portékáikat. Olyan finom búbos túrót lehetett vásárolni a falusi asszonyoktól, hogy még most is kicsordul a nyálam, amikor arra gondolok. Azonban az emberek rendszeresen eljártak a csáktornyai vásárra is. Édesanyám mindig ott szokott mézsört inni. Egy alkalommal Vak Ferku és a Fuku Miska is elmentek. A Miskának a lába fájt. Hogy mennyire, ki tudja? A Ferkunak, aki vak volt, mindig azt mondta, hogy nem bírja a nagy fájdalmat, és ő a hosszú úton nem bír menni. A szerencsétlen Ferkuval több kilométer hosszan cipeltette magát. A Miska meg irányította a vak embert. Az egyik muraközi faluban nagyon éhesek voltak, és kéregetni kezdtek. Az embereknek legtöbbször nem volt mit adni a koldulóknak, de a szokás szerint mégis járt nekik egy kis alamizna. A Ferku persze nem látta, hogy mit kaptak. Amikor egy nyugodtabb helyen leültek az árokszélre, hogy eszegessenek, a Fuku Miska a Vak Ferkunak egy darab száraz kenyeret adott, mondván, hogy csak azt kapták. Ő maga néhány lépésre távolabbra sántikált, és a kapott finom túrós rétest kezdte jóízűen falatozni. Ferku megérezte a rétes illatát. Először csak feltételezen kérdezte meg a sorstársától, hogy „te Miska, te is kenyeret eszel, mert mint ha réteszagot éreznék”. „Dehogyan van errefelé réteszag, csal az orrod Ferku” – válaszolta neki a Miska. De a vak ember csak nem hitt a Miska szavának, és folyamatosan mondta, majd később határozottan állította, hogy a társa bizony túrós rétest eszik. Amikor a rétes elfogyott, a Miska be is

vallotta az igazságot. Felháborodott erősen a Ferku, és amikor egy kis idő után tovább indultak, a hátán cipelte Miskát egy lejtőn a földre fordította, hogy az csak úgy nyekkent. A sánta ember alig tudta magát utána összeszedni. Akkortól biztosan fáj mind a két lába. Nagyon mérges volt a Ferkura, ezért eldöntötte magában, hogy megbosszulja. Mivel gyengébb volt, megütni nem merete, hanem furfangos cselekedetre szánta el magát. Egy helyen, ahol az árokban sűrű, magas csalán nőtt, azt mondta a Ferkunak, hogy egy nagyot kell ott ugrani, különben nem tudnak az árok másik oldalára jutni. Hát neki is készült a Ferku, és a Miska ösztönzésére eltaszította magát a látatlanba... A csalán kellős közepébe esett, ami minden testrészt összeszúrta, csípte. Ordított a szegény ember fájdalmában, és káromkodva átkozta a Fuku Miskát, aki közben kellő távolságra ment el tőle. A siránkozó vak embert közben azzal bosszantotta, hogy „a rétes szagát megérezted, de a csalán szagát nem”.

(Ismét az ablakhoz megy Erzsi, és a Lajos felé beszél.)

ERZSI Sok ilyen történetet hallottam egykor a hangulatos városi főutcán. De történt ebben a városban boldogtalan esemény is bőven. Maga arra is biztosan emlékszik, amikor a zsidókat szállították el innen az állomásra?... Nagyon sokan voltak akkor az állomáson, azt mondja... Én a saját hóbotjaim miatt szenvedek és jutottam ilyen helyzetbe, amilyenben tengődöm, de a szegény elhurcoltak többsége, akárcsak más sok millió ember, mások hibájából került elpusztításra vagy megalázásra... Igaza van, a város és a környék fejlődésén még ma is érződik, hogy számos nagyszerű polgári családot kiirtottak. Akkor a zsidók pusztultak el, két évvel korábban a telepes szlovénokat, majd néhány hónappal később a polgári magyar családokat gyalázták meg. Ez a világ mindig igazságtalan és gonosz volt!

(Eljön az ablaktól.)

ERZSI Nagyon sok ártatlan ember szenved a földön, ki faji, vallási vagy nemzeti megkülönböztetés miatt. Mások az egyre gyakoribb szociális, természeti és egyéb katasztrófák áldozataként, és – hozzám hasonlóan – sokan egyéni vagy társadalmi sorscsapások következtében. Az élet nemegyszer gyötrelmesorozat. Az ember aligha több a gyenge, elhervadt falevélnél a késő őszi viharban. A falevél a szél játéka, az ember a sorsé. A falevelet elszakítja a faágtól és a gallyacskától a tomboló vihar, vagy akár egy enyhe szellő is, mivel már a rügyfakadásakor hervadásra ítéltetett. Az ember végzete is már a fogantatása pillanatában elrendeltetett. Egy ismeretlen körforgás apró, alig észlelhető részecskéi vagyunk, mi emberek, és csupán az biztos az egészben, amit a pap a sírunk felett elmormol: Porból lettél és visszatérsz a porba. *(Odamegy az ablak közelébe, de nem hajol azon ki.)* Lajos bácsi körül látom a megsárgult falevelek hullását. Látom, miként játszadozik a földön heverő, színes szőnyegre hasonlító levéláradattal a szellő.

(Amint néz ki a helyiségből, valami történik kint, mert elmegy onnan, és a fal mellé húzódik, nehogy kívülről észrevegyék. Felismerhetetlen beszéd, zaj hallatszik kívülről, majd egy kocsitávozása. Azt követően, csendesen, elővigyázatosan ismét az ablakhoz lopakodik. Meggyőződik arról, hogy Lajoson kívül nincs senki a közelben.)

ERZSI Lajos bácsi! *(Csendesen beszél.)* Mit akartak magától a rendőrök?... Mit mond? Nem magát keresték, hanem engemet? És miért?... A nővérem mozgósította őket, hogy már több napja sehol nem láttak? Ó, mennyire jólelkűek ezúttal. *(Gúnyosan.)* Már hányszor előfordult, és akkor senki sem keresett... Hogy a lakás miatt lenne sürgős a dolog?... De miért?... Szentséges ég! Ha holnapig nem rendezem a tartozásomat, elkobozzák tőlem a lakást is... De hát miből törlesszem az adósságomat, ha egy fityingem sincsen. És miért errefelé kerestek a rendőrök?... Mert valaki látott erre jönni... Lehetséges, mert amikor érkeztem, akkor még egy kicsit mámoros voltam. Éppen a fiamhoz akartam elmenni vonattal, hogy valahogy rábíriam őt a lakás rendezésére. ... És mit mondott a rendőröknek?... Hogy nem volt figyelmes a

járókelőkre, és ezentúl jobban figyel majd? Mert nem akart elárulni. Mennyire rendes ember maga, Lajos bácsi!... Tehát ezek még visszajönnek? Ó Istenem, mitévő legyek?... Azt tanácsolja, hogy jelentkezzek a nővéremnél? Nem, azt nem teszem. A fiamat kellene valahogy értesíteni. *(Könyörögve fordul Lajoshoz.)* Kedves Lajos, megtenné, hogy az én nevemben felhívja telefonon, és elmondja neki, hogy imádom és szeretem. És szánom-bánom valamennyi méltatlan cselekedetemet. Mondja el neki, hogy ha most az egyszer segít nekem, ha van rá lehetősége, én megváltozok. A lakást pedig ráíratom. Nem olyan sok már a visszamaradt törlesztés összege, hiszen amikor a házat elkobozták, annak egy részét szerencsére a lakásvásárlásra fordítottam... Megpróbálja? Ezt őszintén mondja? Annyira hálás leszek magának érte, kedves Lajos.

(Lefekszik a padra. Az ég felé fordítja az arcát. Énekelni kezd: Látod édesanyám, kedves édesanyám, mért szültél a világra... Utána valamennyire elsötétedik a színpad, majd valaki kopog az ablakon. Erzsi felijed szenderegéséből, és az ablakhoz szalad.)

ERZSI Maga az, kedves Lajos. Sikerült beszélni a fiammal?... Igazán? Nem hiszem el! Írt egy levelet? És az már itt is van? ...Értem, ezen a furcsa „számulugépen” keresztül elküldte a maga unokájának. Ez az a levél? Ó istenem... *(Magához szorítja a papírlapot, majd, mint ha kisgyermeket szorongatna az ölében, a váróterem közepére sétál vele.)*

ERZSI *(Sír, majd kezdi olvasni a levelet.)* Ez a Robi írása. Édes istenem, mennyire örülök neki. Mégis úgy félek... Ugyan mit közöl velem. Elutasít? *(Hosszan készülődik az olvasáshoz, de csak többszöri próbálkozás után tudja elkezdeni.)*

„Kedves Édesanyám” – soha nem szólított ilyen szépen. Drága magzatom... „Az elmúlt hónapokban nagyon sokszor eszembe jutott, hogy felkeresem. Azonban sehogy nem tudtam rászánni magam, mert túlságosan erős volt bennem a dac. Aztán sokat gondolkodtam, és megváltozott a véleményem. Nem titkolom, hogy valamikor gyűlöltem magát, amit ma nagyon szégyellek, és amiért szíves elnézését kérem” *(Erzsi hangosan zokogni kezd, majd szaggatottan folytatja.)* „Fiatalon nem ... értettem meg, hogy minden ember... csak egy kiszolgáltatott földi halandó, aki bármikor összeroskadhat a nehéz terhek súlya alatt. Akkor csak azt láttam, hogy az én anyám más, mint a Feri vagy a Pista barátom édesanyja volt. A környezetemben is sajnos elmarasztaló jelzőket hallottam magáról. Talán érthető fiatalkori magatartásom, de én mégis rettentően fájjalom az egészet. Az elmúlt évek során, már felnőttként, jó anyagi helyzetbe kerülve, hosszú ideig nem tudtam elfogadni a valós állapotot. Amint bizonyára ön nem tudott megbirkózni a különböző kártékony szenvedélyekkel, én hasonlóan nem tudtam elfogadni a gondolatot, hogy az én édesanyámat is megviselte a sors. Aztán történt valami váratlan esemény. Talán kettőnk őrzőangyala elégelte meg az áldatlan állapotot. Néhány hete a kisfiam, a maga kis unokája, egy alkalommal váratlanul megkérdezte tőlem, hogy hol van az ő másik nagymamája? A feleségem édesanyját ugyanis gyakorta látogatjuk. Habozva nem tudtam neki mit mondani. Rettenetes szorongás vett rajtam erőt. Kisfiam kérdése nyomasztóan hatott rám. Aztán tegnap ismételten történt valami. A kisfiam azzal jött haza az óvodából, hogy az egyik mesében a királykisasszony megbocsátott az őt sanyargató mostohájának. Kisgyermekhez szokatlan hangnemben megkérdezte tőlem, akárcsak egy angyal, hogy bocsátottam-e meg már én is valakinek? Abban a pillanatban eldöntöttem, hogy első utam magához vezet. A kisfiam kérdése kapcsán teljesen megváltozott az egész lényem. Csoda történt! Addig soha nem tapasztalt melegséget éreztem a szívem táján, és szinte ösztönösen mormoltam magamban, hogy IGEN, MEGBOCSÁTOK MINDENÉRT ANNAK AZ ASSZONYNAK, AKINEK AZ ÉLETMET KÖSZÖNHETEM. AKIT NEM GYŰLÖLÖK, HANEM MÉRHETETLENÜL SZERETEK! A gyerek furcsán nézett rám, nem érthette, mi történik velem. A kedves nejem is először furcsán tekintett rám, majd a nyakamba borult, és azt súgta a fülembe, hogy a hét végén megyünk a lendvai mamáért. És

rendezünk mindent, amit rendezni kell! Addig ismeretlen nagy boldogság fogott el minket. A kisfiunk örömünk láttán táncolni kezdett körülöttünk. Éppen akkor szólalt meg a telefon, és hívott fel a Lajos bácsi.

Édesanyám, érzem, hogy egy új élet kezdődött el mindnyájunk számára! Az ön számára is! Várjon néhány órát még, akár ott az ürességtől pangó vasútállomáson, mert a mi közös vonatunk már a síneken van, nemsokára érkezik!”

(Zene)

Vége

Oláh Mátyás
László:
Halak
olaj, vászon
2002

Zsille Gábor

Poszáta

Augusztus fásult alkonya.
Találgattam, miféle madár:
pacsirta, tengelice, sármány
szökdécsel biztos légtornászként
egy ágon. Könyv mellett hevertem
a réten, s azt hittem, a nyár már

semmi újat nem hozhat nekem.
Majd visszaültem a kocsiba,
indulnom kellett a csicsergő,
búcsútól fanyar estben, a füst
égaljra karcolt üzenete
és a sóhajtozó kiserdő

felé, jobbra egy bicikliút
s a fonnyadt kukoricás kísért,
egy tücsök elzengett egy tercet
a dúlt fűben – bennem élnek az
illatok, a felbukkanása
előtti mit sem sejtő percek.

A keszthelyi elágazásnál
álldogált a buszmegállóban,
azt mondta, úgy hívják: poszáta,
bőrén a nyár elevenése,
tarisznyájából kihallatszott
egy feketerigó-szonáta.

Néhány kilométerrel arrébb
kiszállt és eltűnt a tömegben –
kalitkába zárt foglya lettem,
futottam volna utána, de
indulnom kellett a csicsergő,
búcsútól fanyar szürkületben.

Fél éven keresztül semmit sem
hallottam róla, a tél szántó-
földjén rügyet március arat,
és most névnapi ajándékként
előkerült, bár nem tudhatom,
ezúttal milyen hosszan marad –

vándor poszáta, megérkezett,
nyomában ott suhog az erdő,
mátrai hang, mátrai táltos,
haja szabadság, bőre alkony –
életem ablakán beköszön,
suhog és dalol, ki-be szálldos.

Rédicsi tótágas

A rédicsi pap kedden délelőtt
gördeszkázik a templomtéren –
nem is tér az, egy széles ívvel
megrajzolt falusi kereszteződés
a rozsdás buszmegálló mellett –
keresztet vet, rugaszkodik, viccet
mesélve suhan a fényben,
kanyarodásnál kicsikét billeg,
a kerítés mögött borjúnyi kutyák,
fecske villan, érik a búza –
billegek én is, a szilárd talajon állva –
a pap hirtelen nagyot lendül
(Krisztus felkent akrobatája),
és gördeszkáján kézen áll, mert tudja:
ebben a feje tetejére fordult világban
az marad józan, ki tótágast áll.

Bence Lajos

kolesz-vers.

Valaki halkan népdalt énekelt

Hommage Keresztury Dezsőnek

Előbb a fogadalom,
majd a találkozás öröme,
a porta a helyén,
de hiányzik a jó öreg
a beléptetésnél, aki
markát tartva hányszor engedett
be késői órán, egyszer
egy focicsapatnyi
cimborával, színlelve az
„ezek mind idevalósiak?”
szigorát, csak a kollégiumi
rend fenntartása végett.

Bekerülve a falak közé
már kezdődött a varázs, mai
szóval, működésbe lépett
a helyszelleme, az energia,
amiről ballagáskor
és a tanulóba való
beszélgetésekkor hallhattunk
egyet-mást, Eötvös József ma
is szigorú tudósmagányban,
Kodály továbbra is a belső
derűjének foglya, valami dalt
dúdol talán éppen leányhangon?
Ki kell, hogy mondjam: lehet,
ezt hallom a ballagás óta.

Valaki a tetőn fűrészelt
valamit – megvan –, lehet
hogy Dezső bátyánk (Keresztury)
jár vissza „szabad idejében”
a fényes szelekkel, hogy rohadt
politikai korban szidolozza
a pléhtetőt, s vele a menny
boltozatát, vezetői erényeit,
jó zalai módra fitogtassa,
két dolgos markával
mutatva a példát

kor-és elvtársainak
és az utána jövőknek...
reménytelenül.

(S nézd, Szvorák tényleg
itt van.) Az első emelet
az úgy maradt, rendben,
a tanuló átvedlett közben
könyvtárrá, körbetekintve
az erkélyablakból, nagy
aranyozott kereszt néz vissza,
(na ez, ami innen sohasem
tűnt fel korábban),
valójában, nem is hiányoztál
Alma Máterem, de szoktam veled
hivalkodni, dicsértelek
is azoknak, kiknek nem
adatott meg, hogy befogadó
otthona legyél, akik
csak hírből ismertek.

(Mari végső búcsúja
előtt egyszer még megkeresett,
bekukkantott egy-egy titkos
zegzugodba, amit csak lányok
látogathattak, s amiről a fiúk
késői órákon szoktak
bizalmaskodón suttozni.)

Lafta hosszú, lepedős alakja
is feltűnt, ahogy déli harangszóra
megjelenik a folyosósárny
végén, s ahogy ott rimáncodik
a bélásért, majd a – hármas
s a „hogy nagyobb legyen a
szégyen”
kísérő szöveg hallatán
az indexért nyúl, meg sem várva

a kommentárt, kisodródik
a folyosóra, diadalittasan
mormolja magában, s nézi a
bejegyzett
„közepest”, amúgy a rendfokozat
magasságaiból letekintve,
először érzi magát ötödév
végén, hallgatónak,
egyetemistának.

Te is meghaltál, kollégiumom,
te drága, szobrot neked már
senki sem állít, sem kint, sem
bent, mégis kedves emlékemben
maradsz, Tóni bácsival,
a legváratlanabb pillanatokban
a folyvást feltúrt, de soha
be nem fejezett zuhanyzóiddal,
a gyanútlanul reánk nyitó
takarító nénikkel, halk szavú
és mindig tiszteletet
parancsoló portán üldögélő
ügyeletesekkel, akik ha kellett,
villanyoltás után is bemondták:
„Dojcsenova Elena interurbán”...

Željka Čorak köszöntése

Amikor elhangzott a magyar Hymnus utolsó strófája horvátul a Jellasics-téren, az Írószövetség székházában, egy percre csönd lett, majd az egyik jelenlévő horvát költő csak annyit kiáltott be: mintha egy XIX. századi horvát hazafias költeményt hallottunk volna. Mindez pedig történt 2003. november 12-én.

Nincs mit csodálkoznunk ezen a megjegyzésen, hiszen a közép-európai nemzeti szimbólumok sokban emlékeztetnek egymásra. Motívumaik, toposzaik nemegyszer csereszabatosnak látszanak. Hasonlóak voltak a nemzetté válás gondoljai, hasonlóak a vágyak és remények. Általában mégsem ismerték a szomszédos és együtt élő népek a többiek jelképeit. A horvátok nemzeti himnusza is csak 1993-tól olvasható magyarul. Kölcsey himnuszának első teljes horvát változata pedig csak tíz évvel később készült el a kitűnő műfordító, Željka Čorak munkájának eredményeként. Nem ismerte ugyan a nyelvünket, de megkapta a vers francia, olasz, angol változatát, a pontos rímképletet, a prozódia részleteit és a szükséges történelmi magyarázatokat, a szavalt és énekelt változatot. Egybehangzó horvát vélemények szerint ihletett fordítás született. Elgondolja az ember, Krležának még száz évvel ezelőtt kellemetlensége támadt tisztjelöltként a magyar himnusz miatt, most pedig megbecsüléssel fogadják déli szomszédaink. 2004. január 22-én, a magyar kultúra napján a Horvát Matica lapjában látott először napvilágot nyomtatásban nemzeti imádságunk horvátul.

Talán nem is lehetett volna Kölcsey versének méltóbb tolmácsolót találni Željka Čoraknál. A horvátországi műfordítás-irodalom élvonalának a képviselője. Shakespeare szonettjeinek, a francia trubadúr lírájának horvátra ültetője. Számos francia, olasz, szlovén irodalmi és tudományos szöveg fordítója. Sokoldalú irodalmár, aki hivatásszerűen évtizedek óta művészettörténettel foglalkozik. Monográfiát írt a zágrábi székesegyház újjáépítőjéről, a két világháború közötti horvát építészetéről. Műkritikus, számos kiállítási album előszavának a szerzője. Nagy nyelvi erővel megformált esszéivel, tárcáival e műfajoknak első számú képviselői közé számít. *Töredékek (Krhotine)* című különös regényét (1991-ben jelent meg) a kritikusok a posztmodern próza jeles teljesítményeként méltatták. Sokat mond alcíme: adalék a XIX. századi horvát vidék megismeréséhez. Saját családi emlékezetének a nyomozásával a közép-európai polgári múlt emlékserepeinek példátlan kaleidoszkópja.

1993-ben a horvát PEN Club egyik alelnökeként a nemzetközi szervezet horvátországi kongresszusának egyik szervezője volt, s amikor a raguzai (dubrovnikai) ferences kolostorban maga is ott volt a francia Alain Finkielkraut és a magyar Konrád György spontánul szerveződött nevezetes vitáján a délszláv háborúkról, s nem állta meg, hogy néhány megjegyzést ne tegyen a nem kellően tájékozott magyar vitapartnernek. Nehéz helyzetben volt akkor Horvátország, a nemzetközi közvélemény egy része (s talán a magyar író is) hajlamos volt egyforma felelősséget tulajdonítani a konfliktusban Belgrádnak és Zágrábnak. Željka Čorak, ahogy a horvátok többsége, jól tudta, Magyarországon különbséget tesznek támadó és megtámadott között, a magyar politika és közélet Horvátország pártján van. A PEN-kongresszus után rövid időre elvállalta, hogy országimázs alakításban tanácsadóként segíti Tudman elnök munkáját. De szabad és kritikus szelleme nem sokáig viselte el a politika kényszerű kötöttségeit, két év után fölmondta a sokak által irigyelt szolgálatot. Távoli a párhuzam, de eszünkbe juthat, Kölcsey sem vállalta tovább a képviselőiséget, amikor olyan követutasítást kapott, amely nem felelt meg elveinek.

Bizonyára méltó módon köszöntik születésnapján Horvátországban, mi magyarok a Hymnus horvát megszólaltatójának mondunk köszönetet.

A ház feltámadása

(Részlet a *Töredékek* című könyvből)

Villard d’Honnecourt középkori építőmester életét megismervén szerettem tudomást egyik építményének – Cambrai katedrálisának – a sorsáról, és azokról a körülményekről, melyek megörökítették személyét a történelemben. Villard katedrálisát a 18. század elején lerombolták. Még a 17. században, XIV. Lajos idején, a stratégiai fontos francia városokról makettek készültek, közöttük a cambrairól is. A francia-poros háború során a maketteket elröbölték és Berlinbe vitték a németek. A második világháborúban arra az épületre, melyben a makettek voltak, bomba esett, köztük volt Cambrai makettje is. A cambrai katedrális így csupán egy megmaradt fotóról és a maketről ismerjük.

Túlélése, hogy testből jelbe, jelből meg visszfénybe öltözött, egyre több közvetett tényről függött. A mind törekenyebb támpillérek egyre több levegőt támogattak. Ennek az épületnek a csodálatos konstrukciója által mutatkozott meg végül magának a véletlennek a konstrukciója. Villard katedrális jutott eszembe, amikor nemrég, teljes eltűnése után sajogni kezdett belsőmben édesanyám háza...

Úgy mondták, az a ház porig égett. Együtt égett vele az összes róla készült kép is. Épp csak pár, néhány utólag megvásárolt vagy a szerény leltárból megmaradt tárgy őrzött meg valami keveset nekem a ház levegőjéből. A leírásen kívül semmi nem segített megismerni a házat, azt pedig, hogy valaha találkoztam képet róla, egyáltalán nem remélhettem.

Édesanyám családjától egyetlen fotóm volt: Totka és Julka még kislányként, a két báty felnőtt emberként, nagypapa és nagymama már öregen. Nagymama komoly és szigorú, amilyen mindig is volt, nagypapa jószágos és gyermeges. A képet a gazdasági udvaron készítették az öreg ház oldalában, a házi állatok ólja mellett, ott, ahol a legkedvezőbb napos helyet találták. Mindig megérintett az elrendezett kezek komolysága, az ismétlődő gesztusok, akár a szentképeken. A családtagoknak különböző helyekről kellett jönniük, hisz az egyik fiútestvérnek még a kalapját levenni sem volt érkezése.

Egy napon, nem régen „A szentséges Jézus szeretetének szikrácskái” című öreg könyv került a kezembe édesanyám fejpárnájánál. Csak ebben a könyvben találtam rá az említett fotó testvére. A különbség csupán annyi volt, hogy valaki felkelt, és maga ez a tény felszabadított egy tárgyat. Sőt: egy addig észre sem vett, rejtőzködő alkalmatosságot. Egy széket. Egy népi biedermeier széket.

Elhíhetik nekem, vagy azt is gondolhatják, eltúlzom a dolgot. Az a pillanat, az a felfedezés életem egyik legmegrázóbb élménye. Valami, amiben addig reménykedni sem tudtam, anyaggá vált. Feltámadt valami. Az elveszített idő rácsai felengedtek. Egyetemes megrázkódást éltem át a saját bőrömmön. Elkezdtem utolérni, és részben utol is értem a képet.

Az a szék ott a gazdasági udvaron nagyon sokat mesélt nekem az eltűnt házról. A szerénységéről és a koráról. Mintha megérintettem volna a ház patináját és a lelkét. Szinte már nem is volt rá szükségem.

Ezután, talán egy évvel később, 1986-ban, a tűzoltó egyesület százéves fennállásának alkalmából gyűjteményes kötetet adtak ki Prezidben. Volt ebben egy szecessziós képeslap reprodukciója, melyen rajta volt teljes egészében édesanyám leégett, eltűnt háza. (Neneti és Totai is éppúgy leégett, később azonban részletekben felújították őket.) Ez az esemény édesanyámnak óriási sokkot okozott, hiszen szülőházáról több mint 40 év óta először látott képet. Én meg úgy éreztem, hogy azután amit a székekkel átéltem, már bármi történhet.

Rövid idő múltán a gyűjtők klubjában Prezidben ismét három képeslapot cseréltem. Ezek között volt két panoráma kép, valamint még egy, az a tűzoltóság gyűjteményében is meglévő képeslap. Így lett a ház megfoghatóvá és közelebbé, lehetett volna fotózni és nagyítani. Összeálltak a közvetlen környezet, a

kerítés, a kövezet, a fák apró részletei... És végül e könyvet írván gyakran nézegettem a képet. Zvonko bácsikám is hozott egyet, melyen hasonló házat lehetett látni. Persze ez volt az a ház. Létezett tehát még ez a kép is. Adalék hozzá nagyapám boltjának szinte láthatatlan felirata, valamint a jókora fatörzsek a ház előtt, melyek jelentőségteljesen hevernek ott. És mindenekfelett a hó. Az olvadó hó, amint a nap foltjaival keveredik. A hó, amely földrajz és történelem. A hóban mindig is jól éreztem magam, nekem mindig befedte a házat, pelyheit, csöndjét, a Karácsonyt pedig mindenekfelett szerettem, pocsolyáit mindig megbocsájtottam. Fehér a fehéren, és a kép elárulja, miért.

(Véssey Anna fordítása)

Kovács Lehel: Repce - olaj, vászon

Összeállítás fiatal zalai alkotók írásaiból

Dezső Márton

Liget tér

A Liget téren nincs liget,
és fák se nagyon vannak,
itt az ember nem hihet
a tér-nevezéktannak.

A Liget téren villamos
találkozik buszokkal,
ahogy hullócsillagok
didergő pásztorokkal.

A Liget téren jézusok
térítenének újra,
de én mindig elfutok
egy közeli lebuja.

Itt súlya van a szegeknek,
és jéghideg a jászol-,
a Liget tér az nem enged
el messzire magától.

A negyedik napon

Duplázás ebéd után
belenézek a Napba
amit a tél szétszedett
a tavasz összerakja

Szívom füstöm és a fényt
beleszédül az utca
ahogy a plusz oxigén
tarkómat körbefutja

népmese van, királyos
már látomásidőszak
állok, közben hátamon
patakzik a bőrszag

csak az

csak a tenger számít, ahogy
könnyeiddel visszakapod.
csak az elordított kurva
mielőtt még visszabújna
melléd. csak a gyermek számít
amíg susognak a bácsik
és kétségbeesett szava
hogy miért nem vagy itt, mama?
és rólad is, mikor hallgatsz
szólalnak csak meg a falvak:
eső adja át a szélnek
ki mikor és miben téved.

Kondor Attila:
Ittlét
olaj, vászon
2008

Szakony Dorina

lassúság

a temetés tizenegykor kezdődött. nem voltak sokan, talán húsz fő - a szűkebb család. a pap háttal állt, nem értettem semmit abból, amit mond.

milyen régen voltam utoljára templomban! az istenszag megnyugtatja a hitetlent is, mégsem vágyik rá minden vasárnap.

a kriptá rögtön a kápolna mellett állt.

- kellemes környezet - hallottam mögülem - kellemes. a halott nyolc évvel ezelőtt választotta ki.

élhetetlen város ez a kaposvár, élhetetlen... - háborgott apám.

a koporsó valószínűtlenül kicsinek tűnt, belülről sem lehet valami kényelmes. miközben engedték le a sírba, a fia fényképezett. lekapta a rokonságot is.

holnap minden megjelentet vissza fog hívni, és köszönni fogja nekik a részvételt meg a koszorút - nemkellett volna - szípjogja majd.

apám bőgött. siratta saját, rég halott apját...önmagát (hátrasimítja őszülő haját): érthető.

a platánok ágai közé finoman süttött be a nap.

gyönyörű idő volt, az ember nem is kívánhatna szebbet a temetéséhez.

kedv

még szeretsz is? ó, tökéletes. a bűnhődést majd kitalálom, ne aggódj. egyébként sincs halál a feltámadás után.

jellemlhiba

sokadik végszó.

a realitásig frissíteni az érzelmeimet.

értelmetlen szavakat érlelek tovább. és jelzővel bővítem a semmit.

majd leköpnék az Igazak, mert valami elemi nincs meg bennem.

a saját nyaki artériámat harapnám át, ha tehetném.

olyan önző vagyok, hogy még a fájdalmat sem engedem be a szívembe.

zárvonal

mindig is volt a történetünkben valami hanyatlás. és én ezt szerettem. egy más időszámítás. amiben mégis jól éreztem magam.

órák telnek észrevétlen.

beborult. valaki biztos ráfeküdt az égboltra. egymás útját keresztező repülőket rajzolnak sakktáblát a hasára. védtelen vagyok. látod, elmúltam benned.

Török Ádám

Szentjánosbogár-parazsak

Hogy elmúlt, hogy elmúlt a szerelem,
Már nem is fekszik itt velem
Szentjánosbogár-parazsak
Villognak a hamu alatt

Fekszik a tűz, fekszik hanyatt
Ne, ne hozzatok gallyakat!

Muszáj

Muszáj hozzászólnom
Muszáj elutazni
Muszáj külföldiül
Muszáj egy fél adaggal
Muszáj elvitelre
Muszáj már egy újat
Muszáj napi fél órát
Muszáj a tükörben is
Muszáj odakapcsolnom
Muszáj azt rendelni
Muszáj fahéjasan
Muszáj egy imát
Muszáj az első sorból
Muszáj elolvasnod
Muszáj vele
Muszáj sokszor állítólag
Muszáj akkor
Muszáj most már
Muszáj bevállalni
Muszáj nagyterűt
Muszáj beíratni
Muszáj angolul
Muszáj eurót
Muszáj kártyával
Muszáj azt a számot
Muszáj játszani is azért
Muszáj kicsit, tudod
Muszáj a csere
Muszáj vele?
Muszáj hogy tudjam
Muszáj mert megéri

Muszáj egyedül
Muszáj egy csomó újat
Muszáj valakit
Muszáj gondolkodni is
Muszáj elutazni
Muszáj valamennyit külföldiül
Muszáj ám megérteni
Muszáj lett volna valamit itt hagyni
Muszáj menni
Menni muszáj
(Muszáj egy dátumot:
2011. november 28.)

Leszakadt

Aznap jelentette be, hogy elmegy, mikor az égbolt egy darabja rázuhant az utca végi szomorúfűzre. A gyerek kilenc éves volt, én meg harminchárom. Egyetlen szót sem szólt, csak felvette a piros cipőjét, meg a szalagos kalapját, hogy egészen úgy nézett ki, mint egy hatvanas évekbeli úrinő, akinek, habár évszázadok óta sem vagyona, sem tekintélye nem volt, csak cikornyás neve, és tartása, mégis tiszteletet parancsolt a jelenléte, pusztán időtlensége miatt is. A kilincstre tette a kezét, és hosszú másodpercekig ebben a helyzetben maradt, mintha csak azért tenné, hogy örökre a retinámra vésse elmúló félben lévő állandóságát.

- Elmész?

- El.

- És visszajössz?

- Biztosan.

De nem jött vissza, sem másnap, sem azután. Attól kezdve vártunk, és míg vártunk, kiszáradtak a körtefák, a muskátlik, meg a kardvirágok, és csak a poros mandulafa maradt az ablak alatt. Mózes néha rákérdezett, és mivel jobbat nem tudtam, ezért ugyanazt mondtam neki, mint amit az anyja mondott nekem: biztosan.

Végtére is nem tehettem semmiről. A gyerek meg végképp ártatlan. Ha valami oka mégis volt, azt mindenképp a női fejben elrejtett örök elégedetlenségre taksálnám, ami nem is igazán elégedetlenség, sokkal inkább valamiféle megbotránkozás, ami újra és újra és újra előtör, és elmúlik, és megint előtör, árvaságba taszítva férjet és porontyot. Ámde azt hiszem, olyan szempontból nekem is lehetett részem benne, hogy harminchárom éves koromig nem sikerült felnőnöm egyetlen elfogadott kapitalista eszméhez sem. Nem szándékos, nagyapám még munkásőr volt, apám meg már reakciós, mégsem szavazott a Gazemberre, mikor a párt egy emberként kivette az Őreg kezéből a cipőt, és átadta a következő balfasz kezébe. Csodálkozna hát akárki, ha tudná, hogyan toporgok mezsgyétől mezsgyéig, összetiporva a tekintetes urak krumplicsodásait? Az egyik azért halt meg, mert vérkommunista volt, a másik meg azért, mert rájött, hogy a vérnarancs is csak vörös odabent. Innen nézve nem is olyan különös, hogy harminchárom évesen egy második emeleti lakásban élek, a feleségem emlékével, meg a kilenc éves kislánnyal, aki istenként tekint rám, holott a gyávaságomon, a fotelon, meg az ablakpárkányon kívül semmit sem tudhatok magaménak. Nem vagyok bongyor sem, ahogy az egy valamire való zsidótól elvárható lenne, bár az igazat megvallva zsidó sem vagyok, legalábbis vallásomat tekintve nem, sőt, egyáltalán annyi közöm van csak a szemitizmushoz, amennyi Jerának volt, egy bő negyed részében, míg ki nem keresztelkedett miattam. Nem mintha én valaha is kértem volna erre, de hát világ életemben rettegtem a tűtől, hát még a körülmetélkedés gondolatától. Ezen kívül nem harmonikázok, és még a honoráriumom sincs annyi, hogy megéljek belőle. Minden bizonnyal, ha vaginával ver meg az Isten, én is annyira megbotránkozom, hogy csapot-papot-férjet-kölyköt mandulástul-ablakostul-pizsamástul otthagya fogok valakit, aki nem nyugszik, míg meg nem veszi nekem az egész második emeletet.

Mondhatjuk tehát, hogy az élettérbővítés égető szükségének figyelmen kívül hagyásával, mintegy megszegtem azt a sosem létezett szerződést, mely szerint a családi egység fenntartásában való részvétel nem a feleség oldaláról kívánja meg a férj proletarista életvitel eltűrését. Fordítva, a férjnek kötelessége felszámolni a kétszobás panellakás okozta megalégedettséget, autóra cserélni a BKV-t, trónra a fotelt és a kopott szövetcabát helyett nyakkendőben, vasalt selyemingben és kényelmetlen, ocsmány, csillogó olasz bőrcipőben járni. Ezen feltételek teljesületlensége folytán, nyilván jogalapot szolgáltatottam a váláshoz, és semmiféle sajnálat meg nem illet.

Minden esetre kerestem másik munkát. Természetesen továbbra sem állt szándékomban anyagi fölényt kihasználva területgyarapítást végbevinni, ám a gyermeknevelés kötelezettségének eleget tennem csak úgy sikerülhetett, ha addig keresek pénzt, míg Mózes alszik. Így minden este, miután elaludt, buszra szálltam, és nyakamba vettem az emberiség összes kereskedelemhez köthető bűnét. Árut töltöttem a polcokra. Egész éjszaka, rendületlenül, frontvonalat képezve az emberi mohóság és hanyagság között. Valójában semmit sem szerettem kevésbé, mint mások után összepakolni, azonban úgy éreztem, ha a saját életemben képtelen vagyok rendet tartani, tartozom annyival, hogy az összes Jerához köthető pillanat patikai rendszert mutasson, hogy amikor megéli őket, ne kelljen a térdénél mélyebbre hajolnia. Se vízért, se kenyérért.

Biztos az utcalámpák miatt van

Ugyanaz a szerdai álmoság tört ránk, ami minden héten elkap, és megcsócsál, mióta Jera elment. Mózes még délben is pizsamában csatangolt szobáról-szobára, én meg ugyanabban a kávéfoltos fotelban olvastam, amiben három évig ültem lankadatlanul, míg végre hozzám adták az édesanyját. Az egész délelőtt szótlánul telt. Némán fürödtünk a ránk hagyott nyugalomban, mintha túl fáradtak volnánk, hogy megszólaljunk vagy tudomást vegyünk egymásról. Mózes egyszerre három helyen létezett, és mindenhol hatalmas felfordulást teremtett maga köré, de mindezt olyan hangtalanul, ahogy csak a magányos gyerekek tudják. Aztán úgy fél kettő körül mögém lépett, és megszólított, mint amikor valami hatalmas tettet jelent be az ember, félénken és bűnbánóan, mégsem kertelve.

- Leszakadt a polc.

És csakugyan, leszakadt; könyvekkel szórta tele a szőnyeget, és porceláncserepekkel együtt porba, és zöldes vízbe vetette a régiék arcképeit. Ha nem cseng még mindig a fülemben Mózes hangja, az a mondat, ami lényegében magában hordozza az egész katasztrófát, azt a mikroexplóziót, ami egy szempillantás alatt elnyelte a családom összes rám maradt vagyonát, szinte hallottam volna sikoltozni ükanyám, ahogy bukfencet hányva a levegőben, hol arccal le, hol arccal föl, vészesen közeledik a megsemmisülés felé.

Akkor értettem meg, hogy ő réges-rég felébredt, csak én nem bírtam kimászni a tespedtségéből. Egész eddig meg sem fordult a fejemben, hogy ellökjem magamtól a karosszéket vagy ha meg is fordult, hát elhessegettem a gondolatot, mondván, Mózes még mindig alva jár.

- Főzők valamit ebédre.

Azzal felkeltem és odavettem a többi rom közé az álmoságot. Apa vagyok, úgy is kell viselkednem. De Mózes csak nem tágitott. Állt a fotel mögött, az ajtóban, közben kérdőn meresztette rám a szemét, és tépegette a pizsamája szárát.

- Papa... te láttad már a Holdat?

- Hogy érted?

- A múlt éjjel itt volt. Az ablakban. Nagy, és hideg, és fehér, és ahogy felkeltem az ágyból, hogy megnézzem közelebből, hátrébb húzódott, de csak annyira, hogy pont ne érjem el az ujjam végével.

- Hideg volt?

- Igen.

- És itt, az ablakban?

- Igen. Itt, nézd... nem, már nem látszik.

- Biztos az utcalámpák miatt van. Végére is mit vár az ember egy olyan égitesttől, amit az utcalámpák világitanak meg?

Gelencsér Milán

Óda whitmani témára

„Hiszem, hogy a csillagok művénél egyetlen fűszál sem kevesebb,
s csakugyan tökéletes a hangya, meg a homokszem, s az ökörszem tojása nem kevésbbé,
(...) s a kérőző tehén lehorgasztott fejével túltesz minden szobrokon.”

Ó, hogy milyen tökéletes a Világ!
Tökéletes elferdült tengelye, benne minden utolsó baktérium,
Tökéletes az Én és a Szuperén, ha az utóbbi nem tökéletesebb,
Tökéletes a rozsdás siló égbetörő ambícióival, becsülni kell őt,
Tökéletesség vesz minket körbe, Tökéletességet reggelizem,
És ott az Isten is a Tökéletességben, nem pedig fordítva,
Tökéletes a ginsbergi koponya,
Tökéletes a Mindenség Költészete Nyrt.,
Tökéletesség pelyhedzik a hasakon, ott búvik porban, ereszen
és ott van az Örökkévaló Univerzum túl-felén is,
Tökéletes a szedercsíra...
Hiszek egy Rousseaut, egy Tökéletességben kiegyenlítő társadalmat,
Hiszem az utópia türannosának eltaposását a szerelmes szemekben,
Hiszem, hogy a fecskék is egy magasabb létcélért csoportosulnak és
én egy nap együtt szürcsölhetek velük hagymalevest,
Hiszem félelmeim létjogosultságát, hiszem Heron basszusfanfárjainak gyógyító erejét,
Hiszem hogy a szavak üressége eleve elrendeltetés, mert Nekünk kell
benépesíteni a szavak ürességét felsőbb parancsra szerelemmel
hússal élesztővel hangulattal és a Tökéletes Világ megéneklésével,
Hiszek a halszagú éjjelekben és a megelevenülő víziókban,
Hiszek egy Napban, egy Folyóban és hiszem az Abszolútumot, hiszem, mert félem,
Hitemmel áldok minden forradalmárt, minden vakondot és minden pitypangot,
sőt, Áldott pitypangot tűzök mellemre, hogy majd én is Pitypang lehessenek,
Áldom Hitemmel az egész Tökéletes Világot!

Életsakk

Sosem voltam jó sakkozó, még csak a taktikám sem volt profi. Az egész életem egy sakkjátszma, és éppen vesztesre álltam.

A parasztjaim közül csupán egy maradt, őt meg kell óvnom! Két futóm, a vakbuzgó segítők, akik most is mellettem állnak. Mindössze egy bástyám tornyosul, a lovaim is mindvégig hűen szolgálnak. Ám a dicső királynőmet elveszítettem. Borongós ötlet volt, hisz' parasztjaimból majd mindet feláldoztam érte, mégis óvatlan pillanatomban a feledésé lett.

Mégis mintha átlényegült volna a királynőm bennem! Az utolsó paraszt talán visszaadhatja nekem, beválthatom! A lovak rendíthetetlen és megbízható társak, megállíthatatlanul kaszabolják az ellent. Csak hogy utat adjanak a parasztnak, akiből királynő lehet! Támadások érnek, minden irányból, de fel nem adom.

Egy barát hátba szúrt, s elvette tőlem őt, a királynőt. Elkapom! Fogadom! Gyűlölet nincs iránta, csak szánalom. Barátságát... mégis akarom. Mert értéket képvisel bennem. Bár kisebb, törekenyebb ez már, mint valaha, de aprócska lángját táplálja az akarat. Akarom még most is, noha a bizalmam elveszett... talán örökre...

Felajánlom, hogy felejtem tettét, de a tett emléke örökös tőrként bennem él.

S királynőm!

Igen, Te árultál el a legnagyobbban. S mit takargassam, ez fájt a legjobban.

Mély seb... Sakk!

Lovaim és futóim mellettem, bástyám elém állt, mentette helyzetem. Lovam ugrott és ütött, futóm pedig karjaiba fonva gyógyítja sebem, sikerült leplezнем.

Újjonnan tündöklők! Dicsőbben, mint valaha én, a király, a tábla ura!

Megmaradt bábúim magam köré gyűjtöm, s vezetem a rohamot. Lovaim szorosan mellettem. Bástyám töri az utat nekem. Futóim maradásra intem: - Óvjátok őt! Segítsétek mozdulatait. Fontosabb nekem, mint önnön életem! Ő az utolsó reményem.

Egy szótlán pillantás, s ők némán engedelmeskedve védik életét.

Életekre álllok!

S vezetem maroknyi megmaradt emberem, elsőként súlytok le kardommal, de többet ezután már nem kegyelmezek. E fehér sereget végleg koporsóba verem! Küzdök, s talán nyerek, de megteszem inkább, mint csupán próbáljam. Bár nemzedékek veszhetnek oda a hosszú harcban, szívem nem dobban. Hisz kitépték... Egy ládába zárva vár, a fehér sereg gyomrában...

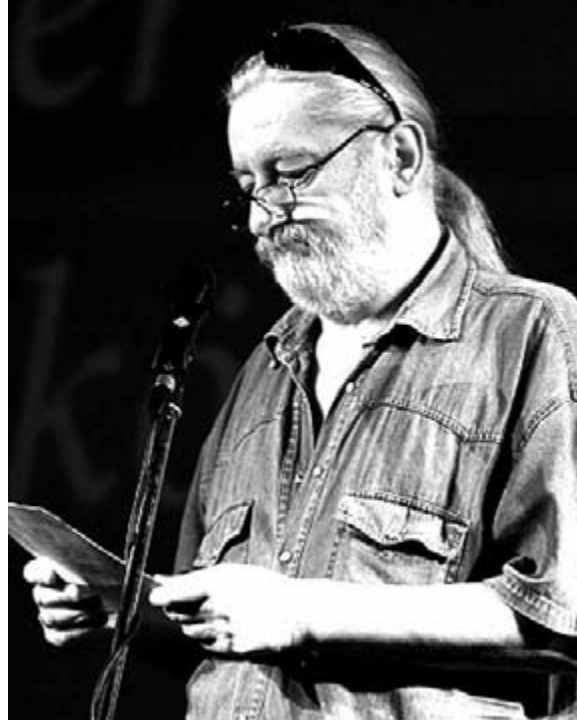
Királynőm, végre hát újra az enyém vagy!!!

Bozók Ferenc

Bíró Józseffel Újpesten, a Petőfi Tanya Étteremben

Hogyan emlékszik a gyerekkorára? Kérem, meséljen a szüleiről... Milyen volt 1956 egy gyermek szemével?

Születésemet követően, szinte azonnal sürgős vérátömlesztésen kellett átesnem, így maradtam életben. A gyermekkorom kissé zaklatott volt. Az ötvenes évek a többség számára ilyen szomorú, reménytelen, komor esztendőök voltak. A Rózsadombon nőttem föl, a Fillér utcában (nem azon a részen, ahol a pártos újjgazdagok laktak). Az óvoda, ahova jártam, a házunk földszintjén volt. Ez az életszakaszom ideálisnak lenne mondható, eltekintve a sztálinista, rákosista, satöbbista hangulattól, valamint a mélyen belém égett, felejthetetlen, konkrét nyomortól. 1956-ban majdnem lelöttek. Keresztapám, valami megfoghatatlan érzéktől vezéreltetve, lerántott szobám ablakánál a padlóra. Fejem fölött elsüvítvé, a kisszoba falába fúródott a golyó. Utána ezt a lövedéknyomot, mintegy mementóként őriztük sok évig. Azóta zsigerből irtózom mindenféle agressziótól, erőszaktól. Keresztapámék '56 novemberében disszidáltak. Emlékszem a pincénkbe bezúduló, fegyveres budai kölykökre, bujkálókat kerestek, pár napra rá pedig a ruszki látogattak meg minket, ugyancsak a pincénkben, ők pedig másféle bujdosókat kerestek. Nem volt egy csipkés rózsaszín leányálom. Többé-kevésbé, mondhatni, az utcán nőttem föl. Csavarogtunk a srácokkal, a közeli rejtélyes barlangokban

kutakodtunk, fegyvereket, lőszeret gyűjtöttünk. Mindent csínyt, butaságot megcsináltunk, vadak, égetnivaló csibészek voltunk, mint szinte mindenki, aki majdnem közvetlenül a viláégés után született, viszont a kötelező betyárbecsület alaptörvényként rögzült, élt, él bennünk máig. A tanulással természetesen nem túl sokat törődünk, törődtem. Szóval, igencsak elkanászodott suttyók voltunk. Családom anyai ágon Székelyföldről származik, Kézdiszentlélekről. Anyai nagyapám nemes székely ember, első világháborús tüdőlövés-sérült határőrezredes volt. A végzetesen szörnyű trianoni diktátumot követően nyomban áttelepültek a megmaradt kis Magyarországra. A már említett keresztapám, édesanyám testvéröccse, ludoviceumos tiszt volt. Anyai nagyanyám 1957-ben hunyt el. Apai ági rokonaimat nemigen ismertem, csupán a dédnagyanyámat, meg apám húgát és az apai nagyapámat, aki festőművész volt és építészmérnök. Őt imádtam, tanítgatott rajzolni. Anyám óvónő, immár elmúlt 87 éves. A Marczibányi téri általános iskolába jártam. Akkoriban még hagyományosan külön volt a leány- és fiúiskola. A koedukált osztályt a gimnáziumban ismertem meg. Általános iskolában annyi volt a közös, hogy volt egy igencsak méretes emeleti terasz, ahol a fiúk és lányok (szigorú felügyelet mellett) együtt lehettek a nagyszünetekben. Apám tervezőmérnök volt, a számlátrán végig kellett kapaszkodnia a segédmunkásságtól kezdve a mérnökségig. 1964-ben Gamal Abdel Nasszer

Egyiptomában tervezett gyárat. Kisvártatva kikerültünk utána, tehát magam is Egyiptomban éltem. Így aztán a nyolcadik osztályt, amolyan magántanulóként már kint végeztem. Egyébként szerettek volna ott fogni egy Korán-suliban, Dr. Germanus Gyula orientalista professzor úrral, a kairói, nagyhírű Azhar mecsetiskolában konzultált erről az apám. Végére, nagy kamasz-bánatomra 1965-ben hazajöttünk. Apám 1980-ban halt meg tüdőrákban, előzetesen félrekezelve, méltatlanul hosszú szenvedés után a Szent János Kórházban.

Mikor érezte először, hogy a humán irányba, az irodalom és képzőművészet felé vonzódik? Mikor vetette először papírra gondolatait, mikor írt verseket először? Emlékszik az első publikációjára?

11-12 éves lehettem, amikor egyszer egyedül hagytak otthon, unatkoztam, s feltettem a lemezjátszóra egy bakelitet. Bartók muzsikájának hallgatása közben döbönt belém egy különös érzés. Annak az érzete, hogy értem mit mond az a zenemű. Egyfajta indíttatás, késztetés érintett meg, hogy nekem mindenképpen valami hasonlóval kell majd foglalkoznom, ha felnövök. Áramütésszerűen villant át a szívemen és agyamon, hogy ehhez – mármint a művészet(ek) hez – közöm van, egyebekhez nyilvánvalóan kevésbé. Jól emlékszem, meghatározó élmény volt. Általános iskolában, ötödikes koromban kijöttek hozzánk, diákokhoz valakik, az egyik központi kulturális intézet kijelölt megbízottjai és tehetséges gyerekeket kerestek, már nem tudom milyen céllal és mire. Ennek ürügyén írtak velünk valami dolgozatfélért. Nyári élményekről, vagy tudja a csuda mi a kutyafüléről. Kuncogva-duruzsolva megírtuk, elvitték a macskakaparásainkat, s ezzel el is múlt a dolog, elfeledtük. 27 éves voltam már 1978-ban, mikor is meghívtak Gödöllőre a könyvtárba, mint pályakezdő költőt, író-olvasó találkozóra, és a könyvtáros hölgy meglepetésemre előbogarászott egy fekete borítójú kötetet, benne azzal a gyermekkori dolgozatommal. Kiderült, hogy életem első publikációját simogatom, melengetem, tartom a kezemben, a Népművelési Intézet kiadványában jelent meg. (Talán szemernyi lángocskát felfedeztek bennem a nagy fejesek...)

Mindenesetre tizenhat éves, jelentős késéssel tudtam meg. Természetesen nem innen datálom az íróságomat. Írói, művészi vénám genetikusan adottság lehetett, mert a felmenőim között volt újságíró, író, apai, itókás nagyapám pedig – mint már említettem – kiváló festőművész volt. Apám is képzőművészeknek készült, és tanult is festészetet, de a sors úgy hozta, hogy nem lett belőle hivatásos művész. Ugyanis nagyapám nem tudta fizetni apám képzésének, tanulmányainak a tandíját. Egy szó, mint száz, nyilván örökölhettem némi tehetséget. Apám is, anyám is nagyon jól rajzolt. Végül is, igazi méregzöldike képzőművészként kezdtem a pályámat. Később, a '70-es évek közepén rajz-animációt tanítottam a hatvani általános iskolákban.

Gyermekkorában, ifjúkorában mely költők hatottak Önre? Kiket fedezett föl önmagának?

Eleinte, mint minden szívesen-örömmel olvasó csemetére, a klasszikusaink. Balassit, Berzsenyit, Arany Jánost, Csokonait mindenképp' említeném. Elementáris erővel hatottak rám. Persze, magától értetődően, Petőfi és mások is benne voltak a pakliban. Kicsit később ugyan, ám meghatározó volt Juhász Gyula, József Attila, Ady, Szabó Lőrinc és Kassák lírája. A '70-es évek elején-közepén kiváltképpen megkedveltem a kalandos életű, svájci-francia Blaise Cendrars (egyébként minden könyvem Cendrars-idézzel indít). Cendrars száraznak tűnhet, sziporkázó költészete erős élmény volt, de szinte az összes jelentős huszadik század eleji avantgardistát említhetném. Kassák Lajos hatalmas életművéből pedig leginkább a kollázsait és a számozott verseit szerettem. Újvári Erzsiről is meg kell emlékezni. Művészetét kevésbé tartja számon a lomha, lusta, feledékeny irodalomtörténet-írás, pedig sajátosan érdes-sprőd hangfekvésében, hangnemében egyedülálló. Tudvalévő, keveset írt, azonban a mostaninál sokkal több figyelmet, körüljárást érdemelne a költészete és izgalmas prózája.

Magam is szívesen olvastam a '80-as években a Magvetőnél megjelent, üdítően különös avantgárd prózáját, amely Csikorognak a kövek címmel

jelent meg. Kassák húgáról van szó, akit a Tett és a Ma fedezett fel. Aztán, úgy tudom, férjével, Barta Sándorral Moszkvába emigrált. Ott már nem írt. 1940-ben meghalt.

Lírai beszédmód, avantgárd köntösben. Igen, Újvári Erzséket, Barta Sándort is említhetném, Róla az jut most eszembe, hogy 1981-ben a Magvetőnél kötöttek velem szerződést, írjak Barta Sándorról egy monográfiát. Végül ellineskedtem a dologtól, nem írtam meg a könyvet. De a Barta család akkor még életben lévő tagjait felkerestem, elég hűvösen fogadtak, aztán Barta életét megismerve, etikai okokból visszaléptem a monográfia megírásától. Különös, vagy inkább természetes, hogy a magyar avantgárdnak többféle elágazása van, mint azt gondolják. A Barta Sándor-féle, sauvage-avantgárd (kép)költemények világa, esztétikája, szellemisége talán közelebb van a korai Majakovszkijhoz, mint Kassákhoz. Persze az induló, feltörekvő, kezdeti magyar avantgárdra meg azt mondhatnánk, Kassák Lajos karizmatikus, következetesen szigorú, ám mégis megejtő személyisége nyomta rá meghatározóan, és talán túl erőteljesen is a bélyegét, pecsétjét. Más ne említsek, gondoljunk például az egészen fiatalon költőként is jelentőset alkotó (bár maga nem tartotta túl sokra a verseit) Déry Tibor nem éppen egyedül való, de említetlenül hagyni lehetetlen, ékesszóló versírói munkásságára (jócskán megkésett kiadás: A felhőállatok. 1970).

Melyik folyóiratban jelent meg először írása?

Talán a Vigiliában, 1975-ben (már nem őrzöm a régi folyóiratokat). Ekkortájt megjelent néhány tucat versem, hetilapokban, újságokban. Egyik alkalommal, ha jól emlékszem, ugyanebben az évben, Költészet Napján hozta egy versem a Képes Újság című hetilap, nagy büszkeségre József Attila gyönyörű költeménye mellé szedték az én szerény szösszenetemet. Egyébiránt, 1972-től 1975-ig nem publikálhattam.

Miért?

1972. március 15-ét követően példát statuált a hatalom. Szervező szerepet vittem,

vállaltam több tüntetésben, megmozdulásban. Egy barátomat, akivel együtt szervezkedtünk, 15-én este előállították, Ő pedig simán feldobott. Elkapták a frakkomat. Kisvártatva a munkahelyemre jöttek értem, nyilvánosan megbilincseltek, majd elhurcoltak és bezártak, államellenes összeesküvés címén. Végül másodfokon kilenc hónap börtönre ítélték, de felfüggesztve kaptam, tehát elengedtek, ám letiltottak három évre mindenről, plusz rekesz lettem. Utána csekély 15 évig nem kaptam útlevelet. A mi perünkben, ha nem tévedek, kilencen voltunk, ezek közül egy embert ismertem, tehát összerántottak bennünket egy nagy, igencsak látványosnak szánt koncepció perben. Kerítették ebbe a körbe munkásokat, egyetemistákat, kádergyerekeket is. 1983 novemberének egyik veszettül hideg éjszakáján még jöttek a lakásunkra faggatózni nyomozók, ez volt az utolsó közvetlen látogatásuk, igaz, a szó legszorosabb értelmében, kitessekeltek őket a huzattal együtt.

A tüntetés helyszínei?

A Párizsi udvarban volt a szervezők gyülekezője, majd irány a Múzeumkert, onnan a Múzeum körút, Petőfi szobor és környéke, később a rendőrök előli menekülések közei, este pedig a Budai Vár.

Első kötete a Magvető Kiadónál jelent meg. Térzés címmel. Hogyan alakult ennek a könyvnek a sorsa?

Kalandos történet. 1978-ban leadtam a kötet anyagát a Szépirodalmi Könyvkiadónak, akkoriban Illés Endre volt az igazgató. Szentmihályi Szabó Péterhez nyújtottam be a verseimet, aki abban az időben ott dolgozott szerkesztőként. Végül a tipográfiai megoldásaimra és egyebekre hivatkozva visszaadták a kéziratomat (nem bántam különösebben). 1980-ban aztán odaadtam a Magvetőnek. Nemigen volt választék, vagy a Szépirodalmi, vagy a Magvető, esetleg a Móra Kiadónál működő Kozmosz Könyvek sorozata jöhetett szóba. Feltűnően sokáig ültek, kotlottak rajta. Azokban az időkben a könyvekre úgy kötötték a szerződéseket a kiadók, hogy

négy éven belül jelentetik meg. Ennek értelmében legkésőbb '84-ben kellett volna megjelennie, de nem juthatott el a nyomdáig. Nos tehát, csekély hat évet állt a kéziratom az üvegházban, végül 1986-ban jött ki. A kiadó akkori igazgatója, Kardos György nem utasította el, nem adta vissza, csak éppenséggel berakta a fiókjába és eltemette. A '80-as évek közepe táján Hegedős Mária lett a főszerkesztő, majd idővel Kardos kórházba került. Hegedős Mara kivette Kardos fiókjából a kötetem kéziratát, bevitte hozzá a kórházba, hogy írja alá a szerződést. Kardos nagybetegen alakörmölte a papírt a könyvem megjelentetéséről. A kötet impresszumában már gyászkeretben szerepel a neve. Isten ne vegye bűnömül, hogy ezt mondom, de amennyiben Kardos még évekig jó egészségnek örvendett volna, a kötetem valószínűleg további hosszú, beláthatatlan időkre elsikkad. Ám az is lehet, meg sem jelenhetett volna.

Első kötetének hátlapjára Z. T. monogrammal írt valaki kedves ajánló sorokat, magam Zalán Tiborra tippelve...

Telitalát. Igen. Zalán Tibor írt hozzá ajánlást. Illetve, a hozzájárulásával magam vettem tőle az idézetet. A könyvemet Parancs János szerkesztette. Azon időkből kötelező volt fülszöveget írnia a kötetekhez magának a szerzőnek, és persze a megbízott szerkesztő(k)nek szintén kötelességül rótták, így tehát Parancs Janónak is. Szóval, hárman jegyezzük ama röpke szöveget.

Mennyire tudta elfogadni a korabeli irodalmi szemlélet és közízlés azt, hogy az Ön versei nem szokványosak, sok bennük a sejtetés, kihagyásosság, elharapás, tipográfiai, tördelési szabadság? Ez az avantgárd hangütés elég szokatlan lehetett akkoriban. Szkárosi Endrétől tudom, hogy a hetvenes és nyolcvanas években a (neo)avantgárd és az experimentális költészet volt a magyar líra mostohagyereke...

Akkoriban egyértelműen az volt, de most is fekete bárány. Publikációs gondjaim ugyan nincsenek, mivel a pályakezdésem óta eltelt évtizedek alatt lassacskán megszokták, hogy a

Bíró Jóska ilyen furcsa, izés verseket ír. Egyébként nem magam neveztem ki magamat (neo)avantgárd szerzőnek. Akit akkoriban az avantgárdhoz soroltak, azt nagyjából ki is írták a hivatásból, szakmából, etc. (halkan, csendesen jelzem meg: ez a mai napig ugyanígy van), pontosabban szólva, a kanonizált/kanonizálendő, támogatott irodalomból. Ott toporogtunk és ott toporgunk mostanság is. Anno a (le)tiltott, ma és holnap pediglen az éppen (meg)túrt kategóriá(k)ban.

Parancs János neoavantgárdnak nevezte az Ön verseit az általa szerkesztett kötet fülszövegében...

Igen, mert szeretetteljes, féltő módon, úgy akart írni rólam valami köztest, hogy ne rúgjanak belém túl nagyot a kádári-tóthdezsői-bereczjánosi-aczélgyörgyi kurzus által felkent kritikuskok. Ám, amint általában mindenkor, természetesen ebben az esetben is akadtak önként jelentkező verőemberek (a nevüket fedje jótékony homály). Mi is hát a jó avantgárd vers? Nem kell itt megideologizálni és lehatárolni semmit. Költészet a javából és kész, passz. Csupán más, esetleg a szokványostól eltérő módon dolgozik, mint mondjuk, az egyébként hagyományosnak vélelmezett, Babits-féle költészetfelfogás. Engem az első pillanattól automatikusan az avantgárdhoz soroltak, nyilván a hangnemem, az eszközeim és a tipográfiai sajátosságaim miatt, olykor-olykor meg esetleg a mondanivalóm okán. Ha az avantgárd forrásvidékét keresi, akár az ókori görögökig visszamehet, sőt, mi több, még sokkal-sokkal visszább is léphet, tekinthet a művészetek igen kusza, bokros történetében. (Hagyományos, a mondvacsinált kánontörténet végett azonban, egyesek a Cabaret Voltaire dadaista rendezvényeitől eredeztetik, amely eseményeken a korabeli anekdota szerint Vlagyimir Iljics Uljanov, alias Lényin is részt vett nézőként.) Ugyanakkor, pl. az experimentálisnak gondolt, mondott mai mozdulatszínház őse is ismert volt már évezredekkel ezelőtt. Tehát, nincs új a nap alatt, a megközelítési módok-módszerek változnak, az éppen aktuális koroknak megfelelően. Érdekes, hogy a magyar irodalmárok a hazai avantgárdot Kassáknál kezdik, és nagyjából vele vélik lezártnak. Pedig, mondjuk

Tamkó Sirató Károly és a személyéhez kötendő dimenzionizmus szintűgy túlélte Kassákat, mint sok egyéb, rendhagyó kezdeményezés. Ami az avantgárdról általában a magyar köztudatban él, az bizony erőteljesen egyoldalú és kimondottan hervasztó. Na, erről ne többet. 1982-ben hárman alapítottuk a Tér/Kép/Vers csoportot: Zalán Tibor, Géczy János és jómagam. Később még néhányan csatlakoztak hozzánk. Molnár Miklós, a jeles és kitűnő prózaíró, Endrődi Szabó Ernő, Petőcz András, Székely Ákos, Hegyeshalmi László képzőművész és Péntek Imre. A művészcsoport működését '83-ban tiltotta be Aczél György. Többek között a budapesti Kassák klubban csináltunk irodalmi estet, továbbá Magyarország számos más, kisebb városában rendeztünk kiállítást. Békéscsabán a Gyopár klubbeli kiállításunkkal egybekötött estünkre kinyomattattam egy pár oldalas, ún. szamizdat katalógust, mindössze 1000 példányban. A helyi besúgó/megebízott figyelő, az igencsak szorgalmas, ismertén rátermett suttagó feljuttatta Pestre a kiadványt, így pillanatokon belül Aczél György asztalára került. Aztán hagyták még végigmenni a Kassák klubos rendezvényt, amiről – ma már tudható – írtak egy eléggé elhanyagolható, vacak jelentést. Akkoriban arról is jelentést rittyentettek, ha lélegzetet vettem, vettél, vettünk. Zalán Tibi amúgy sem tetszett nekik, mert zengett valami olyat, hogy „nem lesz köztünk semmi vita, hogyha nem vagy moszkovita”. No, nem mintha mi, többiek, kedvencei lettünk volna az adott diktatúrának. Miközben nem voltunk túl látványosan heves politikai ellenzék, csupán az általunk normálisnak gondolt szólásszabadság nevében beszélünk, írtunk erről-arról. Valamivel az inkriminált estünk után, Aczél György helyből letiltotta a katalógust, a rendezvényeinket és a fellépéseinket. Úgy tudom, rajtam kívül Endrődi Szabó Ernőt és Petőcz Andrást vették elő még komolyabban. Ez időben az azóta sajnos fiatalon elhunyt Csengey Dénes volt az Írószövetség titkára, aki (bocsánat a kifejezésért) röhögve behívatott magához mind a kilencünket, és műbalhé gyanánt, jó hangos kis cirkuszt csinált a rejtett mikrofonoknak, poloskáknek. Nos, ekkor belátható okból elhatároztuk, pihentetjük néhány hónapi a csoport munkáját, de mire kiötlöttük

ezt a naiv okosságot, addigra bizony, hipp-hopp, véglegesen be- és letiltattunk.

Mit volt szabad megírni a nyolcvanas években? Ezt azért kérdezem, mert az Ön verseiben eléggé egyértelműen jelen van a rendszer bírálata... Beledöbbsentem abba, hogy szabad volt olyat megírni, hogy: „NEMZEDÉKED / melytől / el – vé – te – tett / a ... F O R R A D A L O M !” Ez nyilvánvaló utalás '56-ra, a forradalom tabuvá degradálására.

„Szabadrab”-ként szabad volt megírnom bármit, csak éppenséggel – többnyire – nem jelenhetett meg, hacsak szamizdatban nem, vagy külföldre csempészve, nyugati kiadványokban. De amint említettem, ha manapság is rajta/rajtuk múlt(hat)na, Kardoson és a hozzá hasonló elszánt elkötelezettek, akkor a mai napig bőszen csücsülnének azon és sok más egyéb kéziratomon. Nagyrészt pont az ilyes', efféle kényes politikus kiszólásaim miatt. Ez a vers, melyben a főlemlegetett, idézett textus szerepel, nos, ez egy igen hosszú opus, és töményen, élesen kritikai indíttatású az egész. Plusz: a hatalom ellenségének tekintett és ellenségeként kezelt(e) nemzedék(em) ről szól. Netán átsiklottak felette? Nem hiszem. Sőt! Szó sem volt, szó nem lehetett erről. Emlékszem, Parancs Janó aggódó, baráti féltésből idejekorán tanácsolta, hogy cseréljem le ezt a „MONOLÓG” című, karcos nemzedéki versemet egy másik hosszú versemre. Nem álltam kötélnek. A kötet viszont, ezen szigorúan következetes döntésem következtében, még további három évig a kiadói, igazgatói fiókban aludta nyugtalan álmát.

Idézek mást a Mennyi idő szükségeltetik egy tökéletes gyufaszál-parlament megépítéséhez? című verséből: „MAGYARORSZÁG ÉRZÉSTELENÍTVE — nő a fájdalom ! / kiparcellázott BÉKEidő van”. Ezek félreérthetetlen politikai utalások.

Ha őszinte akarok lenni, azt kell mondanom, fogalmam sincs, miképpen mentek át a nem éppen engedékenységről híres cenzúrán az ilyfajta verseim. Talán valóban Parancs János kellett hozzá, aki következetesen kiállt a megmáshíthatatlan

kötetszerkezet mellett. Deák László költő, néhai jó barátom, akinek a kiadójánál, az Orpheusz Kiadónál jelent meg 2007-ben a KADO című első haiku-kötetem, egyszer, sörözgetés közben, a maga szemcsippentős-fanyar-kedves stílusában mesélte (már a 2000-es években járunk): részben neki is köszönhetem, hogy a TÉRÉRZÉS végül mégiscsak megjelent 1986 borongós szeptemberében, ugyanis jócskán adódtak politikai ellenvetések a lektorok részéről és heves viták a szerkesztők között. (Gondoljon csak bele! 1986 szeptemberének végén, a harmincadik '56-os évforduló előtt percekkel.) Ebben a fondorlatosan harcos ügyben Fodor Andrást is támogatómnak tekinthetem, aki utólagos tudtommal (nem Tőle tudtam meg), szintén a kötetem létjogosultsága, megjelentetésének fontossága mellett érvelt, emelt szót, mint a könyvkiadónak folyamatosan külsőző, a fiatalabb költőgenerációkkal foglalatосkodó, tanácsadó-szerkesztő.

Van egy állandó kérdésem, melyet a budapesti vagy Budapesten élő költőktől megkérdezek. Hogyan látja lakóhelyét, milyen a viszonya a városhoz? Mit jelent az Ön számára ez a város?

Budapest egyenlő Budapestnagyfalva. Számomra Budapest eredendően Budát jelenti, mert hellyel-közzel 25 éves koromig (némi túlzással mondom) szinte át sem léptem a Duna túloldalára. A Fillér utcában laktunk a Rózsadomb bokájánál. Kellemes, gesztenyevirágos vidék volt. Ha adódott is, csak a Császár-fürdőig mentem el, de a Margit-hídon már nem sétáltam át. Festőművész nagyapám is Budán élt, a Gellért fürdő mellett. Jó. Középiskolás diákként néha-néha átrándulgtam Pestre a műjégpálya miatt, korongozgattunk, nagyokat száguldoztunk a gimnáziumi osztálytársaimmal, akik KSI-s élsportolók, jégkorongozók voltak. Persze szalonkorcsolyázni is kijártunk, főként csajozni, elkápráztatni a lányokat, az átlagosnál sokkal jobb, szikraszóró koritudásunkkal, hokis trükkjeinkkel. Mindent egybevetve, Pest-élményem az ifjúságomból alig-alig van. Immár 33 éve (Új)Pesten élek, de a belvárosba a mai napig nem megyek be, hacsak nem feltétlenül muszáj, nem szeretem, talán az

Andrássy út szimpatikus volt valamikor az öreg platánfái és a Művész kávéház miatt. A Művészbem sem járok már kedvtelésből, nagyritkán, régivágású író barátaimmal vagy külföldi kollégákkal. Velencei tükrös, diszkrét ornamentikájú, hangulatos, az üvöltő zenéktől mentes hely. Újpestet sem igazán kedvelem, de megszoktam. Kialakítottam magamnak egy meglehetősen szűk mozgásteret, és így aztán körülvesz valamiféle nemis-igenis otthonosság-érzés. Ahol most beszélgetünk, ez a Petőfi Tanya Étterem, évtizedek óta a törzshelyem, itt, ennél az asztalnál (23-as) fejben megírtam már néhány könyvet. Ez egy viszonylag kulturált, melósokra szabottan olcsó, ám mégis kellemes, piros-fehér kockás terítős, berdás hangulatú külvárosi hely, mondjuk úgy: kocsmáéletterem. Itt már, kivétel nélkül, mindenkit ismerek. A belvárosi körtáncot nem bírom, egyszerűen egy bizonyos időintervallumon túl, effektíve fizikailag rosszul leszek tőle. Amúgy, közösséget szerető ember vagyok, de ezt a sűrű, nagy tömegszuszbannyüzsgést soha életemben nem szenvedhettem. Az „elvegyültem és kiváltam” gondolatköréből nekem a kiváltam önként vállalt magánya jutott. Ha külföldi barátaim vagy kollégáim jönnek hozzám látogatóba, elviszem őket a Budai Várba, valamint az emlegetett Művészbem egy kávéra. Summa summarum – Pesthez nem igazán kötődöm lelkileg. Mindezek ellenére a HALÁLOM HALÁLA című válogatott verseskötetemben akad olyan opus, amelyben ugyan nem direkt módon, de írok Újpestről.

Az első hányatott sorsú munkáját és a HALÁLOM HALÁLA című válogatott kötetét már említettük, kérem, beszéljen a többi könyvéről is...

Valóban, így igaz, az első könyvemről ejtettünk néhány szót. Második kötetem kurta-furcsa mód' sosem jelent meg, elveszett az egész kézirat, pedig már szerződéses volt rá a Magvetőnél. VASDIÓ címmel futott. Egy Budán élő irodalomtörténész elkérte, a nevét nem mondom, idejekorán meghalt szegény. Odaadtam neki a legépelt szövegeket, amelyekről még indigós másolatot sem volt. Elvesztette az egész anyagot. Ilyen módon a VÉNUSZ LÉGYCSAPÓJA nem a

második, hanem a harmadik kötetem lett, '89-ben jött ki, ugyancsak a Magvetőnél. Ha két kötetem volt már és meglegyintett a szerencse enyhe szellője is, és már lekezelt veled Illyés, Somlyó, Nagy László vagy Csoóri Sándor, dagadt a kebel a büszkeségtől. Az első kötetnél még azt mondták a MESTEREK, hogy „nem eszik olyan forrón a kását, öcsém”. A másodikonál, amennyiben érdemesnek tartottak, no, ekkor megtört a jég: „nna, komám, erre megihatunk egy pohár bort”. Magam még azokhoz a szerencsésekhez tartozom, akiket „íróvá avattak” a köztisztviselői állás nagyságok, ki így, ki úgy. Engem Rónay György, Csoóri Sándor méltató levelei, Fodor András szinte majd mindenre kiterjedő, figyelmes, de tapintatos atyai gondoskodása, Ágh István, Marsall László, Lázár Ervin, Takács Imre, Papp Tibor, Nagy Pál, Bujdosó Alpár, Határ Győző, Kiss Benedek, Buda Ferenc, Utassy József jelentésszerű kézszorításai, Bella Pista és Nagy Gazi minden érdektől ment, bizalommal kitüntető pályatársi barátsága, valamint Szepes Erika, Csűrös Miklós, Baán Tibor, Kántás Balázs és mások elismerő tanulmányai, recenziói, s a közismerten, legendásan nagy tudásáról híres Lakatos András (irodalmi polihisztor) önzetlen, (néha-néha adódó világlátási különbözőségeink ellenére) testvérinek mondható, elszaladt hosszú évtizedekre visszanyúló, bátyi önzetlenségű törődése, s néhány nemzedéktársam jól fölérezhető szeretete erősített, erősít változatlanul, (soha nem múló hálával tartozom érte a Mindenható Istennek) kitartó folyamatossággal. A rendszerváltás hajnalán úgy tűnt, a Magvetőnél végre otthon vagyok, akár két évente is jöhetnek a köteteim. Azonban megérkezett 1990-91, elfoszlott az álom, azaz, privatizálták a kiadót. Ettől kezdve a szerzők többségét kiakolbóltották. Így aztán csak 1997-ben jelent meg a harmadik kötetem, amely kötet nem egy könyvből áll, hanem egy kötetben belül három külön tematikájú könyv kapott helyet (Mégis-fogdarend / Émelykör / Vasszűz), SZÁJZÁR címmel. (Apró közbevetésként jegyzem meg: a rendszerváltásig abból a szempontból rendjén mentek a dolgok, hogy a kötetek után normális honorárium is jutott.) Az 1997-es esztendő követően, 2003-ban megjelent egy apró-cseprő, esendő prózákat közreadó kötetem, TRAKTA

címmel. 63 minitextust tartalmaz. Ezután szerencsére folyamatosabban jöttek a könyveim. ASIA címmel egy 21 versből álló vékonyka, aztán évente kerültek ki még további versesköteteim, 2009-ig. 2006-ban TŰKÖRMÁGLYA, 2007-ben az első haiku-kötetem is megjelent, KADO címmel, és még ugyanebben az esztendőben, Veszprémben a Vár Ucca Műhely Könyvkiadónál, egy többségében angol nyelvű szövegekkel dolgozó SELF ACTING című kötet, amely 102 vizuális költészeti műalkotást tartalmaz. Az 1973 és 2003 közti munkáimból, 30 év terméséből, egy anyagi okokból szűkösen válogató kötetem jelent meg. Ez a HALÁLOM HALÁLA című, már emlegetett 450 oldalas „monument”, a Hungarovox Könyvkiadónál látott napvilágot, a 2008-as Ünnepi Könyvhétre. 2009-ben egy újabb, MUKKEUM SI című, 81 haikut tartalmazó kötetem került a könyvesboltokba. 2011-ben tervezte a Szent István Társulat kiadni ITEM címmel egy szolidan soványka/karcsú munkámat, a 60. születésnapomra, a legszebb, elkötelezetten istenes verseimből. (Megjelentetését végül, indoklás nélkül, lemondta a kiadó igazgatója.) A 2003-tól telt éveket prezentáló válogatásnak, amelyen mostanában dolgozom, a STROMATOLITE címet adtam, s benne foglaltatik a kiadatlanul maradt ITEM is. Sok egyéb munkám mellett van még kéziratban egy bohókás paródiakötetem. Már publikáltam belőle verseket a Parnasszus keresztnévű költészeti folyóiratban és másutt is. A paródiáimat tartalmazó gyűjteményem remélhetően találó címe: BEST-ZELLER (stíl-parókiák) lett, remélem, közelít az ideje, hogy egyszer majd könyvespolcokra kerülhet. Van továbbá, egy a Ráció Könyvkiadónak szánt, kb. 300 oldalas, vizuális munkákat tartalmazó könyvművem, a címe: QUABEL – ebben objectek, szobrok, installációk, bélyegek, environmentjeim kaptak helyet, valamint néhány régebbi performance-om dokumentációja. Album méretű, színes kötet lesz, ha lesz, erősen bízom benne, egyszer majdcsak világra vergődhet. A kinyomtatása tudhatóan szinte reménytelenül nehéz ügy, merthogy milliókba kerül(né)nek a munkálatok, lévén, színes-szagos a képanyag. Ha a dolog nem jön össze, nos, akkor marad az enyészete.

Hogyan vonult végig a képzőművészet az Ön életében? Festmények, rajzok, szobrok? Hol voltak kiállításai, hol találkozhatunk a munkáival?

Világszerte lelhetőek munkáim. Kilenc önálló kiállításom volt. Egy Mexikóban, a többi itthon. Tusrajzaimból ugyancsak volt tárlatom anno, a továbbiak többnyire retrospektív vizuális költészeti kiállítások voltak. Csoportoskiállításokon hétszáznál is több helyszínen vettem részt, a világ minden szegletében, Lappföldtől Thaiföldig, Panamától Burmáig, Ausztráliáig. Vannak komoly, igencsak híres-neves gyűjtemények, ahol (nyilván) vastagon porosodnak a dolgaim, egyebeket ne említsek, a Modern Művészetek Múzeumában, New York-ban, avagy a helsinki Kiasma nevű finn modern nemzeti gyűjteményben, amelyben jelentős mennyiségű, figyelemre méltó nemzetközi anyag is van. A párizsi Modern Művészeti Múzeumban úgyszintén vannak régebbi vizuális költészeti lapjaim, apróbb munkáim, a tokiói Nemzeti Múzeumba is szerencsésen eljutottak kisebb-nagyobb opusaim, Szöulban kézzel festett, képeslap nagyságú, kilenc darabos, a klasszikus avantgárd fontos nagyjait megidéző bélyegsorozatom látható, ha éppenséggel látható. Sorolhatnám hosszan, nem is tudom pontosan, hogy mennyi, hol és mik üdülnek különböző helyeken. Sokan vásároltak tőlem szerzte a nagyvilágból. Alkalmadtán meglepetésszerűen kiderül, hogy itt is, ott is felbukkan néhanap egy-egy, általam már régen elfeledett kisszínesem. A legtöbb originális munkám tudtommal Miami-ban, az USA-ban tekinthető meg, a gondolom, nem véletlenül világhírű SACKNER-gyűjteményben. De hazai gyűjtőknél és múzeumokban szintúgy föllelhetőek alkotásaim (Magyar Nemzeti Múzeum,

Petőfi Irodalmi Múzeum, Artpool Művészetkutató Központ, Szent István Király Múzeum, etc.), ha még ki nem kerültek a szemétdombra, amint az manapság oly sokszor előfordul. Amúgy pedig, 1987 óta, mióta újfent van útlevelem, járom a világot, nemzetközi művészeti fesztiválok meghívott és vissza-visszahívott, -várt művészeként. Ez végtelenül megtisztelő, kitűnő dolog. Sokat köszönhetek mindazoknak, akik tarják valamire az előadásaimat, installációimat és rendszeresen megkeresnek, felkérnek. Igaz, csak abban az esetben tudok utazni, amennyiben mindenestől, teljes egészében kifizetik az útiköltségemet, szállásomat, ellátásomat, de ez a meghívásokkal együtt járó mindenkori kötelezettsége a hívó feleknek. Így aztán nem igazán érintenek meg, egyszerűen nem epesztenek, érdekelnek (a napi szinten zajló stupid, értelmetlen) a hazai művészeti életet negligáló, majd hógynem tökéletesen, szinte tetőtől talpig terjedelmében az érdektelenség szürke tartományába utaló, a minden valamirevalót megmérgező hatalmi harcok. Sajnálatos, szánalmas, fájdalmas és felháborító módon, napjainkban az immár (legkevesebb) tudottan, bevallottan kétpólusúnak mondható kontraszelektív rend, valamint a mérhetetlen, megfőkezetlen, arcpirító szegycmentelensége okán szegycmenteljes szakmai vad dilettantizmus, aggasztóan szomorú tobzódásának korát éljük Magyarországon. Ilyen mizerábilis időkben nincs más tennem, mint bízni az esetlegesen eljövendő paradigmaváltásban, és az irodalmi (művészeti) élettől távol, visszavonultan, elvonultan (marginalizált helyzetem nyilvánvalóságának ellenére), csendesen dolgoznom.

Monologikus gondolkísérlet

1968-ban csatlakoztam az avantgárdhoz. Sok művésszel ismerkedtem meg, költőkkel, festőkkel, zenészekkel, szobrászokkal, de amolyan barátom csak egy volt közöttük: Erdély Miklós. Igaz, a barátságunk sokféle arca van, a sülve-fővétől a majdnem steril eszmeközösségig – a mi barátságunk valahol középen helyezkedett el, inkább az eszmeközösség felé billenve. Az eszmeközösség is többféle lehet, amiben egyetérttünk, az a rendszerrel való kulturális szembenállásnak, a polgárin túli, emelkedettebb és zavarba ejtőbb változata volt. Ezt a polgárin túli szintet nem lehet szürrealizmussá, dadaizmussá, vagy fluxussá torzítani, jóllehet, erre nemcsak az 1970-es években törekedtek, hanem azóta is igyekszik a „szakma” valamiféle erősen redukált és vulgarizált skatulyába zárni Erdély művészetét – de ez aligha sikerülhet. Nem sikerülhet az izmusok Prokrusztesz-ágyába gyömöszölni műveit, verseit, képeit vagy éppen elmélkedő szövegeit, pedig mindegyik hasonlít a divatos izmusok-akciók-szöveghalmazok extrém formájára, de nem hasonlít azok tartalmára.

A posztmodern művészeti teória szerint: a forma a tartalom, mindenki művész lehet, minden dolog és tény művészeti alkotásként értelmezhető. Az így kibontakozó szabadság, legalább az 1960-as évek eleje óta, nyugaton és keleten egyaránt züllesztette az egyéni és a közösségi kultúrát, sőt: nemegyszer civilizatorikus rombolásra is vezetett. Erdély mindig fenntartással kezelte „a forma a tartalom” koncepciót, és nem redukálni törekedett a tartalmat, hanem transzformálni, megsokasítani, egyetlen művön belül szembeállítani többféle gondolatot, hogy azok egymással ütközve, erős belső küzdelmek sorozataként jelenjenek meg. Így állt elő a divatoson túli helyzet, megfordult a képlet, stílusosan szólva: a tartalom lett formává. Pontosabban a tartalmak olykor antagonisztikus

szembeállítása alakította a formát – akár verset írt, akár happeninget rendezett, fölolvast, festett vagy csak beszélgetett. Fontosnak tartom azt is megemlíteni, hogy tapasztalatom szerint önmagán kívül sohasem vett igazán komolyan semmit, se művészeket, se az avantgardista öntudatot, mindenkor volt benne bizonyos szarkazmus vagy fintor, mindenkorsárgasejt maradt a piros táptalajon, és nemegyszer csipkelődött is a posztmodernekkel, a művekkel, a gondolkodásmóddal, az életvitellel, szóval mindazzal, amit mások halálosan komolyan vettek.

Sokszor beszélgettünk művészetről, költészetéről, bármiféle értelmezést meghallgatott, nem zavarta, nem idegesítette semmiféle elgondolás, habitusa és műveltsége miatt nem félt se dolgoktól, se tényektől. A magyar zsidók történelmi és politikai helyzetéről, társadalmi szerepéről is lehetett vele beszélgetni, őszintén, tabuk nélkül, pro és kontra. Miklóssal kiszámíthatatlan kaland volt vallási és filozófiai eszméket megvitatni, tudományos hipotézisek mentén gondolkísérleteket végrehajtani, de különösen is a művészetről szeretett elmélkedni. Egyszer azt mondta: nem a versírás nehéz, hanem a címadás. Szerinte bátorságot, különös alkotóerőt igényelt az a valami (touché?), ami a természeti valóságból átvezeti az embert a műbe, vagy a mű nagyobb belső egységeit összeköti – címek, átvezető megoldások kitalálása a festészetben, zenében, filmben, szövegben neki sohasem volt lényegtelen feladat. De hogy mit jelentett Erdélynek a polgárin túli, hogy mennyire volt képes kiemelkedni önmagából, helyzetéből, vagy éppen az aktuális gondolkörből, s hogy miképpen jelent meg nála formaként a tartalom, minderre jó példa a Három című versikéje. A címadás komoly feladata a mű tárgya és tartalma, egyszerre mutatva a célt és opponálva azt oly módon, hogy a három verssor

három további címként értelmezhető – így már négy címünk van. Tartalom szerint viszont csak egy címünk van: az, ami már elkészült – mert a harmadik a másik, ami ugyanaz, mint ami már elkészült. Logikai játék? Elmélkedés? Zavarba ejtő gondolatmenet?

Másik versének a LEGSZEBB SZÓ A MÁR címet adta, csupa nagybetűvel. Sőt, az egész költeményt nagybetűkkel írta, kiemelendő a kisbetűs szövegek világából, mert itt másról van szó, nem kifejezésről, hanem átvezetésről. Az egyik világból jövünk, a másik világba megyünk, akár verset olvasunk, akár kiállítóterembe lépünk, vagy beülünk egy moziba, vagy csak kilépünk az ajtón: valami átvezet bennünket, képek, hangok, szagok vagy más érzetek. Ilyen átvezető szövegeket írt Erdély, ma úgy mondanám: a polgárin túli világba átvezető műveket alkotott. Az a másik világ ott kezdődik, ahol az ő művei véget érnek. Mondja is, hogy VÁRJÁK KI A VÉGÉT, mert szerinte a mű nem önálló világ, hanem lift vagy más különös eszköz, ami kiemeli vagy átvezeti az embert: innen, oda. S a vers végén szereplő MÁR EGY MÉG úgy hangzik, mint a keresztényi önmeghatározás, miszerint az ember két világ között halad célja felé, a „már nem” (itt a földi létben) és a „még nem” (az üdvösségben) misztikus feszültségét átélő és megértő utazója. Ideális esetben, vagyis az eszmény szerint: SZENNYEZETLEN. Ábrázolás és kifejezés: megrögzít valamit, helyzetet vagy tulajdonságot; de az átvezetés dinamizál, mozgat, miként a tűz lángja megtisztítja és ugyanakkor átvezeti a létezőt az egyik világból a másikba, azonképpen a művészetnek is hasonló feladatot szánt.

Bizonyára érdekes, bár legalább annyira haszontalan is, ha szövegeinek, verseinek pontos küllemét igyekszünk idézni, hiszen minden korábbi hagyománnyal szemben, minden modern törekvést kicselezve: bizonyos értelemben élő-változó költészetet alkotott. Gólemet hozott létre, amely nem kőből vagy vasból, agyagból vagy húsból áll, hanem szavakból, mondatokból. Mint a legtöbb zsidó művésznak, neki is az volt a célja, hogy valamilyen Istenre jellemzőt alkosson. Nem úgy élőt, ahogy a divatos mém-elmélet tartja, kulturális egységek újrahasznosításával –

azt meghagyta a közepszerűeknek. Erdély igazi individuuumokat teremtett, formailag alakváltó, tartalmilag fejlődőképes szövegeket hozott létre, amelyekhez nemegyszer ambivalens módon viszonyult. Ugyanazt a szöveget lenyűgözően sokrétűen tudta bemutatni, hol tartalmilag gazdagon rétegzett, hol pedig egészen egyszerű műként. Szövegeinek, mint az élő embereknek, erős hangulatváltozásai voltak. Megrövidültek vagy kibővültek, másféle formát öltöttek, mintha a szó és a mondat csak alsó- és felsőruházata lenne a bennük mutatkozó tartalomnak.

Erdély góleme valamiféle idegenvezető akart lenni, vagy olyan, ami átvezeti a vakot a túloldalra, vagy éppen titokzatos szellemi erő, más világokba induló járat, esetleg tudatállapotok közötti turistakalauz. Erdély talán csak önmagát vette komolyan, amit kicsit viccesnek találtam és sokszor értetlenül álltam rá csodálkozó tekintete előtt. Szerinte az ő komoly feladata volt – pontosabban: a mindenkor modern művész komoly feladata –, hogy átvezesse az embert a „túloldalra”. Gyakorlatilag. És ezt a gyakorlatot, a művészi cselekvést tartotta igazi tartalomnak, ami több-kevesebb konkrétsággal jelent meg témáiban. Így a forma elsősorban nem az adott téma formája volt, hanem a gondolati utazásé, az elmeműködést megváltoztatni akaró szándék formája lett. Szövegeinek nem csak egyféle tördelt alakját tartotta lehetségesnek, nem csak egyféle előadási módjukat tekintette autentikusnak. Sőt, olykor a tartalom megváltoztatását is szükségesnek ítélte – ugyanazon szöveget hol szűkebb, hol bővebb tartalommal adta elő vagy közölte¹, és akár erős változtatást is elfogadhatónak tartott. Kedvenc szófordulata: a „gondolatkísérlet”, tulajdonképpen életmódjának egyik meghatározó neve volt, mely elsősorban arra irányult, hogy a saját és környezetének tudatállapota folytonosan úton legyen.

Élt valamikor a 4-5. század fordulóján egy Hypatia nevű hölgy, akit matematikusként és csillagászként is számon tartottak, továbbá járatos volt a filozófiatörténetben, jól ismerte a kereszténységet,

¹ Jó példa erre a párizsi Magyar Műhely kiadásában megjelent *Kollapszus orv.* című kötete (Párizs, 1974), amelyben szövegeit korábbi és későbbi alakjuktól eltérő módon közölte – nemegyszer átírta, továbbírta vagy jelentősen rövidítette azokat.

és az egyre nagyobb néptömegeket meghódító új vallás harcos ellenzőjeként is kivívott magának némi kétes elismerést. Erdély aktualizálta Hypatiát, amikor megírta Hypatia kérdései című versét. Zsidó alapállásból kérdez a költő, a válaszokat pedig az olvasónak kell megadnia – de az implikált gondolatmenet átvezet bennünket a modern vagy posztmodern világba, az 1960–70-es évek fővárosi avantgardisták, kocsmafilozófusok és kábult agyú világmegváltó álművészek zűrés világába. A kabbala, a számmisztika, a héber betű és szám azonosságának bölcs tudora, az Archimédész által kiszámolt és Pitagorasz által vallásos tisztelet tárgyává tett általános fogalomnak: a számnak erejét hirdető, a neoplatonikusok legfőbb eszméjének: az Egynek uralmát féltő gonddal vigyázó Hypatia itt furcsa kérdéseket tesz föl.

Rögtön az első kérdésnél zavarba jövünk: miről van szó, mi az az új, amit a buták értenek meg? A keresztény tanítás? Valószínűleg az – ha a történelmi Hypatia kérdezi. De ha Erdély Miklós kérdezi, akkor az új sokkal inkább a modern gondolkodás és életmód, az avantgárd művészet, vagy a posztavantgárd világ, amely körülvesz bennünket. Hiszen úgy tűnik, ezt csak a buták értik meg, a fizetett rongyos koszosok, a söröző aszkéták, akik éjjel-nappal a kocsmákat róják és vedelik a szeszt, világrengető agyszüleményeiket vitatják egymással, és rendíthetetlen hittel, kétség nélküli bizalommal várják avantgardizmusukért a jutalmat. Tehát ők is üdvzsoldosok. Rosszfogú nyikorgó imamalmok, akik érthetetlen és főleg teljesen erkölcstelen mantrájukat mormolják – nemegyszer kocsmasztalok alatt.

Vagy mégsem? Nem avantgárd kortársaira gondolt a költő? Vagy igen is meg nem is? Erdély Hypatiája töpreng: miért van az, hogy megérthet mindent, amit az emberek már tudtak, de nem érthet meg semmit abból, amit még nem tudtak (a többiek)? Létezhet-e olyasmi, amit soha nem lehet tudni? Ilyen a keresztény tanítás lényege? – ami a végtelenből bújt ki? Talán ez a végtelen azonos Istennel? És Istentől bújt ki az új okosság – ami minden szám ellensége... mert Hypatia maga se tudja, hogy az ember életében jelentkező megannyi félelem ellen mit érnek a számok, az absztrakciók. Nem is igazán kérdezi, inkább

mondja: több veszély van, mint homokszem, a veszéllyel számolni nem lehet, mert a sokfajta minőséggel számtani művelet nem végezhető, mert számokkal jellemezhetetlen. És az avantgardisták tudása honnan bújt elő? Ők miféle veszéllyel nem számolnak? Ők olyasmit tudnak: amit még nem tudtak a többiek? – vagy olyasmit ők se tudhatnak? A számokkal jellemezhető és kiszámítható valóság persze régi, a nagy elbeszélések világa nem modern találmány. Ha így nézzük, akkor miféle okosság a szám ellensége? Nyilván az, ami a réginek, a megszámlálhatónak, a leírhatónak ellensége. Az pedig az avantgárd, a modern, pardon: a posztmodern okosság – de ezt még Hypatia sem értheti, föl se foghatja. S mintegy okszerűen teszi föl a kérdést: ez az új okosság a tagadásból bújt elő? Erdély, aki komolyan veszi magát, nem akarja tovább feszíteni a húrt, gyorsan visszakanyarodik az ókorba, Arkhimédészhez, majd onnan előre ugrik a kereszties lovagok korába, akikről állítja, hogy megtagadták a zsidókat, s tették mindezt azért, hogy új okosságuk semmiképp se legyen kicsit se a régi. A számok ereje, a számok misztikus hatalmának fönnállása vagy megőrzése izgatja a költőt – de ez maga a régi. Belátja tehát: se Arkhimédésszel, se a zsidó kabbalával, se nélkülük nem maradhat meg a számok ereje – a nagy elbeszélések kora immár végképp a múlté. Az ellentmondás, az ambivalens gondolat szétfeszíti a logikát, miszerint: írva van, a betű öl, a lélek megelevenül, szám a világ lelke, és megelevenít, és én még élek, és az is írva van, és már betű, és öl... Erdély Miklós tisztában volt azzal, hogy modern civilizációkban, a modern művészetben a valóságosan létezőt azonosítják nevével (ha olykor explicite tagadják is ezt az azonosítást), a név pedig megszámlálható, így a modern tudományban és filozófiában a szám ereje érvényesül – ami betű, tehát: öl! A zsidó lélek ugyan nem szabadulhat betűtől-számtól, de Erdély önmeghaladó intelligenciája igyekszik átvezetni bennünket a statikus régiből és a statikus modernből egy új okosságot dinamikusan kereső tudatállapotba – mert mindig is ez volt az igazi célja.

Itt bent című, tragikus hangvételű versében talán személyes élményét dolgozta föl. Zsidók mennek a gettó felé, s a 16 év körüli fiúcska, a hátára kötött

nagy ágyneműbattyu miatt többször hanyatt esik a jeges úton. De az események nemcsak odakinn történnek, hanem belül is, nem- csak a múltban, hanem a jelenben is, a költő képzeletében vagy álmában, mint írja: minden este. Az út nemcsak odakint van, hanem az emberben belül is, a battyu és a hideg, az elcsúszó láb, a menet rémsége valahogy mindig van: mert néhány zsidót agyonverték vagy agyonlőttek, csak néhányat, de az is elég volt... – és gettó is mindig van, kívül is és belül is. Erdély persze nem túlozza el a rémséget, azt írja: csak néhányat verték agyon vagy lőttek le, nyilván a menetet kísérő fegyveresek. Miért fontos neki, hogy csak néhányat, hogy a néhány is elég? A kép megelevenedik azóta is, kalucsniban jár, elcsúszik, majd föltápáskodik újra és újra. Legfontosabb motívum a véres lepedő és dunyha, amikor hanyatt esik a véres hóba, bepiszkolódik az ágynemű: egyre véresebb lesz a lepedő, a dunyha... Költői találmány a vers utolsó sora, az agyvelőmaszat, mely szétkenődik a földön és rákenődik battyujára. Valóságos élmény és rémálom, népi tragédia, általános fogalom (holokauszt) és néhány haláleset, konkrétan egyszer és mindig, újra meg újra, esténként, amikor ágyába hanyatt dől és előjönnek a képek. Mondhatnánk, hogy háborúban a csak néhány nem nagy szám, sőt, alig valami. A kép szörnyűségét, tragédiáját a folytonos ismétlődés erősíti föl, szinte kozmikus méretűvé. Erdély mutatja az utat, hogyan lesz egy kisfiú rémes élményéből paradigma. Ez a vers átvezet bennünket a történelmi valóságból, a retteget egyre kozmikusabb méretekben generáló pszichózis útján, a lepedőjén maszatot látó mai valóságba – a zsidó sors agyvelőmaszatot üldöző világába. Erdély nem volt érzéketlen vagy antiszemita, sőt, büszke volt zsidó származására, de olyan avantgardista volt, aki viselkedésével finoman zaklatta zsidó környezetét is. Ahogyan már mondtam: gondoskodott róla, hogy az elme állandóan úton legyen.

Nagy filozofikus beszélgetéseink során kiderült: Erdély szerint egy komoly avantgardista nem tarthatja fontosabbnak a valamit, mint a semmit. S erre a radikális álláspontra nem annyira a keleti filozófiák vezették rá, inkább saját gondolatmenete – amit később az ún. Marly-tézisekben (1980)

rögzített. Az alapgondolat nem volt eredeti találmánya, hiszen a destruktív interferencia által létrehozott üresség úgy a fizikában, mint a modern művészeti teóriákban már réges-régen ismert volt. Erdély azonban egész művészetfilozófiát épített az egymás hatását semlegesítő ellentétekre. Szerinte a mű nem csak úgy szimplán üres jel, sőt: végtelenül tele van! A tulajdonságok, a lényegeket, a tartalmak végtelen sorozata pedig azt jelenti, hogy mindig szemben áll egymással két ellentétes jelentés, amelyek semlegesítik, kioltják egymás hatását. A műalkotás kifelé csupán látszat szerint üres – jóllehet, magában végtelenül gazdag jelentésállománnyal rendelkezik. E gondolatmenet parafrázisa a Semmi van című verse, ami 1980 körül keletkezhetett, tárgya: az ember tudata, amely a semmiről való tudással rendelkezik, s ez Erdély szerint: a nullával egyenlő... ugyanannyira semmi, mint amit tud. Semmit nem tudó semmi! Ez vagy te. Ezt tudod te. A semmi, aminek nincs mit tudni, annak a tudata. Ez vagy te.

Nem vettem észre, hogy Erdély Miklós különösebb módon vívódott volna a halállal, saját halálával. Foglalkozott vele olykor, mint mindenki, de inkább érdekelte az ember örök sorsa, mintsem az elmúlás lelki gyötrelme. Püspök című írása hónapokkal a halála után (1986 őszén) került a kezembe, megdöbbenett a benne feszülő indulat.² Verses párbeszédben állítja szembe magát a keresztény aszkétákkal, akiket csürhének nevez, magát pedig példaként mutatja föl, mint egyszerre okos és egészséges ösztönrel rendelkező (szerető) embert. Ostobaságnak mondja, hogy némelyek (az aszkéták, a csürhe) elpusztítják magukban az érzelmekre-ösztönökre támaszkodó, úgymond állati részt, és ugyanúgy elpusztítják az észlelynt is – éppen aszkézisük által. Azt mondja: ha mindent elpusztítottok, ne várjátok, hogy azzal helyet adtok valami ismeretlennek... rombolásaitok helyén semmi más nem jelenik meg, mint a jól ismert semmi. Érdekes gondolatot ad a Püspök szájába: lélekben születik a feltámadás és Te képes vagy azt késleltetni – amivel szemben már nem tud észérvet felhozni, s mintegy sarokba szorítja őt saját vívódó

² Valószínűleg ismerte J. P. Sartre: Le bon Dieu et le Diable című művét (1950).

lelke. Mondja még, mondja, hogy az embernek nem adatott meg az, amire ti vágyakoztok, vagyis sohasem érheti el az életszentség (Erdély fölfogásában: absztrakt!) állapotát, viszont az aszketikus életmód követelése elveszi az életét attól, aki elégedett vele. Mire a Püspök ismét sikeresen replikázik: amit Te csürhének nevezel, az maga az ember. És lásd be, hogy az ember így nem felel meg önmagának – a költő válasza erre dühödte indulat: pusztítsa le a csürhe önmagát. Az állat és az észlely belső harmóniája itt megbomlik, mert Erdély valószínűleg lelkiismeret-furdalástól gyötörve írta e verset. Fölsejlik benne a gondolat, hogy éppen azért kell meghalnia, mert az ésből is és a szerelemből is markolt, amennyit csak lehetett, de nem bánja hedonizmusát, és arra hivatkozik: hidd el, püspök, valóban boldog vagyok. A Püspök utolsó szavai nem támadják, inkább próféciát közölnek a költővel: egyébként is elpusztulnál valami csúfos betegségben. Ő pedig már nem védekezik, csak reményének ad hangot, hogy a halál nem lesz csúfabb a születésnél. Remény és önmegnyugtatás, hiszen hozzáteszi még: ez a vérszomjas tömeg a te, a te szép betegséged, amit úgy értelmezhetünk, hogy a Püspöknek a hívők serege a szép betegsége, majd abba fog belehalni – mert mindenkinek megvan a maga halálos betegsége.

Erdély Miklós gondolatvilágát nem a racionalizmus vagy valamilyen modern polgári filozófia határozta meg, nem is a posztmodern antiesztétika vagy antifilozófia, kedvelte a megoldhatatlannak látszó paradoxonokat, mivel azok állandó mozgásban tartották elméjét – s általában is az emberi elmét. Legfontosabb témái voltak: az időutazás, Möbius-elv, Klein-kancsó, fekete lyuk, semmi, az anyag, mi a művészet, és a többi olyan kérdés, melyek a tapasztalattól független szellemi világban is, vagy csak ott(!) érdekfeszítő problémák voltak, melyekben – ahogy mondta: a tudat elve manifesztálódik. A tudat elve nála: a lélek elve, mert az emberi lelket a gondolkodással azonosította. Hogy a szellemi világ a lelkin túl van-e, és ha igen, az valami transzcendens, isteni világ-e? – nos, ezekre a kérdésekre implicite kereste a választ, a művészeti tevékenységbe benne foglalva, a műalkotások sokrétű értelmében elbújva tételezte

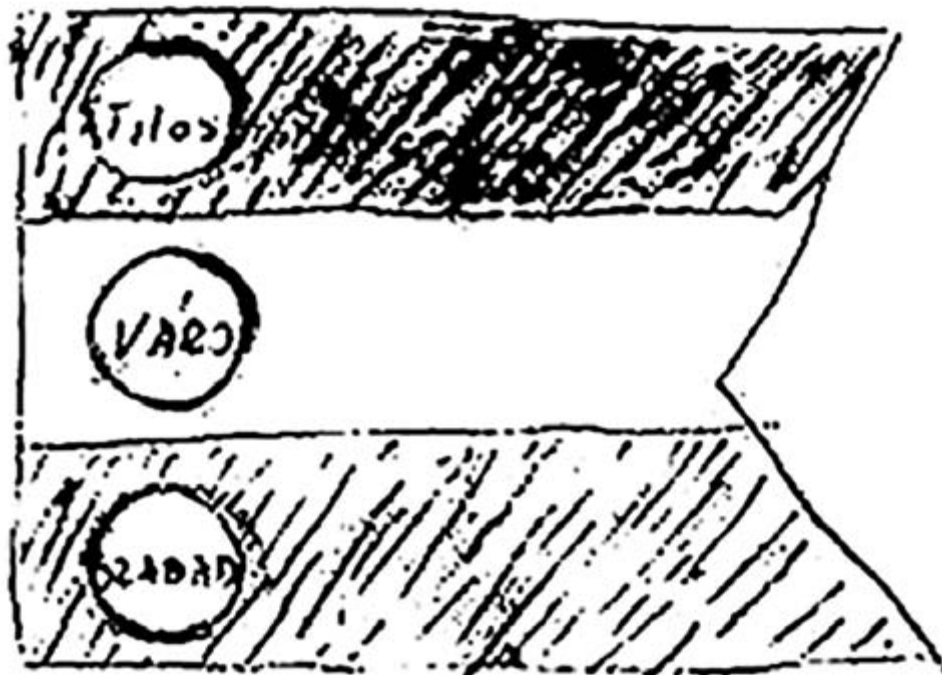
a nagy vallási dilemmák megoldásának(?), vagy legalább: megközelítésének lehetőségét.

Ha valaki igazán megérdemelné az artológus professzor megtisztelő címet, akkor az Erdély Miklós, a nagy gondolatkísérletező, időutazó, aki átsüvített a látható világon – ahogyan azt A lélek nyele című versében írta. A fehér lapon megjelenő maszatscák a tevékeny emberi élet nyoma: ...szeretet...az életnek szárnya az, s a halálnak ejtőernyője egyben. Leleményes kifejezés, mely a legjobb szürrealista képeket idézi: halál ejtőernyője – s különösen bizarr a rákövetkező (egyben címadó) sorral együtt: a lélek nyelét... húzza vissza...rémes ördögöcske. A lélek nyele: a gondolkodás nyele? Talán az érzékelés? – amit egy rémes ördögöcske húz vissza, s így lesz tompult érzékek mellett a szeretet a halál ejtőernyője? Talányos versike, igazi kledon. Megfejtését persze nem tarthatjuk komoly eredménynek, mivel szinte közérthető. De nyugtalanító mégis. Mert mi lenne, ha nem húzná vissza a lélek nyelét az a kis rémes ördögöcske? Vagyis, ami kimaradt a versből, az az igazán nyugtalanító, aminek a végiggondolását elindítja – mert ilyen a kledon természete: nyugtalanító. Kimozdít és az úton magunkra hagy. Ha eredményre jutunk, örülünk és megnyugszunk anélkül, hogy a mozgatóerő vagy annak bármilyen következménye nyugtatna meg bennünket.

Idén júliusban lenne 85 éves. Születésnapján évfordulójára gondolva mi se lehetne található befejezése rövid monológomnak, mint a MINDENKI LEGYEN HÍRES című írásának néhány sora: AZOK A VÉGTELENÜL JÓ ÍRÓK AKIK MÁR AZOK MEGOSZTHATNÁK HA TUDÁSUKAT NEM IS DE HÍRNEVÜKET MINDEGYIK ÉS AZOK MINDEGYIKE TOVÁBB ÖTNEK. /ÖTLETNEK NEM ROSSZ/ Ugyanott szarkasztikus megfejtését kínálja az I.M.A. mozaikszónak: INDIVIDUÁLIS, MÁGIKUS, ASZTRONAUTIKA. Vagyis az ima: valamiféle szubjektív asztronautika. Úrutazás? A semmiben kalandozó elmeállapot? Erdély szerette az ilyen gondolatmeneteket. Kísérletet se teszek eme túlcsondulóan gazdag tartalmú szövegének bővebb értelmezésére, csak fölhívom a figyelmet az utolsó (utolsó előtti?) sorára: MONOLOGIKUS, mindössze ennyi. Erdély költészete és egész

művészete jellemezhető e szóval: monologikus – a monológ és a logikus szavak összeolvadva találó nevet alkotnak, ami fölírható lenne minden művére. Monologikus életet élt, monologikus műveket alkotott, s még halálában is monologikus, hiszen érzékletesebben szól hozzánk interpretálóinál – pedig az elmúlt negyedszázadban sokan írtak s beszéltek róla.

Lehet, hogy igaza volt annak a múlt század elejei, amerikai, tudományos ismeretterjesztő műveket publikáló fizikusnak (nevét már elfelejtettem), aki egyik könyvét úgy zárta, hogy „Reménnyel telve utazni jobb, mint megérkezni.” Lehet, hogy az elme elve a folyamatos úton levés, nem a megérkezés statikus állapota. Erdély Miklós művészete mindenesetre e sejtés körül bolyongott.

Három című

Az egyik cím már elkészült
Másik legyen ugyanaz
A harmadik a másik

Szepes Erika

Magyar Antaiosz

(Gondolatok Konczek József *Vogul szigorlat* című kötete kapcsán)

Kapcsolódások

A görög mítosz Antaiosza, a természet elemeinek, Poszeidón tengeristennek és Gaia földistennőnek a gyermeke, rettegett, legyőzhetetlen hős volt: minden közelébe kerülőt elpusztított. Egyetlen méltó ellenfele volt csak, a nagyerejű Héraklész, akinek hatalmas testi erején felül egy mélyeséges titok tudása is megadatott: tudta, hogy Antaiosz csak addig legyőzhetetlen, ameddig talpa a földdel érintkezik. Ezért küzdelmük közben igyekezett elszakítani Antaioszt a megtartó szülőanyától, Gaiától, és amikor sikerült felemelnie, Antaiosz erejét veszítve összeroskadt.

Hogy mi köze Konczek Józsefnek, az ősi magyar múltat megidéző *Vogul szigorlat* költőjének a görög mitikus hőshöz? Természetesen az azonosítás egy olyan metafora, amelynek lényegét, létjogosultságát a kötetegész elemzésével lehet feltárni.

A kötet nyitóverse, a *Hazáim* már megadja az első fogódzót a mitikus metaforához: *Hazáim* címen felsorolja mindazokat a helységeket, ahol hosszabb időt töltött, és ahol élete meghatározó élményeit átélte. Magyarnándoron kezd, ahol született, és Szombathellyel zárja, de mi már ennél tovább látunk a kötet végigolvasásának idején: a *Hazáim* verset – hosszas megmunkálások után – 2008-ban véglegesítette; és mi tudhatjuk-tudjuk, hogy most ismét, évek óta, Magyarnándoron él. Az őt kibocsátó föld visszavárta, itt volt képes újjászervezni több okból szétzilálódott életét. Konczek akkor képes élni, ha Magyarnándor földjét tapodja lába, ha levegőjét szívja. De az idáig vezető úton, mint a mesebeli fiúnak (a mesének természetesen létezik a Konczek-költészet szempontjából oly fontos mitikus gyökere) több próbatételt kellett kiállnia.

A legnehezebb és legfájdalmasabb próbatétel a

szembesülés a korábban példaképként tisztelt nagyokkal. Legelsősorban a már az iskolában idolként elébe állított Petőfivel, akinek nem világnézetével, indulataival, céljaival vitázik, hanem a megszólalás módjában, az emberi tartás másneműségében. „Én nem vagyok lángoszlop. Fáj a hátam” – kezdi, de a versmenetben kiderül, hogy ugyanazok a kínok szorítják, ugyanúgy a népért kíván tenni, mert „saját fájdalma és öröme” – a nép öröme és fájdalma is. A vallomás:

„Magyar vagyok. Velem szólj –
hogy békét az anyaölből, hogy in utero pacem...”
– szól a krisztianizált ország szakrális nyelvén. De visszaérkezik Szent István és Mária országából „a regösökhöz, a szép szavúakhoz, a költő néphez”, és az ómagyar nyelvhez (6. old., a továbbiakban az arab számok mindig az oldalszámokat jelzik). Mert onnan indult, hogy vándorlása során megismerkedjék a latinitással és más európai civilizációk nyelvével, kultúrájával (orosz szakos volt, jól tud franciául is).

A lángoszlop-szerep elvetése nem Konczeknél fordul elő először. Az a Weöres Sándor küzd ellene hevesen, aki a *XX. századi freskó*-ban fordul népéhez, ugyanolyan erős indulattal, mint Petőfi *A XIX. század költőihöz* (talán még a két kiemelt századmegnevezés sem véletlen). De indulatának iránya más: megveti a hamis jelszavakat ordító, önmagukat felgyújtó, azzal utat mutató lángoszlopokat. Miközben „Felhőkakukkvár (...) Lakói (...) nem értik, mi történik velük, nem látnak az éjszakában, jajgatva vergődnek a szeméten, (...) van, aki lát közöttük, / és szurokban kuporog és meggyújtja magát, hogy azzal is lássanak: / kétségbeesett világosság, eleven fáklya! // Páran rámutatnak: 'Ni, a bolond, / szurokba mártotta

magát és elhamvad, // ahelyett, hogy menteni segítené! / Mások kiáltják: 'Az ő fényénél látunk!' / és még gyorsabban húzzák-vonják a törött lomokat. // Mit látnának? mit mutatna nekik az eleven fáklya? / a törmeléket és a trágyát..." A fáklya minden kérdést elhárít:

„Ha kérdik őt, felel:

'Ne fontoskodj!' Ajkát biggyesztve szól: 'Ne fontoskodj!'

Harmadszor is azt mondja: 'Ne fontoskodj!' s elhallgat.

Az eleven fáklya körbe szalad és ordít:

'Hallottátok-e: ne fontoskodjatok!

E két szó a nektek röpített ige, e két szó a Nagy Könyv,

e két szó, mely a világ rángását feloldaná!"

Weöres lángoszlopa önfeláldozó – fölöslegesen az. Nem kiált jelszavakat, éppen hogy ellenük emel szót. A kor, amelyet Weöres éppen ekkor ért meg, harsogott a hamis, uszító és az egész világot elpusztító jelszavaktól. A nép vezérletére hivatott „legfőbb szó” tudása bombasztá, fontoskodássá vált. Nem Petőfi vált korszerűtlenné, hamissá – a szerep változott. Petőfi, a lángoszlop – Weöres zseniális látomása rá is vonatkozott – fiatalon égette el ön magát. Konczek megérte felnőtt és idősödő korát: fájó tagjaiban hurcolja egy nép fájdalmát. Tenni akar érte, halk szóval, békében. (Hozzá tartozik az igazsághoz, hogy ifjú korában Konczek, hevesebb vérmérséklettel még idézni tudja Petőfi buzdító szavait: „A néppel tűzön-vízen át!” – mondja *A ludditák* című Burns-parafrázisban, 153.)

Másik költőelődje, akitől bár sokat tanult, de magatartásban, költői attitűdben azért áll távol Konczektől, mert a lángoszlop-szerepet folytatja, sőt költő-istenképzetté magasítja: Nagy László. Két verset is szentel neki ebben a kötetben. Az első már címében is pöröl: Menjete át a hídon – mondja az alcímbe feltüntetett szerelmeseknek, szemben a Nagy László-i „Ki viszi át...?” pátosszal. „Az idő szelidül, hidak épültek, átívelnek egymáshoz két partról a hidak” – mondja Konczek. Folytatja: „... együtt mentek át a túlsó partra, gyalog. // Lesznek majd, akik a vízen járó Krisztusról

mondanak nektek példát. (...) De ti csak nyugodt kijelentő módban éljete, menjete a hídon.” (kiem. Sz.E., 71). A másik vers már nem csupán utalás, intertextus, hanem kemény ítélet: Nagy László szobra.

Gúnyos-súlyos szavak:

„Az, aki áténekelte magát az emlékező valóságba, / aki átteremti, átszerkeszti magát, mint a csodát”, és: „maga mint óriás / áll minden tengeri kikötő bejáratába, / lenn a szabad hajókon a maga jelét látja.”. Az egyszerűen kimondott ítélet: „Kívánta a pózt.”.

Szarkasztikusan: „Olyan korban élt, hogy a szüzek imádkoztak / mámorokba merülő fogaiért.” (168).

Nem a lázadó indulatok, jobbító szándékok hiányoznak Konczekből, csak a fölöslegesnek érzett pátosz. József Attila-versekhez készített intertextusai is vallanak arról, hogy szíve-lelke egy a forradalmár költőével, és tisztelettel, követő szándékkal fordul a mindig fegyelmezetten fogalmazó nagy előd felé. Egy ízben idézi is a „Légy fegyelmezett!” verskezdetet. A *Majd az éjszaka* vers József Attila nagy éjszaka-verseit idézi, a *Téli éjszaká-t*, melyet mottóval is jelez, és a *Külvárosi éj-t*, de a szövegtestben az *Eszmélet*-ből, az *Ódá-ból* is vannak intertextusok. Konczek igazán érti, hogy „itt a szenvedés belül” és „kívül a magyarázat”, s fájdalmában magyar emberhez méltóan nem „rinyál”, hanem „a semmi ágán vacog”. Ez a 2005-ös centenáriumra írott mű pontosan reflektál a verse születésének korára, körülményeire, a fölöttünk terpeszkedő bankvilágra, és az *Eszmélet*-et parafrazálva megszületnek ezek a sorok: „Hej, öntudatból veretett fegyvernek / olvadt arannyá visszaszületése!” (157-158).

Nem idegen hát tőle a Petőfi-fájlalta népi alávetettség, a József Attila-megénekelte éhség; mindkét motívumnak hangot adnak versei. A korai, a gyermek- és ifjúkori élmények személyesebb indulattal mutatják a hiányvilágot: „kenyér is volt, cirkusz is volt” – mondja a kenyérért sorban álló tapolcaiak közt kitört

verekedésre (59); regölő szövegben köszönti a szegények képviselőit a *Megérkeznek a koldusok*-ban, mély empátiával a koldusok nyomora és a tetves gyermek iránt. A regölés műfaja mélyebb régiókat hoz felszínre: a múltba vetítéssel alkalom adódik nagymama felemlegetésére is (31). Hajdan ifjú forradalmár lelkesedésében, ha jelszavakat nem is kiabált, de képalkotásában jellegzetesen forradalmi motívumokat választ, még természeti jelenségeknél is: „A szélbe foszlott felhők, / mint a janicsársapatok rongyai” (60).

A szenvedéssel, erőszakkal szembeni tiltakozása a későbbi versekben is hangsúlyos. A *Varjakká tévő* (182-189) a délen zajló háborúk miatt megrendüléssel szól, a vészhelyzet szimbólumává téve a baljósan káromó madarakat:

„..."

s mint szárnyakból összeállt morajló malomkerék, mely mindent elnyel,

örli a levegőt ez a madárcsapat, a varjaké.

Rajzolja a széjjel hulló levegőre szétporló arcot és akaratot...”

De amit az ember elpusztít, annak rendbetevésére is – meglepetésszerűen – a madarak hivatottak, mert képesek felülkerekedni, a szó fizikai értelmében, a földön alattuk feltornyosuló romokon: „a vasrúddal eltört kezek, lábak, a csont, a bezúzott arc / és a fölnyársalt test égre fagyott kínjait, az üvöltözést, / enyhén füstölgő / romok közt, ahol a varjak, mint sárba ledobott sötét gyapjúkendő (...) igen, a világi tavasz borongó alakulatai” (181-182). E népi haláltáncra emlékeztető versben a szimbólummá tett madarak felsorolása (könyvek madarai – Corvinák, fájdalmas levelek madarai – Szilágyi Erzsébet madara és a nyomában a posta logójává tett holló, a Mátyás-címer hollója) után az azonosítás alapját is megadja, Nagy László *A város címere* című versére utalva: „feketék, mint a katona, aki új maszkban, a félelem lábain előállt, / a friss háborúban a réműletre, / minden kiszemledhető változatba elkóborló varjúnépnek példák”. A zárlatban kimondva: „Haj, varjak és hollók, fekete ármádiák / e mohos indulatoktól hadi érzékű térségeken”.

A kötet legfőbb jellegzetessége – amit a cím is jelez – a mai és az ősi együttes megélése. Amiként

már a koldusok érkezését is regöléssel adja hírül, úgy tekint mitikussá tett önmagára, ha háborús emlékek közt találja magát, úgy lényegül át mitikus csodaszarvassá, s úgy látja a tankot vaslántalpu házacskának:

„futhatok én, futhatok,

csodafiú-szarvas,

abból sarjadott

Konc királynak drágája,

aknák között széles réten

futhatok, futhatok

...

aki abból foganik,

haj, regő, rejtem,

vasházacska nem bánthatja,

farkas őtet nem eszi,

vaslántalpu házacska

őtet nem zaklathatja”

(kiem. Sz.E.,27-28).

Ősi költéssel és mítoszokkal, korábbi és kortárs elődökkel való kapcsolat adja a magyarázatot a különös *Vogul szigorlat* címre, amelyben a Vogul a mitikus ősi, a szigorlat a mai Konczek vizsgatétele az életből.

A Vogul szigorlat **kettős világa**

A vogulok (ma már igen kicsiny lélekszámú, legfeljebb 5000 lakost számláló, saját megnevezésükkel: manysi) nép nyelvének egyetemi tanítása kizárólag az olyan ritka diák esetében hoz nyereséget, mint amilyen Konczek, aki a nyelv mögött egy – rokonnak tudott – nép ősi kultúráját is megismerni kívánta. Ezért – a gyakorlati haszon hiánya miatt – helyezheti a szigorlatot felhőmagasba: a földtől eltávolodva, a mai valóságra felülről nézve, benne – felülről – az ősi rétegeket is felismerve kap különös, kettős nézőpontot. Elegendő-e egy ilyen szigorlat ahhoz, hogy megismerje filogenezisét, múltját, saját helyét ebben a világban; „vogul szigorlatban magamat én kitanultam? / Magamat a jóra?” (13).

E felülnézetben társává lesz a repüléssel maga bővülte napocska, akivel együtt teremt társává váló életeteket. A regöléssel létrehozott „bajnok gátfutó szarvasünő [a csodafiúszarvas párja]... / űzött lány, Erika” mellé társulnak a kopaszra nyírt fejű

katonagyerekek, akik Erika nevét énekelve [a náci induló] mentek a halálba; felülről látja a mezőn dolgozó asszonyokat; a vogul világot megismerve keresheti a vogul istent, a Világügyelőt, aki „megmondhatja, mi hogyan lehetett, / mi hogyan lehetne, / mi hogyan lenne jó, / hogyan legyünk” (15) az ősi isten etikáját megvalósítani a mi világunkban.

Koncsek számára – szemlátomást – a természet élete, a mezőgazdasági munkák termékeny végzése a legfontosabb. Ennek érdekében űzi a szavak mágiáját archaizáló műveiben a vogul szövegelemlékekre, J.G. Frazer híres művére és Róheim Géza gyűjtéseire támaszkodva. A természet termőre fordításához az analógiás mágia minden praktikáját űzi: az erotikus költészet szimbólumaival bűvöli elő a világ minden létezőjének szerelmét (21), az apotropaikus (bajelhárító) mágia tiltó tabuival távolítja el az ellenséget („Farkas nem eszi, / farkas nem eszi.”). Mindezeknek az ősi szövegeknek a megalkotásához tudós módjára él a mágikus szövegek repertoárjával: az ismétléses alakzatokkal (refrének, szóismétlések 21-23), alliterációkkal („kezébe kis kapát / kicsi lovat, szekeret, / kicsi anyát, / védekezést, / kicsiláb futást , 23), imperatívuszokkal, értelmetlennek tűnő, de a szómágiában ismerős, a figura etymologicá-ból eredeztethető szóhalmazokkal – szóbokrozatásokkal („Ragya se ragyogj, / dal dalmahodj, / halma halmahodj”, 22). A bő termés érdekében, a rontások elűzéséért „Május mezei / erőmmel védekezem / köröttem vicsorgó rémeim ellen”, 23).

A *Vogul szigorlat* regölős-mágikus hangjával megteremti költészetének egyik fő vonulatát, a mitikusat. A mítosz, Konczek széleskörű ismeretei révén, felöleli a görög mítoszt (Gaia mondja – az istennő, akit én a jelképes Konczek jelképes anyjának mondok, 24), a sumer-akkád szerelmi költészet mitikus hangját (*Reszkető arca türelmes tűzben*, 100-101, *Föld voltam még*, 102, *Szulammít szá(ja)mba vétele*, 92).

Mitikus *Az én vadalmafám* is (162): az égtől a föld alatti gyökerekig terjedő világfa ez, mennyei-evilági egyszerre, körülötte rajzanak a három mitikus égtáj élőlényei, és emléke is elég ahhoz, hogy a költő dühét lecsillapítsa („Már nincsen itt a fa, / akit én nem felejtettem el, / s most fáradtságom azokon

a gyökereken át / beleszorog, beleolvad a földbe.” 162).

Aki ilyen mélyen él benne a mítoszban, az megküzd a mítosz létéért – és aki ilyen mélyen éli meg a valóságot, az megküzd a mítosz ellen. Ennek a kettős küzdelemnek a megvalósítása a *Hegyi értekezés* (171-181), amelynek mottója e dialogikus játék lehetőségének okos magyarázatát adja. Juhász Ferencről idézi Konczek: „Az ember nélküli természetben nincs szörny. (...) A szörnyet ábrázoló ember a szorongást, a sivárságot, a rettegést, a bűnt, a gonoszságot, az elbutulást, emberrnyomorító depressziós hálót (...) csak behelyettesítő látvány-képekkel, emlékezet-fossziliákkal tudja kimondani.” A szakszerű tudományos magyarázatot a hegy gyomra felől jövő azonosíthatatlan, behatárolhatatlan ködfüst-pára-robaj jelenségekre nem tudják elfogadni. Értelmük és félelmük váltakozva válik úrrá rajtuk, s minthogy a sárkány a megfoghatatlan-tárgyiasíthatatlan félelmek mágikus-mitikus megtestesítése, a konklúzió bizvást lehet ez: „Soha nincs legyőzve a sárkány.” (177). Ezzel rögvest szembesül egy másik mítosz a Sárkányölő Szent Györgyről: ha megölte, akkor mi van odafönt?

A játéknak látszó, de jó pszichológiai és mítoszelméleti alapokon összeállított feleletgőst fiktív sárkányének-töredékek egészítik ki, ismét a mágikus szövegek teljes kellékárának felvonultatásával – de ez már a játékos Konczek villanása.

Antaiosz olykor kényszerűen elszakad Gaiától

A magyarnándori kisfiú a vidékről különféle városokba, végül Budapestre kerül. Ezt az életpályát az általam kulcsversnek tartott *Gyalogút* című vers íveli át, amely minden városi élményét a vidékről szemlélve ítéli meg. A kulcsvers kulcsmondata: „egyetlen faluhatár az egész civilizáció”. Ha a civilizáció határolja a falut, körbeveszi, akkor ennek az életegésznek a közepe a falu. A vers így folytatódik:

„S még jó, ha kalapáccsal törhetek diót,
miközben egyszerre élek meg öt-hat világot.”

Mik a megélt világok? „Vagyok tölgyfa [természet], holdtörténet [mítosz], habos tej [életadó falusi

élelem], gépszalag [városi gyár] és virágminta [népművészet].” Ennek a heterogén létezésnek jósol – számára kedvezőnek tartott – jövőndőt Konczek: „valahol egyszer nem lesz más, / mint elszállt hónapok után is gyalogút, / és déli harangszó is lesz és kozmikus piros cseréptető”. Az egyértelműen derűs falusi képből csak a „kozmosz” jelző az idegen test: a saját látomásán elandalodott Konczek – némi öngúnnyal – ezzel a modern szóval rántja vissza magát a valóságba.

A *Tavaszi emlék* (8) egy bámulatosan tisztán felidézett emlékkép, középpontjában a vidéki fiú által csodált Makrai bácsival, aki a két karjára tetovált angyalokkal büvöli őt, naptól bearanyozva. Makrai bácsin kívül az a pék emelkedik az imák magasába, „aki jó kenyéret gyárt”, a jó kenyér pedig megérdemli a szerelmes odaadást (17). A *Vasházacska* regőlőben elmesélt történetekből kitetszik a meghatározó falusi szemlélet, a vidéki képlátás: a harci eszközöket addig még nem látott gyermek számára a harckocsi „vasházacska”, amiben „buksi fiúk ültek”, a vasból való elefántnak ormánya is van, mert a gyermek még tankot sem látott. A szembesülés velük – illetve a bombázó gépek által kidobált, a célt megvilágító fényfüzerekkkel – karácsonykor történik: „Fénylő karácsonyfa / nekem világítja, / nekem felragyogja / a meghalást, / hogy én ne legyek, / ringanak fentről / iszonyú kisbabák.”

[A versnek, ha jó, anélkül kell megidéznie a kort, amikor keletkezett, hogy megadná időpontját, és a szerzőről úgy kell személyes képet adnia, hogy a szerző nem mutatja be önmagát – szoktam tanítani.] Ezt a verset napra pontosan lehet datálni – 1944 karácsony –, a szerzőről világosan tudható, hogy falusi kisfiú, aki háborút még nem látott. A költő, a tiszta források költője, csodafiú-szarvasként futna ki ebből a világból, s a regösének azért fakad fel belőle, mert átérzi: önmagát csak úgy mentheti meg, ha egyé válik közösséggel, annak öregeivel, Makrai bácsival, saját apjával (24 – 26).

Konczek, az idegen világokból menekülve, mindig csodaszarvas-fiúvá válik, így érzi menthetőnek a *Cantata profana* és a *Szarvassá vált fiú* (Juhász Ferenc 'époszának' hőse) örökségét. A város és a falu ellentétes elemei egy másik műben is szembesülnek: a Nagyapám őrzi az erdőt címűben

(34-35), amely a népdal gyönyörű motívumával kezdve („Zöld erdőben...”) eljut a régi, tiszta világot őrző nagyapáig: „Az én nagyapám engem őriz, / csodafiú-szarvast, / erdőn átfutó, / mezőn átfutó csodafiú-szarvast”. Eljut az apotropaikus ráolvasásig: „Farkas nem eszi, / farkas nem eszi, / regő rejtem.”. És ami elől ismét menteni kell: láncos talpú, bokrokat-embereket gázoló vasházikó.

A háború és a gyermekkor múltán elkerül különféle városokba, ahol már az építkezéstől is elborzad: a sorozatban készült kockaházakat, a tető nélküli épületeket „nyomoréknak megszült házaknak látja”, és fejnélküliségük a Contergan-bébikre emlékezteti. És rögtön tovább gondolja: a beavatkozás a természetbe csak torzulásokat eredményezhet: „Fogamzásvédők nemzette fejtelten tenyészet, kockák” (*Levél a városból*, 46). Kitér a fogamzásgátlók ellen (124).

A városi emlékképek közül azok a pozitívak, amelyek a hatvanas évek romantikájában, közös munkában fogantak (*Sócsillag*, 57). Mindazt, ami jó, egész életében a városon kívül találja meg: beszédes egy „intése”, jóra nevelő szövege:

„A sarkadon guggolva üldögélj,
a várossal szemközt, a forgalom
ezüstje zengjen messze, mint a dél,
s ahol a csendes délután
a lombokkal borong.”
(kiem. Sz.E., 121).

Tisztaságot, ősiséget védő hangja – a nagyapjától örökölt „csendőrző”, „farkasűző” indulat – teljes erővel tör ki belőle *A falurombolások idején* (115), amely versben a térkép szimbolizálja az imádott tájat, a „vonító idő” a gyermekkort, a múltat, és egy ököl a falupusztító gonoszt (mögötte látjuk Ady pars pro toto-val jellemzett gyűlöltjeit: „Hé, nagyurak, sok rossz, fehér ököl...”): „Ököl van a térképen. / Előtte skálázik, vonít a megszegyénített idő, / az ártatlan állat, a lehelettel melengedett isten...” És a költő, megfélemlítve Petőfit hátrító önmagáról, most fennhangon kiabál: „Én ne hadonászok? / Bokrokhoz, utcazugokhoz futnék. / El akarja törölni az emlékem egy ököl a térképen.”. (Kiabál ő, csak kellőképpen fel kell dühíteni.) A vers a ceausescu-i falurombolások idején született. Vallomása, amelyben egyetlen érzelmes vagy érzelmre ható szó nincsen, csak pusztán tényközlés,

megrendítőbb, mint akárhány patetikus szólam:
„Nincs itt semmi, se bokor, se fű, se utcazug,
se ajtó, / csak úgy, ha jövőm magasságáig és
múltam mélységéig velem, / csak úgy, ha a zajból
felemlhetem a fejem, / csak úgy, ha az, akivel
álmainkat alszom, /még álmaimban is úgy vigyáz
rám, / hogy ne betonbunker boltozza be a hús alatt
az arcom, / s éli velem igazi hazám.” (118).

A haza Konczek számára az anyaföldön túl egyenlő
a magyar történelemmel is. Nemcsak az őszivel,
a mitikussal, de a mai kor felé közeledővel is.
Történelmi ciklusa, a Magya(me)rika bőséges
tényadatot szolgáltat arról, milyen nagy és
jelentős része volt az Amerikába kitántorgott
elődeinknek Amerika építésében, katonaságának
megszervezésében („minket, magyarokat, a harcok
forrasztottak egybe”), bár inkább a szerszámokat,
mint a fegyvereket kedveltük (191).

Jelenti az otthont a félelemben, úzótt állapotban,
elmagányosodásban, és védelemért hozzá fordul,
szinte a panteizmusig kitérülő felolvadással:

„Te arany nap az éjszakában,
őrizd s ragyogd át a hegyet,
s létünk előtti fény varázsa
a mozdulásra kész kezét.”
(95).

Jelenti a természet azt az örök körforgást, ami
nemcsak a növényekben megy végbe, hanem
a folyamatos generációváltással az emberiségben
is. A nemzedékek egymást váltása Konczek
szemléletében különös egybeolvadás is: a rokon
vonások ismétlődése teszi egyenlővé a nagyanyát
unokájával, az egyik legszebb, korai versében, az
Alsótó utcá-ban:

„az anyókák csodálkoznak, amikor az ő
kisleánykorukat
mondják el nekik az unokák,
akik akkor még nem éltek,de azért mindig
beszélnek,
mert hozzájuk is sokat beszélnek.

Lám, így folytatja egymásban mind a saját sorsát,
így létezik egymás fölött egy többszörös szintű
Magyarország”

– írja meg Konczek az időhármasság térré épülését
is. És nem ő volna, ha egy negyedik szint épülését
ne kiáltaná ki jókedvében:

„Jó lenne, ha minden ablakán kilógna három-négy
gyerek.”

(kiem. Sz.E., 43).

A legemberibb kapcsolatba akkor kerül a
természettel, ha benne szüleit leli fel, az imént
látott tér-idő hármasság átélésével. A költő áll a
földön, és tudja, hogy szüleiével érintkezik általa:
„ez itt az édesapám, ez itt az édesanyám, / és én
belőlük való vagyok, / én itt ez a föld, én itt ez a
víz, / én itt ez a levegő vagyok.” (110).

A *Gondoltam* helyzetdal: a költő szülei sírjánál áll.
A vers fájdalmasabb részét anyjához intézi:

„Te voltál az a fiatalasszony, aki menekült a
sáriszapos réten,
mögötted meleg húst, vért, agyat, csontot követelt,
ugatott
és vijjogott a háború.

...

ott vannak lábnyomaid,
fölemelkedik a fű,
átadod helyed az utánad jövőknek,
s te beléhátrálsz, beléiszonyodsz
a lélektelenné váló agyagba,
ahonnan visszanezel ránk.”

(114).

Egy mozdulat is felidézhet egy embert: így látja
újra képzeletben édesapját a költő. És megrendülve
éli át, hogy a felidézett mozdulatot a saját gesztusa
hívta elő:

„Jól esik emlékezniem apámra,
amint ősi szertartások élednek mozdulataiban,
egyszerűen leüti az ásót,
vagy a sapkáját keresi zsörtölődve. Én is így
keresem.

Egyszóval, szinte ő lettem. Birtokba vett...

...

De hát volt, van néha így is.

Amikor befűtve lobog a katlan,
vagy a tördelt, száraz vesszőtől piros
a kiskályha, és megcsillapodik az esztendő
körforgása a gyökerekben.”

(kiem. Sz.E., 144).

Az apa-fiú váltás belesimul az esztendő természetes
körforgásába.

A költőtárástól is azért könnyebb a búcsúja, mert úgy
érzi: megtalálja őt a természetben. Utassy Józsefnek

az egész világmindenséget átölelő panteizmusát jól mutatja egész költészete: saját természetmitológiát alakított ki, így a természet Konczek számára távollétében is megjeleníti az elhunyt barátot.

„... és akkora felhők szállnak a szokolyai rét fölött, hogy beléjük takarózhat az örült április, s olyan Utassy Jóska-hangulat van, mint maga az élet.

Hát ki halt meg? Ki merészel meghalni itt?

Nem leszünk mi soha szomorúak, Dzsó, örökké viríts!

Akár a tavaszi virágzás, akár a kökényvirágon habzó méhek.”

(146).

Aki ennyire csak a természetben van otthon, aki ennyire csodálja élő és élettelen összetevőinek minden megnyilvánulását, hallja hangjait, látja színeit-fényeit, az rendkívül közel kerül az impresszionizmushoz. Nem mondanám ezt neo-impresszionizmusnak, mert bár Renoir képéhez méltó verset ír (147), attól ő még modern költő, akit a természet csodálata vezet impresszionista eszközökhöz. Verseiben tombolnak a színek, madárzajtól szélsűvítésig, a félelem nyüzszítéséig mindent látunk és hallunk – Konczek egy érzékeinkre ható fogalmi világot épített fel. A *Színkirályok*-szonettciklus (a szonettet rendhagyó módon hosszú sorokban, rímtelenül, szabadversként, csak a szakaszbeosztást megtartva írja): a színek ébresztése, életben tartása és megőrzése egy-egy szubjektív viszonyulással („szeretlek, sárga”), s úgy is beszél ehhez a színhez, mint egy szerelmeshez: „Beölelném titkaimba méltóságodat, / és birtokolnálak, ne fogyj el szavaim közül, / miként a foghatatlanok, az olvadékonnyá váló fogalmak” (150).

A *Szürke* egy szép, terjedelmes, impresszionistákhoz illő szinesztéziát kap: „Őt szólítom elsőnek. A színek pompás királyai közt a száraz szürkét. / A ló színéhez hasonlít. Mert ilyen árnyalatai csak annak / a megrezdülő bőrnek, hullámmozgásnak vannak, amikor / dalokká fogannak a hangtalanság fölött úszó álm-mének, testesen és büszkén.” (148).

Vannak szép metonímiái is ebben az impresszionista ciklusban: „Börzsönyös erdő ősz rőtjébe szönten” – mondja a köznyelvi „őszies Börzsöny rőtje” helyett (151).

Természet, erotika, szerelem

Ha Konczek a természet körforgásában generációk ölelkezését, egymásba öröklődését látja, hogyan pezsdítené érzékeit minden, ami rügyet pattant, bimbót bont, termést érlel, és állatot szaporít? A nyár határozott pillanatá-ban pontosan fogalmaz: „A látvány alatt moccan az erő, / tetten érhető, / mi szólatatlan még, de mély (...) Tennivalóimhoz lélek is kerül. (...) Mindenesetre gazdagon lobog a fű...” (10). Az *Árnyék*-ciklusban kimutatható volt, hogy épít a mitologizáló-lélekelemző iskolák eredményeire, segítségükkel magyarázza a természet működését. Arról azonban még nem esett szó, hogy önnön testének férfiváérését is az erotikus virágszimbolika képeivel mutatja be. Kedélye, hangulata, szókinccse is a Fairy Spring-et idézi (annak harmadik személyű elbeszélésével szemben első személyben szól): „vagyok én / egészen kisfiú, / s patyolat kis pöcsöm / átmelegszik, / kicsi tökeim átmelegszenek, / rózsásan bozsognak, / mint sötétvörös / pünkösdi két rózsa, / illatosan zsbonganak. / Kinyíló bimbóm, / kicsi bimbóm, / én pünkösdi bimbócskám, / feléd csusszanó, / forduló, jaj, éjem, / oldásom, / valóm, / éjem, / kéjem, / édes tárházam.” (21). S az egyik legszebb, legmeglepőbb kép: „Jaj, magasba dőfött / orgonafürt a vágyam!” (160). Mindig gazdag nyelve, szókinccse ezekben a leírásokban a legpompásabb. Saját bimbózó érzékiségének kiáradását figyeli meg a természetben – a jó termés elősegítésére az analógiás mágia erejét is ezért vették igénybe – „mag /a mélyben, / búza, búza / búza – (...) viszel engem, / búj sz föld alá, (...) magzatos varázsom, / én jó, jó halálom, / búza, búza, / búza ...” A búzamag a földben – Perszephoné időzése Hadész birodalmában, ezért mondja „jó halálnak” a költő (22). A földbe vetett mag búzát terem, a költő életet hordozó magja gyermeket: itt is megteremti a generációs örök körforgást: „Kisebb fiammá lépjem át / életemet (...) Kisebb fiam, / ágamnak fia...” (23). Fontos neki a generációk következése, ezért egyre pontosabban fogalmazza meg: „hiszen szótlan szenvedéllyel akartuk, téptük egymást,

s azt teremjük újjá,

aki majd ugyanígy cselekedhet,

s azon fog érlelődni ő is

belső pezsdülések
és forró követelések után”
(39).

A Perszephoné-magot magából a földre felbocsátó – azaz megszüülő – istenanya így beszéli el teherbe esését (a szöveg erősen rokonítható még a sumerakkád termékenységi rítusok erotikus költészetével és ezen keresztül ismét Weöres költészetével):

„Magamra húzlak, nyögödösödvé-lökve,
akaszd belém, szépen rombolj-temess,
ekéd ünnepet, húsvét, te, a hús vétsége, üdve,
szántóvetőm légy, s évi mindenés.

...

Magvető vagy, erős vagy, nagy garral
árasz az életet, békén haladjál,
és töltsd be örök asszonyi éhségem...”
(24).

A szerelmi szimbolika másik terrénuma a víz, a halak – különösebb magyarázat nem kell hozzá, hogy a vízbe eresztett hal – képben a víz a női, a hal a férfi princípium:

„Igen jó, hogy a beléd merülő idegháló
eleresztette a nehéz halat,
amit egy másik szerelemből
mentettem át, s mely

...

a tiéd lett, te fájdalom-szemű.”
(38).

Rokon képi megjelenítéssel: „De én vagyok az is,
aki a húsodba költözött.” (40).

Izgatóan erotikus verseiben egyszerre szólnak az Innin nászénekei, az *Énekek Éneke*, a magyar virágénekek és Balassi szerelmi lírája, szimbólumait is ebből a közös világkincsből merítette:

„Csípőid nehéz lakatja milyen engedelmes.
Zárj magadba engem. Akárhová húz,
súlyos arcom vonzódik kezedhez.
Földbe nem így vágynak a vasak.
Bálványfej hull így vasvirág nagy szirmaiba.”
(102).

Eddigi szerelmi költészetének – és ez már mély szerelem, nemcsak erotika – betetőzése a *Hallgass rám, szerelem* című vers – jó irodalomtörténeti terminus híján litániának nevezem (miként pl. Weöres *Salve reginá-ját*). Váltakozó hosszúságú, szabad sorokban; a hosszúversnek nem a Nagy László-Juhász Ferenc-féle rokonait fogalmazza újra, inkább Füst Milán vagy az amerikai

hosszúvers (Whitman, Ginsberg, Gregory Corso) folytatásaként születtek, de eltér tőlük az intonációnak a korábbi szimbolikát tovább szépítő imperatívuszaiban. Az első megszólítást a szerelem kapja:

„Szerelem, remegő májusi fa,
minket takarj el, ujjaiddal simogass, a virágbögy
ágakkal.
Iramló történésszel ki vagy te, élénk színek gyors
vándora?”

(A szinesztéziára hajló, erős színű kép jelzi, hogy ismét beléptünk a panteizmus világába.) Majd a második versszaktól a megszólított második személyű megszólítást az absztrakt érzélem megtestesülése, a szeretett nő kapja meg:

„Mélyhegedű vagy te,
aki a szólalást kívánja?

Jaj, ha egyedül maradsz –
Ugye, a dal is te vagy?

Ugye, a játék is te vagy?”

s a további megszólítások már végképp a szeretett nőhöz szólnak (96). A szerelem végtelen hatalmas bennünk testesül meg: „s nincs meg nélkülünk a végtelen határ”. „Mindent mi tanítunk meg beszélni.” A vers – a világirodalomban is ritka – boldog szerelmes versek közé tartozik, magasan repül, mint azok a szárnyak, amelyek a fényt viszik: „fény hussan, mint a szárnyak, ez a tavasz majd minket idáig eldadog.” (96-99).

Konczek számára a szerelem nagyobb, fontosabb érték, mint az élet:

„Tarkóját a tenyerem alá takarom.

Szívemen fektetem sokáig.

Hogy élünk is, az semmiség.”

(159).

A mindent betöltő szerelemmel szeretett asszony halála a végletes egyszerűséget hozza meg a költő számára. Rövid, megállapító mondatok, rövid, egy mondat – egy sor szerkezetben:

„Arcod ablakban,

keretbe zárva,

nem jutok hozzád,

feltettek téged az idő falára,

arcom elsápad,

vacognak a rózsák.”

(104).

A *Kegyelet* kis ciklus minden darabja egy-egy rög a volt asszony sírjába, rövid, felzaklató, önostorozó versek.

„a tüdő két kelyhes virág”,
mondtam,
s most homlokomat verem a küszöbbe

de jól van, isten, jól van...”
(84).

S az az érzés, hogy a társ nélkül maradt közös otthon idegenné válik, mindenki számára ismerős, aki hasonló tragédián ment keresztül:

„én meghaltam itt, e nyirkos könyvlapok,
a vályogszágú ház, az
elérhetetlen boldogságra kiméretett pár

légköbméter
idegen otthonom
konkrétisége, elgondolkodtató létállapot”
(91).

A barátokhoz szóló versek intimitása, a szeretettel megrajzolt mini-portrék is a költő szétsugárzó érzelmvilágának bizonyítékai (Birtalanhoz: *A rózsabotos barát*, 133; Gyimesihez: *Száraz borokról és egyéb mámorokról*, 134).

Antaiosz megtér Gaiához

A városi léttől megundorodó, emlékeitől a lét folytatásához szükséges felejtés szabadságára vágó költő visszaidézi gyermekkorát, mocsanatlan kapaszkodásait a világban, és boldogságának igazi talaját visszakeresvén, hazatalál szülőföldjére. Magyaránadorban született, a további élethez is az erőt Magyaránador adja. A visszaköltözés elhatározását és beteljesítését először versben írja meg, a *Hazai napok* miniatúráiban. Boldogsága kezdetben határtalan: „Foghatatlan az én kedvem, mint a napfény” – felleli gyermekora ismerőit, asszonyokat, férfiakat, a színeket, az illatokat, de mindenben van valami vészjósló: „nem béke van itt, / hanem a kényszer önvégasztaló nyugalma”, „a bor vízre, az ebéd kenyérré szerényedett”, „folyton kiszakad a háború, / emléke sokáig vérzik”; „Lehet, hogy jó volna madárrá változnom, / és csapkodnom két szárnyal, közben fél szemmel sandítanom / fel az égre, csak nem foglalta el tán / valami a Jóisten helyét?” (194-195).

A változás oly szembetűnő, hogy Konczek, csalódását leküzdve, elhatározza, hogy szociográfiát ír, *Jó napot, Magyaránador!* címen, hogy a műfaj követelményeinek megfelelően megtartsa objektivitását, leplezze elfogultságát. Volt emberi kapcsolatainak jó részét viszontlátja, a tájat, a levegőt visszakapja, ám szociografikus szigorral közli a talált, megváltozott tényeket, amik a viszontlátás öröme ellenére elkészerítik. Egy statisztikai adat 2006-ból: a falu 1200 lakosából abban az évben 6 újszülött és 12 halott volt. A funkciók is megváltoztak: „A magyaránadori vasútállomás épülete – ki van adva lakásnak!” (212). S a hiányok, a leépülések: „A háború előtt több mint kétszáz különböző híd és hidacska vezetett át a szlovák területre, ma számottevően csak három.”. Az okot, sajnos, értjük. De még világosabbá válik a következő közlésből: „A falu a készülő, a magyarokat sújtó szlovák nyelvtörvényt nem érti, fejcsóválva fogadja.” (213). A falu lakói azt is mesélik neki, hogy „1994-ben voltak nemzetközi vásárok a művelődési otthonban, amit most átépítenek. [pedig] sok cég jött el, Szlovákiából is voltak. Az üzletkötésekből származó bevételből járdát és világítást fejlesztettek. Az nagy esemény volt, több éven át.

- És most?

- Most ilyen nincsen.

Semmit se itt csinálunk.” A költő kérdez: „Mi az, ami jobb lett, vagy rosszabb tíz év alatt?

- Jobb itt semmi se lett.” (211).

A hiányok sorra kibuknak: tehén nincs, liba sincs (198-199).

Volt Magyaránadorban valaha parasztegyetem is, öt év alatt úgy százötvenen végezték el, kaptak közhasznú ismereteket. Az egyetem megszűnt. „Eltérő politikai rendszerek is tudták aktivizálni a népet.” (214). Ahogy fokozódik a bizonytalanság, veszélyben a lét, a vallás szerepe egyre nő, a vallásosak többsége katolikus. Ha máshonnan nem, hát a lelki atyától lehet erkölcsöt tanulni. „... egy az Isten. Mindnyájunké. Kimeríthetetlen az Úr kegyelme. Annak, aki felelősséget érez a népéért, annak tudnia kell, hogy sokféléből vagyunk összetéve. (...) Nem a rombolást kell mutatni, hanem hogy más emberek is a jót cselekedhessék szívükben – lelkükben.” (218).

A költő a széles merítésű szemle után így summáz: „Ne legyenek keserű? A rendszerváltás igazi vesztesei a gyerekek. (...) A Magyar Háztartási Panel szerint a hazai félmillió roma a legszegényebb.” (220).

A szülőföldjére, szülőanyjához, Gaiához hazatért Antaios új élményei miatt ismét öklöt lát a térképen, szülőfaluja földjén. Ismét hadakoznia kell. Népeért, földjéért. Ahogyan egyszer idézte: „A néppel tűzön, vízen át!” Nem áll ő perben Petőfi programjával. Másképpen akarja megvalósítani. Írni akar. Nem a kard költője, hanem a láttató szóé.

Azt írtam: Konczek modern költő. A magyar irodalomtudomány szándékosan körvonalazatlan, agnosztikus álláspontja szerint – éppen ezek miatt: személyesség, küldetésesség, a népeért való megszólalás – korszerűtlen, elavult. Bízom benne, hogy egy megújított tudományos – és valóban tudományos, nem csak kiváltságosoknak szóló hermetikus – szemléletben elismerik korszerűségét, felismerik költészetének hatásos, felrázó erejét.

Oláh Máttyás László: Enteriór az angers-i Szépművészeti Múzeumban - olaj, fatábla - 2007

Szemes Péter

A Rábától a tengerig

(Tábori Ottó *Madár a süllyedő hajón* című kötetéről)

Vannak vidéki alkotók, akik a főváros és más irodalmi központok érvényesülést kereső túlekedésétől távol, a helyi közösségek kulturális értékeit gyarapítva építik életművüket. Akiknél az írás szükségszerűen – mintegy belső imperatívusként – a szülőföld vagy választott otthon feltétlen szeretete és szolgálata, valamint a lokális témák iránti elkötelezettség ösztönös saját-nak-tudásából, természetes felvállalásából fakad. Akik ugyanakkor a megfelelő mesterségbeli tudás és kellő tehetség birtokában (a dilettánsokkal ellentétben) azilumukból is képesek figyelmet érdemlő teljesítményekre, maradandó alkotások létrehozására. Közéjük tartozik az Ikerváron élő, ízig-vérig vasi Tábori Ottó is, akinek 65. születésnapja kapcsán a közelmúltban látott napvilágot *Madár a süllyedő hajón* című, új verseskötete.

A szerző megbecsültségét jól tükrözi, hogy a jubileumi kiadványt kedves településének önkormányzata mellett a megye közgyűlése is támogatta, kivitelezésében szűkebb páttriája olyan jelesei működtek közre, mint Molnár Miklós, Pete György, S. Horváth Ildikó vagy Stekovic Gáspár, míg kiadóként az *Életünk* – Faludi Ferenc Alapítvány jegyzi, szerénységét pedig, hogy az évei számával megegyező verset rejtő könyv mindössze 250 számozott példányban készült – nyilvánvalóan személyes ajándékként a kedves barátok, ismerősök számára.

A kötet korpusza tagolatlan, nem találunk benne ciklusokat, s noha a nyitó- és zárószöveg felkínálja, nem feszül köztük semmilyen gondolati ív, mindössze néhol fedezhető fel olyan „megemelkedés” (téma, motívum), ami az írások láncát valamiképpen összefűzi (egységesség helyett esetleges csomósodást tapasztalhatunk). Szerkesztési elvként így nem annyira a tudatos összegzés, mint a formák és tartalmak sokszínűségének megmutatási vágya határozható meg. Ez jelentősen csorbítja a

közlés ünnepélyességét – amire a fentiek alapján a szerző szándékoltan törekedett –, s inkább mutatvány-jelleget kölcsönöz neki.

A szülő- és felnevelő tájjal-összeforrottság, a saját-nak-érett kisvilág mindenek feletti szeretete – amire a fülszöveg vallomása utal – hatja át a kötetfelütés hangvételét is. Már az anyaméhből életbe indulás (*Születés*) egyúttal a természeti környezetbe és a faluközösségbe érkezés is (*Falun születtem*); megelevenednek a gyermekkor csibész- emlékei: a veszélyes Rábában fürdés (*Srácok I.*), az egymás ellen első vérig vívott csaták (*Srácok II.*); a vidék idénymunkái: a mag sorsának beteljesedése (*Aratás*) és a szőlősdombok kincsenek borrá válása (*Gyöngylabda*); s a füstös őszből (*Füst száll*) a télbe ballagva, felködlenek az egykor itt éltek arcai (*Temetői séta, Mindenszentek*). A vasi kisvilág mesébe szőtt népi hagyománya (*Hazám*) és az archaikus búverejű szómágia, a bajt hárító és szerencsét hozó ráolvasások, bájoló mondókák varázslatos, ősidőktől ismert lüktetése köszönt ránk a *Kis dalban*:

„Ikervár, Ikervár,
villanybölcső, szöcskebáj,
te soha el nem felejtő,
szívemben a legelső.

Csatakos, kapatos,
fűzmellényű, latyakos,
holdszívű szolgálégény,
kastély áll a tenyerén.

Rába-part, Rába-part,
súg valami, jaj, de hajt,
gond kérgétől elszakajt,
csöndregékkal fogva tart.

Csodafű, csodafű,
betyárgyerek csoda hű,
búzavirág, hegedű,
itt emésszen el a nyű.”

S éppígy az évezredes nyelvi örökségből táplálkozik a komolyabb, komorabb hangvételű *Kemenesi dal* és a közösség íratlan törvényeinek, kegyetlen igazságszolgáltatásának működését bemutató, a megesett és ezért kitaszított lány szomorú sorsát aranyi szépséggel festő *Bús Kató balladája* is. Ennek ellenpontjaként pedig ott az „ezüstbilincset csörgető fagyban”, a téli éjszakában gyermeke bölcsője mellett egyedül virrasztó, dolgos asszony képe (*Téli virrasztó*), akiben nem nehéz a költő édesanyjára, s távolabbról mindannyiunk édesanyjára, Szűz Máriára ismerni. Nem véletlen, hogy nekik, az örök falusi édesanyáknak állít oltárt az *Ők azok*, a kiteljesedett asszonyiség apoteózisa.

A nőiség másik oldala, a kedves, a társ is megjelenik. Közülük az első iránti fiatalkori szerelme – ahogy elvesztésének bánata is – szinte még népdaltisztaságú:

„Kedves szívem gépvirágom
cinke hívem nyírfa ágon
ázom-fázom szép halálom
kedvesemet hol találom.

Utamra hull záporosó
szívemben gyúl piros erdő
piros erdő bús kesergő
eszembe jutsz te az első.

Lépteidet megtaláltam
zöld szavában meg is háltam
azután meg továbbálltam
megkövezett citorámmal
villanygőzben hideg sárban.”

(*Kesergő*)

Távolabbról visszanézve az elkövetkezők azonban már egybemosódva csak álmában keresik fel a szerzőt, hiányt hagyva maguk után (*Szerelmi provokáció*) vagy félig ismeretlenként lépnek elé (*Té félig ismeretlen*). Pedig kitárulkozva, készen várja az új élményeket (*Sodródás*), ám vagyoni és szabadság-illúzióival együtt, a kijózanodással ez is szertefoszlik (*Farsangi mellékhangok*).

Nem véletlen, hogy a kegyetlen és komor valóság ellenében a bódító szesz mámore (*Kocsmák támolynak, Hé, pincér!*), valamint a dionüszoszi apollóni párja: az álom és a belőle (is) táplálkozó alkotó költői fantázia szebb és csábítóbb világot teremt. Ahova jobb megérkezni, amelyben jobb otthon lenni. Ott a dolgoknak is van lelkük, emberi attribútumokkal bír a jég (*A jég filozófiája*), a késdobálót a kés vezérli (*Késdobáló*), hajszállal hasítható ketté a támadó tank (*Egyenként*), nem zaklat az erőszakos betegség-asszony (*Angina*), s nemcsak a torony nyúlik a magasba és a madár szárnyal az égen, de „magasság búvuk a toronyba” és „ég lovagol a madáron” (*Kettősségek*). Ebbe a tartományba csak az jut, aki „átcihelődik az elefánttű fokán” (*Cérna*), ám a gondviselő Isten rögtön javít minden hibát (...talanság) és benne barátaival, a delfinekkal (*Delfinek*), mindig lábánál hullámszik a tenger (*Hullámszásban, A parton*).

A költő feladata, hogy ne csak élje, de – a keramikusművész alkotótárshoz hasonlóan (*Schrammel Imre naplójába*) – minél teljesebben meg is mutassa ezt a világot (is) – akár a látomásosságig (*Metszet a 40. századból*), a „szabad ötletek jegyzékéig” (*Felismerhetetlen*). Hogy gépészként vetítsen „képzelete ócska mozivásznán” (*Ablak a nézőtérre*). Még akkor is, ha nem mindenkinek egyformán adatott a kiválás (*Megemelkedés*), ha a bábok, melyeket mozgat, rács mögött vannak és nehéz hozzájuk jutni (*Sakk*), ha inkább elnémítanak a „szívre szálló szavak” (*Kintről befelé tekintve*), s „zuhognak a versek öklei” (*Dadogó*). Jól ismeri az alkotó határait, a műalkotás létrehozásának nehézségeit – amint *A művészen* írja:

„Egy kézmozdulatra megnyílik
a megérintett anyag,
fölfedné titkait,
de a szellem megtorpan,
csak árnya halad
a megbontatlan egész felé.

S ott hasad kétfelé.”

És tudja azt is, hogy nemcsak a szabadon szárnyaló képzelet tarka képeit, de saját, folyton változó, sorstükröző arcát és a gazdag szellemiséget hordozó vasi kisvilág tájait, történeti portréit és zsánereit is tovább kell festenie. Ezért túllép ország-világ baján

(*Csillagok, Felmondás, Demokrácia, A határvonal*),
leveti napi gondjait (*Komoly elhatározás*) – és fellép
a nagy elődök, a példaadó ősök csillagútjára. Ennek
porából épít pantheont a szűkebb pátria múltbéli
és újabb jeleseinek: a felesége megbüntetésével
csatából hozott sebére enyhet nyerő hadúrnak
(*Nádasdy Lázálma*), a hegy gyomrában ébredő
költőnek (*Berzsenyi*) és a gyermekkorát az
ikervári kastélyban töltő kiváló államférfinak,
mártír miniszterelnöknek (*Batthyány*). S tágítja
ezt pannonná (*Zrínyi meditációja, Csokonai*),
magyarrá (a *Szibériai lelet* Petőfire, *Az utolsó éjszaka*
Babitsra emlékezik), egyetemessé (*Hölderlinnel a*
tengerparton). És szép verssel idézi meg a néhai
barátot, az *Életünk* folyóirat rég eltávozott
szerkesztőjét, Rózsa Bélát is (*A csodálatos manó*):

„A manók királya egy füledt,
forró nyári estén – szerkesztőségi
utódról sem gondoskodva maga
helyett – gondolt egyet s elbújt
a mennybolt sötét selymei mögé.
Ha fölnézel az égre felhőtlen
estéken és látsz egy ikercsillagot,
s benne földöntúli ragyogást,
az az ő szemüvege. Akármilyen
messze van is, mi összekoccintjuk
vele emlékektől részegült
fényes poharainkat. Egészségünkre,

Béla! Neked már megadatott
az örökkévalóság.”

Az örökkévalóság – az ércnél maradandóbb
emlék: az életmű. De Tábori Ottó tudja azt is,
mennyi dolga van még, míg a test kuglibábuként
eldől (*Kugli*), s a lélek elhagyja, mint „madár a
süllyedő hajót” (*Madár a süllyedő hajón*). Ezért,
noha tépelődik, hogy érdemes-e (*Mondd, mire;*
Lebegő hazaszeretet; Kinek hiányzol?), ír, egészen
a záró írásjelig (*Pont*). Ahogy ars poetika érvényű
záróversében írja:

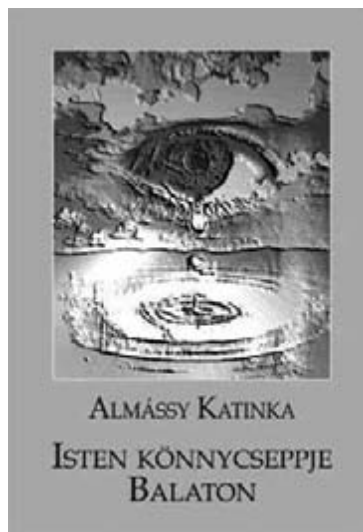
„A hegytől
megszabadultam,
jöhet
a folyó,
hadd
csisolódjam,
vár a tenger.”
(A kő monológja)
Szerencsé(nk)re, ő még a folyóban van, talán a
Rábában...

(*Életünk – Faludi Ferenc Alapítvány, Szombathely,*
2012.)

Pósa Zoltán

Baltoni mítoszteremtőről

(Almássy Katinka
Isten könnycseppje Balaton,
Matyikó Sebestyén József
Takarónk a csillagos ég című
verskötetéről)

A Balaton, valamint a magyar tengert lágyan körülölelő zord és nyájas hegyek, dombok, a természettel összesimuló városok, falvak, üdülők szakrális köre megérinti még az alkalmi látogatót, nyaralót is. A zsigereiben érzi a máshol nem tapasztalható magyar mediterráneum varázslatát, mely Hamvas Bélát is elragadtatott esszé tanulmányra ihlette a Dél Génuszáról. Azok az írók, képzőművészek és muzsikusok, kik naponta átélhetik eme Teremtőtől megáldott pozitív mágiát, előbb-utóbb műveik egyik vezérmotívumává avatják ezt az Istentörvényű világot. Így teszi ezt két jelentős költő, a balatonföldvári Almássy Katinka és a siófoki Matyikó Sebestyén József is. Almássy Katinka 1943-ban született, tanulmányait Debrecenben, Budapesten és Franciaországban, Toursban és Párizsban végezte. Sokáig mellőzték. Számos kötete látott 1990 óta napvilágot. Korábbi könyve, a *Csillagporlepte lantom*, a válogatott versei mellett a versfordításaiból és a prózai műveiből is kóstolót ad. Régóta él a déli part gyöngyszemének kellős közepén, Balatonföldváron. A Kelta domb és a Balaton kettős kalárisába plántált festői, csöndes kisváros, par excellence üdülőhely mindkettőnknek immár közös pátriánk mágikus, romantikus varázsa az idei kötet alaptónusát is meghatározza. Ahogy Almássy Katinka immár mennyiségi szempontból is számottevő könyveinek jelentős hányadát, az idei opust is Kaiser László költő, a Hungarovox Kiadó vezetője rendezte sajtó alá.

A cím, *Isten könnycseppje Balaton* a költő metaforateremtő fantáziáját is modellezi. Egyszerű, kézenfekvőnek tűnő, ám telitalálatos képet foglal

magában a méreteivel és egyedi esztétikumával is lenyűgöző víztükörről. A kötetnyitó költemény első sora a könyv címadója. A felkavaró műben nyársírató vihar zaklatott szélörvényei figyelmeztetnek bennünket arra, ami minden szerzetesi hajlamú, Istenhez kiáltó gondolkodót elfog olykor a legszebb és élettelibb táj láttán is. Élet és halál két pólusa közé vagyunk szorítva e világon: „Badacsony bazaltorgonáján halál játszik”. Ám az evilági elmúlás képét a költő élesen ellenpontozza a „hegy koronáján feszített Krisztus” alakjával, aki a feltámadás és az örök élet jelképe. És immár az örök kérdés is fölcsendül: „Domine, quo vadis? (Uram, hová mész?)” Péter, a kőszikla szájából hangzik el e szózat, akit bizonytalanságok, félelmek edzettek az egyház örökös szegletkővévé, az első pápává, aki, mint híd Ég és Föld között, mindig a szorongó, a kételyektől gyöttrött, halandó testű, halhatatlan lelkű ember orátoraként szólal meg. A válasz ott rejlik a tájban, a tanúhegyekben, az égbolton, a tükörképe által az ég ikertestvévé avatott tóban, amely a költő víziója szerint Isten könnyeinek földi emanációja. Ne féljete! sugallja kimondatlanul a mives költemény.

Különleges és megejtő, ahogy a kis és a Kárpát-medencei Nagymagyarország határain túlmutató látomás, az „Anjouliliomos kőcsipkék” látványa is a magyarság huszadik század eleji tragédiáját, Trianont idézi a lírikus emlékezetébe a *Találkozások* című versben. „Kintrekedtekért szól és szól / minden évben templomunkban”... – azt váránk, hogy a harangszó, ehelyett az épületbe betévedt rab-fecske jajától válik a vers még összetettebbé.

És még tágasabbá válik a költemény horizontja a különleges találkozások felsorolásával. Miközben Visegrádon, nagy királyaink pihenőhelyén, a pilisi Földcsakra mágneses közelségében az ország jelenlegi hiteles vezetői és a költők azon fáradoznának, hogy ne ismétlődjön meg lélekben újra és újra az országot egy harmadára csonkító tragédia, egyre többen élnek e hazában olyanok, kiket már nem érint meg sem a múlt, sem a jelen. S az a legtragikusabb, hogy a közönyösök nagy létszámban kerülnek elő a legifjabb nemzedékek soraiból: „Itt, Visegrádon, a parti sóderúton / fiatalok porzottak el / méregdrága Harley-Davidsonkon, / mintha a világon nem lenne semmi közük / a tragédiához / lámpáik izzó szentjánosbogarak / metamorfózisa”. Nem vádaskodik a költő. Helyette vérfagyasztó pontossággal regisztrálja azt, hogy a mai trendi világ minden egyes új, immár nem csak nemzetközi, hanem globalizált eleme azt sugallja az embereknek, hogy ne törődjenek azzal, ami számukra a legfontosabb. Megtestesül és valóra válik Umberto Eco rémálma arról, hogy a technokrácia eszközei nem egyszerűen csak elterelik a figyelmünket a lét lényegéről és az igazi valóságról, hanem eltüntetnek bennünket még onnan is, ahol testi valónkban jelen lehetnénk. A fennkölt és a profán együtt-valóságáról tanúskodik a tizenkét tételes *Profán ars poetika*-sorozat első, ironikusan kétértelmű darabja: „Romantikus endorfinod túlteng, nélkülem szereted magadat”. Ha önmegszólító költői vallomásnak fogjuk fel a verset, akkor az alkotói skizofrénia képe vetül a tudatunkra. Ha valaki másra érvényes a mondat, akkor az önimádat túltengésének veszélyére figyelmeztet a költő. Az éppen tucatnyi mívés aforizmasorozatot számos hasonló paradoxon tarkítja, többek között, hogy olykor a félelem menti meg az embert abból a csapdából, amibe az oktalan derűlátás sodorhatná: „szorongásom menedéke / hamis optimizmusom, / költő, hazudj igazat!”

Ám az *Árpád ébresztése* című költemény kéte-lyeken edzett önbizalma annál erőteljesebben, egyértelműbben hirdeti, hogy nem szabad elveszteni a hitünket Istenben és a nemzetben: „Alkotmányunk, országunk a miénk, / Isten rendelése, fennmaradásunk záloga. / Kelj

föl vezérünk, mentsd meg / becsületünk, pálcát törnek fölöttünk / Európa az acsarkodó hatalom. / Holdvilágárok zúzmarás hasadékán / zöldmohás kötömb rejti sírodat”. Többünket is megihletett Árpád apánk sírja, a Dobogókő, a Holdvilágárok titka, ahol az egyetlen magyar alapítású szerzetesrend, a pálosok monostorának romjai között, annak közelében nyugszik Árpád vezér és minden valószerűség szerint itt van Attila sírja is (nem a Tisza mélyén), hiszen mindkét nagy magyar fejedelem, király szerette ezt a lélegzetelállítóan gyönyörű mágikus-misztikus kört, ahol a hinduisták szerint is a Föld szíve dobog. Mivel Magyarhon ős titkok hordozója, a magyarság pedig ős titkok tudója, elkeserítő, de természetes a világ ellenségeskedése, s hogy „Pálcát tör fölöttünk Európa / a kalmárkodó hatalom”. Anélkül, hogy összeesküvés-elméleteket gyártanánk, nyilvánvaló, hogy a kalmár Európa, mely immár fényévnnyire szakadt az európai kultúra valódi értékeitől, bennünket, magyarokat, a szívcsakra tudásának és varázsának őrizőit, Vörösmarty Mihály, Petőfi Sándor, Arany János, Tompa Mihály, Madách Imre, Ady és József Attila örököseit akarja kalmárszellemre készíteni, hiszen itt és most a világon szinte csak Magyarország az, amely ellenáll a globalizáció Antikrisztusának. E szomorú víziót kiegészíti a lángoló nádas iszonyatának képe, amely arra figyelmeztet: a teremtőjével dacoló balga ember felelőtlensége mindent tönkretelhet, amit Isten nekünk és értünk teremtett (*Lángoló nádas*). „bedől a természet-egyensúlya / mint a felégetett nádasból / menekülő kárókatónak / parti gyújtogatók hitvány / érdeke nádvagók siratóéneke”. E látomásban benne van a világpusztító emberi hasznosságelv és a kényelmes kicsinyesség megannyi konkrét képe. Elvonulnak előttünk képzeletünkben – ahogy a valóságban is – emberek, kik nem törődve ésszerű tilalmakkal, szennyezik a levegőt, pusztítják a tavat védő nádat. Almássy Katinka a világpusztulás egyik lehetséges megvalósulásnak esélyét is vizionálja. A költő azért vígabb húrokba is belecsap, nem hagyja érintetlenül szűk pátriájának megannyi időszerű eseménye sem. Többször is köszönti a balatonföldvári Kapusné Dojcsák Edit és Kapus János Ránki György Zeneiskolájának és

kórusának húsz éves évfordulóját (*Intermezzo a csárdában, Városi Tücskök*). És ízelítőt ad tudósítói képességeiből is a jubileumi ünnepség megörökítésével. Mindkét balatoni lírikus könyvében közös a több műfajúság. Almássy Katinka szinte minden kötetében napvilágot látnak esszék, visszaemlékezések, amelyek tágasabbá teszik a róla kialakult képet. személyiségéhez tartozik az, hogy nyáron benépesül mellette a földvári hajlék, gyermek, unoka, rokonság, művész és civil barát garmadája szívesen keresi föl. Író-olvasó találkozók megmutatkozik színes egyénisége. Tanár voltát le sem tagadhatná, azok közé tartozik, akik érzékletesen és érthetően képesek beszélni saját költő voltukról hatásosan szavalják el a saját műveiket is.

A kötet aurájához tartoznak az érzékletes fotók, melyek Somogyi Renáta, Radványi Éva Barbara, Kovács Zsolt, Nagy Árpád saját fotóit, valamint Laczkó András irodalomtörténész szerkesztői munkáját egyaránt dicsérik. Fontos, hogy a város kultúrabarát aurája tette lehetővé a könyv megjelenését. Meg kell említenünk Holovits Hubát, 2010 óta Balatonföldvár polgármestereként számos verskötet, prózai mű és kulturális esemény önzetlen támogatóját is. E kötet híven illusztrálja azt, amit bizonyítani sem kell. A pannon vidéken, immár nekem is szűkebb pátriámban, alig rejtett, valódi értékek garmadája rejlik. Nem árt rá még több figyelmet fordítanunk.

Ahogy ezt a Balaton déli partjának másik markáns, jelentős költő-, íróegyenisége, Matyikó Sebestyén József jelenléte is bizonyítja. Primer alkotóként őt sem kényeztette el az államszocializmus. Bár számos folyóiratban publikált, első önálló verskötete, a *Nádasok zsolttára* 1995-ben jelent meg. Székesfehérváron született 1951-ben, Kaposváron, Szombathelyen szerzett főiskolai, Debrecenben egyetemi diplomát. Számos verskötet, izgalmas, általa szerkesztett antológia, vallástörténeti, egyháztudományi (*Zsidók Siófokon, A siófoki római katolikus templom története és berendezése, A siófoki zsidó temető története*), irodalomtörténeti dolgozat, antológia (*Oh Füred, drága Helikon...*) fémjelzi nevét. És az a kiemelkedő tudományos és művelődésszervezői tevékenység, melyet a siófoki Dél-balatoni

Kulturális Központ helytörténészeként és könyvtárosaként, majd huszonkét évig a siófoki Kálmán Imre Múzeum igazgatójaként folytatott. Mindeme sokágú tevékenység égi mása ott rejlik filozófiai szempontból is sokrétű új kötete, a *Takarónk a csillagos ég* verseiben és az ajánlások névsorában is. Két részből áll. Idézve Juhász Ferenc előszavát: „a kötet első vallomás-csomagja Matyikó Sebestyén József versei, a második látomás-köteg: a költő gyűjtötte népi imák és énekek”.

A költő saját verseiben szellemesen, szikeélesen inkorporált allúziók, rövid vendégszövegek, érzékeny ráérzések, magas szintű adaptációs készség jegyében írja körbe, a teljesség igényével, többek között Debrecen immár mítosszá lett nagy szín- és figuramágus festője, Holló László, az élő debreceni képzőművész barát, László Ákos, a zordon bibliás hangon balladás, archaikus lírikus, Sinka István, az apokrifok enigmatikus költője, Pilinszky János és a tudós debreceni folklorista professzor, Újvári Zoltán alakját úgy, hogy a költemény belülről, a lényeg, az isteni szikra, az alkotás oldaláról tárja föl a megidézett személyiséget. Modellként nézzük, hogyan jeleníti meg a költő Pruzdik Józsefet, Balatonföldvár jeles képzőművészt, *Krisztus képiro halász*a című versében. A címbeli utalás elének varázsolja a Megváltót, amint emberhalászatra szólítja föl Simon Pétert, a sziklát, kit Jézus, Isten egyszülött fia vallásunk szegletkövének jelölt meg. Ugyanakkor Pruzdik József alakja is kibontakozik: „Szívével írja freskóit / Az Istenház falára / Sopron, Szekszárd / Tolna, Rábasömjén, Földvár, Mágocs, Tevel... / Vándorolva dűlőutakon, városokon át, akár Dorfmeister, Maulbertsch – velem jön egész életem.”. Matyikó, a tudós költő, „csípőből ontja” a szédületesen sokrétű művelődési és művészettörténeti tények garmadáját akár a felsorolt művészekről, akár a megrajzolt földvári mester munkáiról és életútjáról vall. A vers zárómondataiban a szenvedő Krisztus arcképen pedig a festőművésszel együtt megjelenik a költő is, ki tisztában van azzal, Franz Kafkához, a szorongások egyetememes prózaköltőjéhez hasonlóan, hogy minden igaz művészet szenvedésből születik. „Az Olajfák hegyén / ezüst-opálszín / egek árbocain / vért virágozik a freskó.” Hasonlóképpen tűnik föl előttünk *A bábonyi kertben* című költemény

sorait ízlelgetve Schéner Mihály szintetikus ész és önfeladt játékosságot ötvöző képi világa, melyen rajt nyugszik Salamon ószövetségi bölcsességének pecsétje.

Együtt vibrál közös nagy gyászunk fájdalma, a bukolikusan egyetemes, mediterrán szelídséggel magyar és az antikvitas jegyében nagyvilági költőbarátunk, *Papp Árpád halálhírére* írt versben. Ebben is megvalósul a szimbiózis: Papp Árpád, ki kötetnyi saját remeklésben és megannyi antik műfordításban hagyott ránk egyetemes örökséget és Matyikó Sebestyén József, a poéta doctus között. Matyikó soha sem rejtőzik, hanem az egyetemes szenvedés költészetét teremti meg barátok és idolumok személyiségét fölépítve. „A költő leejtette a verset, / elindult titkait megkeresni: / hátizsákjába fért nemzedékét”... Nem csak Papp Árpádra és Matyikó Sebestyén Józsefre, hanem szűkebb-tágabb értelemben közös nemzedékünkre nézve is revelációerejük e sorok. Világunkat fizikai értelemben beszűkítette az államszocialista diktatúra, így zsebkendőnyi helyen kellett fölépítenünk a reánk szabott univerzumot. A halál és a boldog öröklét összetett, pengeéles vonalvezetésű kép- és gondolatsorban tárul elénk, akár Kondor Béla belső kínoktól vibráló grafikáiból. „Badacsony fölött egy kék égdarab / koporsód uszálya, mindörökre / éjszakámon átcattan a villám, / elhozva balzsamírját / az istenek kegyelme”. Halál, kegyelem és Isten békéje Balaton-melléki, vagy kaposvári, Athén és Róma egyetemességét Pannóniába varázsoló esteken – mindez Matyikó Sebestyénre hajaz a vers egészéből, de látjuk Papp Árpádot is, aki a kevés, de mindig érvényes szavú bölcsek ál-sztoikus, valójában hiperérzékeny alkotói nyugalmával építi föl életművét saját és másoktól honosított szavakból. Weörest is ideidézve és ideigézve: a méretelen istenek teremtésével azonos ütemre.

Matyikó Sebestyén József kötete számos, felsorolhatatlanul gazdag spektrumú allúzió mellett a Könyvek Könyve, a Biblia és a Biblia földje, Izrael megannyi alapélményét lényegíti önmagához. Ennek egyik példaverse a *József az ács és fiai*. A költemény hitelesen vall az Istenszemély földi atyjáról, gyermekeiről, talán a menekülés évadán, amikor József és Mária a gyermekgyilkos

Heródes és pribékjei elől fut. Eközben megidézi a sokat szenvedett magyar parasztember kínjait is, kit a kommunista kollektívizmus többször is tett a hontalanul bolyongó zsidók szenvedésben testvérévé saját földjén. Ugyanis a magyar parasztnak el sem kellett mozdulnia ahhoz, hogy hazájában hazátlanná legyen: „a hitet nyelvünkől kitépték, / akár apáink kerítését, / a cöveket, a leírt álmot, / a kollektívva züllesztett világot, / dermesztve a bölcsőt s a parolákat”.

Minden emberi szenvedés, mely fölmagasztalja a szenvedőt, végigjátszatja az egyes ember látszólag egyéni, senkire sem hasonlító szenvedéstörténetében a Kálváriaút nemesítő kínját. S nemcsak az egyes ember, hanem a népek szenvedése, keresztútja is, különböző és rokonítható. A versből kicseng a Máraitól megfogalmazott népek Krisztusa, Magyarország életérzése és fájdalma is. „s a bolygó parányok / alól / hull a fény, / sugárhálóban a halak / izzapcsapdája, / a semmi látszat... / rebbenő higany, gyászlobogón a diadém. / A nyár ölében / földes-agyagos álmán / a hóhér kosra: / a nyitott könyv leveles sűrűjében / harsányan fölkiabál!” A Matyikó-vers mélyéből vádiratként buzog föl József menekülése, Krisztus kálváriája, a megannyi világi megismételt szenvedéstörténet, Szibéria, Auschwitz, Birkenau, Kolima, Vorkuta, Trianon, Recsk, Hortobágy, a már megírt és a még megíratlan történetek népünk kollektív tudatában. Ennek számtalan egyedi balladája közül az egyik a *Fehér karácsony* című vers, melyből a korábban megidézett Holló László képek drámája tárul elénk. Az édesapa halála a fehér karácsonyt feketévé festi át a költő emlékeiben. Nyilván nem véletlen, hogy a vad fájdalmú, zaklatott vers mellé rendelve olvasható egy szelíd négysoros, mely az alatta lévő grafika tanúbizonysága szerint is lehetne akár Jézus egyik imája, de akár a korábban ismertetett költemény apa alakjának fohásza is: *Keresztjét veti tovább*: „Imáit mind vele temették, / a vak sötét, mintha derülne / és fénye márvány-mozdulatlan / örökkévaló békességben”. Érzékletesek magyarországi imádság földrajzilag távoli, mégis rokon medália-kiegészítői az *Izraeli képeslapok* melyeken megvillan a Via Dolorosa, a fájdalom útjának minden kínja és dicsősége és a Mózes-szakállú pálmafák ortodox múltba révedése.

Matyikó Sebestyén József öntörvényű mitológiát, egyszerre középkori, jelenkori és jövőbe pillantó távlatot megvillantó, nagy ívű gondolati pannóit hitelesen egészítik ki a kötet második felében közölt *Apokrif imák* és az *Andocsi búcsúénekek*, az ismeretlenül és ténylegesen is ismerős imádságok, Mintha csodálatosan nagyszüleink hajdúsági, erdélyi, felvidéki, bácskai, alpokaljai, csallóközi, kárpátaljai, nyírségi, pannóniai imáit hallanánk az idők véghetetlen távlatából. „Én lefekszem én ágyamba / Testi lelki koporsómba, / Három angyal fejem fölött”... E variáns eszembe idézi háromszéki születésű, szülővárosomban, Debrecenben elhunyt nagyanyám hasonló esti imáját, mely arra int: készen kell állnunk. Minden napunkat úgy kell leélni, mint ha az utolsó lenne. Ezért úgy szabad csak ágyba menni, elaludni, hogy ha Isten úgy akarja, és távoznunk kell, tegyük ima után, mert akkor biztos, hogy üdvözülünk. Nekünk, észak-somogyiaknak a Balaton-melléken nagy közös mítoszunk az andocsi búcsújáró hely. Az itt honos Mária-énekeket, imákat gyűjtötte föl Matyikó Sebestyén József. S megállapíthattam: kicsit másként hangzik, mégis lényegében ugyanúgy, ahogy gyermekkorom nagy búcsújáró kegyhelye, Máriapócs bazilikája mellett énekelték a virrasztó asszonyok, vagy Csíksomlyón: „Szent születésedért, oh Mária, / Drága Szent nevedért, Krisztus anyja. /

Köszöntünk tégedet, Mária. / Mária, Úr Jézus szent anyja, / Mennyeország királyné asszonya”. És fölénk borul legfőbb vigaszunk, *Takarónk a csillagos ég*. Ezt a könyvet is a Hungarovox Kiadó rendezte sajtó alá, Laczkó András szerkesztette. Design-je hasonló, grafikák (Varga Imre), fotó (Tóth Baranyi Antal), ugyanaz a tervező: Pereszlényi Helga. A megjelenés többek között két fő támogatónak: dr. Balázs Árpádnak, Siófok és Holovits Hubának, Balatonföldvár polgármesterének köszönhető.

Nos, mind Matyikó Sebestyén József, mind Almássy Katinka kötetéből öntörvényű, keresztény, nemzeti mítoszok kristályosodnak ki. A nemes költészet minden megtestesülése kettősséget hordoz: amellet, hogy öntörvényű is, hasonló is: Krisztus-léptékű és Isten törvényű. Figyeljünk rájuk és becsüljük meg őket. Boruljon Isten könnycseppje Balaton, a Magyar tenger felé, Takarónk a csillagos ég.

(Hungarovox, 2012 és Hungarovox, 2013)

Köpeczi Bócz Edit

Vatikán szolgálatában

(Szabó Ferenc SJ

A Vatikán keleti politikája közelről
című könyvéről)

Szabó Ferenc SJ, zalai születésű szerzőnek a tavalyi év végén jelent meg *A Vatikán keleti politikája közelről – Az Ostpolitik színe és visszája* című, legújabb könyve, a Jézus Társasága Magyarországi Rendtartománya és a L'Harmattan Kiadó gondozásában.

A könyv ajánlóí között megtalálhatjuk Bábel Balázs kalocsai-kecskeméti érseket, de a többszörösen kitüntetett szerző művére a történészek is felhívják a figyelmet.

Dr. Bánkuti Gábor, egyetemi adjunktus írta: „Szabó Ferenc Magyarország és a Szentszék kapcsolatainak egyik koronatanúja, írása komoly érdeklődésre tarthat számot. Könyve egyszerre megbízható szakmunka és izgalmas memoár...”

A Vatikáni Rádió szerkesztőjeként huszonöt évig működött Rómában, de a különböző delegációk tolmácsaként, közelről is megismerhette az Ostpolitik (keleti politika) kényes témáit. Miklós Imre, az Állami Egyháziügyi Hivatal vezetője, majd Kádár János 1977-ben tett látogatása alkalmával a diplomáciai tárgyalások tolmácsa volt, a pápa és Magyarország vezető személyiségei között.

A kulisszák mögé látva, a saját tapasztalatait, ismeretanyagát és a nemzetközi szakirodalmat is felhasználva ismerteti a tényeket, amelyek mindez ideig nem kerültek publikálásra. Átfogó és alapos elemzésével tárja elénk a Vatikán és a kommunista országok közötti párbeszédet és annak kritikus pontjait.

Ma már világszerte ismerik a kommunizmus bűneit, de a hiteles történelemíráshoz fontos az eredeti dokumentumok feltárása. A szerzőtől az

alábbiakat olvashatjuk: „Az én nemzedékem átélte a Rákosi-korszak diktatúráját és vallásüldözését, az 56-os forradalmat, majd annak leverését, én ezután kerültem külföldre. Megdöbbenő volt tapasztalnom, hogy a belgák, a franciák és az olaszok milyen távolról és hiányosan ismerik a kommunizmust, a közép-kelet-európai elnyomott országok helyzetét.[...]”.

A könyvben említésre kerül XI. Pius pápa, aki *Divini Redemptoris* kezdetű körlevelében már 1937-ben ízekre szedte a kommunizmus tanait. Közép-Európát és a keleti országokat a második világháború után a szovjethatalom vette irányítása alá. Az egyházak elleni durva és alattomos támadások, sorozatos gyilkosságok napirenden voltak. A könyv kiemelten fontos fejezete az I. rész, „Párbeszéd az ateistákkal – harc az ateizmus ellen”, ahol megismerhetjük a keleti politika hátterét, mérlegét, valamint a kialakult posztmodern individualista társadalomban a tömegek közömbösségét. Megismerhetjük továbbá azon egyházi és világi személyeket is, akiknek nem csak fontos szerepük volt, hanem egyben meghatározó alakjai voltak a keresztény-marxista párbeszéd kibontakozásának.

A XXII. János pápa 500 év után összehívta a II. Vatikáni Zsinatot, majd befejezését követően elkezdődött a katolikus egyház mélyreható reformja, amit VI. Pál pápa tovább folytatott. A szerző részletesen ismerteti a Vatikán „keleti politikáját”, külföldi és hazai levelek, iratok hivatkozásaival. Érdekessége a tartalmas idézetanyag, amely átfogó képet rajzol a gyorsan változó

helyzetről, az olykor meglepő események hatásairól, az Apostoli Szentszék és a magyar kommunista rendszer kapcsolatáról.

Az Ostpolitik egyik kiemelt konzultáció-sorozata, többek között, a „Mindszenty-ügy” megoldására irányult. Ismerteti a magyar-vatikáni 1964-es részleges megállapodást és kitér arra is, hogy Mindszenty Józsefnek miért kellett elhagynia hazáját. Minden fejezetben olvashatunk Magyarországot utolsó hercegprímásáról, a róla kialakult, néha szélsőséges vélemények tárgyilagos mérlegeléséről. De élénk tárja a bíboros Pázmáneumban eltöltött utolsó négy éve alatt kiadásra szánt és megjelent írásainak jegyzékét és azok jelentőségét, tevékenységének nemzetközi visszhangját is.

A Vatikán nem akarta elveszíteni a keleti országok egyházait, ezért diplomáciai tárgyalások által próbálta befolyásolni a kommunista vezetőket, kényszerűségből elfogadva szempontjaikat a püspöki kinevezésekre. A szerző minden oldalról körüljárja az ún. „reálpolitikát”, de ismerteti annak az alapvető hibáit is. „A Szentszék képviselői nem ismerték meg kellőképpen az egyház elnyomásának tényeit” – olvashatjuk, tehát az egyezkedés nem a realitás talaján folyt.

Mindszenty József személyesen átélte az elnyomó hatalom diktátumait. Amikor 1971-ben hazája elhagyására kényszerítették, nem hallgathatott az igazságról. A bécsi Pázmáneumból elküldte a vatikáni államtitkárságának a *Pro memoria* című írását, amelyben részletesen leírta véleményét az Ostpolitikról. Kiemelte: „Kötelességemnek érzem, hogy az Egyház érdekében kifejtsem észrevételeimet a Szentszék politikájáról a kommunista országok felé, speciálisan Magyarország felé.”. Továbbiakban rámutat arra, hogy a tárgyalások eredménytelenek maradnak akkor, ha nem kerülnek nyilvánosságra a háttérben történő durva és kegyetlen megtorlások, igazságtalan bántalmazások: „[...] Miközben a Szentszék tárgyal, a rendszer ismételten pereket konstruál papok és világiak ellen, „összeesküvés”-nek, „tiltott szervezkedés”-nek minősített hitoktatás címén. Úgy tudom, hogy a Szentszék nem tiltakozott a nyilvánosság előtt az ilyen perek ellen, hanem megelégszik azzal, hogy élőszóval vagy írásban jelenti be érdeklődését vagy tiltakozását a

magyar szerveknél. Az ilyen lépésről természetesen senki sem szerez tudomást, a rendszer pedig, amint a tények bizonyítják, folytatja elnyomását, mintha mi sem történt volna. [...]”.

Egyes vatikáni diplomaták és egyházi vezetők szerint azonban nem vértanúkra, hanem „reálpolitikusokra van szükség”, ezért elkezdődött a „keresztény-marxista” párbeszéd kibontakozása. Ezzel nem mindenki értett egyet. Mindszentyt kívül mások is hangoztatták, hogy az Istent tagadó, ateista rendszerrel nem érdemes párbeszédet folytatni, mert az ideológiájukat úgysem fogják megváltoztatni. Ennek hosszabb távon csak a kereszténység meggyengülése lesz az eredménye.

Igaz, hogy hazánkban is fennhangon hirdették a vallásszabadság szólamait, ugyanakkor durva üldözést folytattak a hívő emberek ellen, a szabad vallásgyakorlás valójában nem létezett... 1951-ben létrehozták az Állami Egyházügyi Hivatalt, melynek a célja az ateista nevelés megteremtése, a hívők és lelkészek megfigyelése volt a beszervezett ügynökökön keresztül. A keresztény hitet mindvégig tudománytalannak tartották, amely gátolja a tudásalapú társadalom felépítését. A marxizmus-leninizmus tanításait az egész társadalomra rákényszerítették.

Az 1978-ban pápává választott Karol Wojtyła, a kommunizmust átfogóan ismerő II. János Pál, tovább folytatta a keleti politikát, de mégis személyével egy új korszak kezdődött. Nemzetközi tevékenységét az egész világ elismeréssel fogadta, így a kommunista államok vezetőinek már sokkal nehezebb dolga lett a tárgyalások során.

Szabó Ferenc SJ. gyakran volt a pápa tolmácsa, akit többször tájékoztatott Magyarország kulturális és vallási helyzetéről, de segítségére volt akkor is, amikor a pápa hazánkba látogatott.

II. János Pál a kereszténységet védte és az Evangéliumot terjesztette világszerte. A kommunista tanokban hívő emberek millióit a krisztusi hit útjára terelte. Fontosnak tartotta, hogy felhívja a magyar püspökök és a papság figyelmét arra, hogy a hitoktatást minél szélesebb körben végezzék, mert a hatalom, közvetett és közvetlen módon, igyekezett megakadályozni a hittanbeírásokat. A politikai agitáció minősíthetetlen eszközeit használták fel, hogy a

II. János Pál
pápa és
Szabó
Ferenc SJ

szülőket kényszerítsék: gyermekeiket ne írassák be hittanra, s a csökkenő létszámra hivatkozva, elutasítsák az ilyen jellegű kérelmeket. A pápa jól ismerte a kialakult helyzetet, ezért levelet küldött a magyar hatóságoknak. „Legfőbb óhajomat fejezem ki, hogy a katolikus szülők, élve a törvényes rendelkezések által biztosított lehetőségekkel, kérjék gyermekeik számára az állami iskolákban tanított vallásoktatást, hogy így a gyermekek előrehaladhassanak lelki képzésükben. Szilárd meggyőződésem, hogy a fiatalok katolikus hite iránti tisztelet – egészen addig, hogy beleegyeznek a hitre való nevelésbe, a hit megerősítésébe, szabad kifejezésébe és gyakorlásába – biztosan tiszteletére válik a polgári hatóságoknak is.”

A levelet a szerző fordította olaszról, amit a pápa aláírt. Itthon azonban a hitelesszöveget átalakították, hogy ne az eredeti kerüljön a nyilvánosság elé. A pápai levél néhány „kívánalmának” élet lefaragták, mielőtt a sajtóban közzé tették volna. Szabó Ferenc SJ az élő tanú, aki erről az incidensről is beszámol. Több esetben írói párbeszédet folytat másokkal, esetenként kritikai megjegyzésekkel tarkítva. Végül az alábbiakban foglalja össze az Ostpolitik mérlegét:

„A kommunista rendszer idején a diplomácia egyháza mellett létezett a vértanúk egyháza, amelyet egy idő után mintha feledtek volna az Ostpolitik egyházi képviselői. Erről a kettősségről nem feledkezhet meg a tárgyilagos történetírás. És fejet kell hajtanunk a kommunizmus áldozatai, a hősiés hitvallók és vértanúk emléke előtt, akik szenvedésükkel tettek tanúságot az Igazság, Krisztus mellett. Nekik szól a Mester ígérete: „Boldogok, akik üldöztetést szenvednek az Igazságért (Krisztusért), mert övék az Isten Országá.” (Mt 5,10).

Az izgalmas fejezetekben feltárul a kereszténység harca az ateizmus ideológiájával, az egyik oldalon a békességre törekvés, míg a másik oldalon csak a hangzatos propaganda szövegek és a végeérhetetlen agressziók. A vértanúk egyházának bizony nagyon sok áldozata van, akikről csak keveset, vagy egyáltalán semmit nem tudunk. Éppen ezért nagyon fontos, hogy a történelmi dokumentumokon túl, élő személyek tanúsága által is megelevenedjenek a múlt eseményei. Szabó Ferenc SJ. múltfeltáró tanúságtétele ezért megkerülhetetlen.

*(Jézus Társasága Magyarországi Rendtartománya –
L'Harmattan, 2012.)*

Szatmári Gizella

Élők és holtak képmásai

(Részlet a *Hozsanna, megbélyegzés és klasszicizálódás* – Zala György című monográfiából)

Zala György képmás-alkotó művészete a jellem-ábrázolás, az anyag megmunkálása és a finom részletkidolgozás tekintetében egyenletesen magas színvonalat mutat. Már a müncheni akadémiai évek alatt – tanulmányi feladatként vagy saját kedvtelésére? – több portrét mintázott, mindenekelőtt növendéktársairól. Ilyenek pl. Roskovics Ignác, a dán Charles Frederic Hinne, Karlovsky Bertalan képmásai, amelyeket bemutatkozásképpen a műcsarnoki kiállításokra haza is küldött. Sajnos azonban ezek gipszből készültek és az idők folyamán elpusztultak, létezésükről csak katalógusadatokból, újságcikkekből értesülünk.

Budapestre hazatelepülve az első jelentősebb arckép Blaha Lujza asszonyról készül. A művész – visszaemlékezése szerint – a Mintarajztanodában töltött években (inkább hónapokban...), amikor a Gyöngytyúk (ma: Gyulai Pál) utcában az ún. Feleki-házban lakott (ez a Feleki Miklós és Felekiné Munkácsi Flóra színészpár tulajdonában volt), szorosabb kapcsolatba került a színészvilággal. Az ismeretséget felújítva nyerhetett lehetőséget (és inspirációt) a népszerű színésznő félalakos portréjának megformálására (1885). A mű a „Le rossignol hongrois” – „a magyar csalogány” – feliratot viseli. Blaha Lujza fejtartása, öltözte, gesztusai kiválóan érzékeltetik a kor kedvelt műfaja, a népszínmű hangulatát.

Zala hírneve növekvőben: József főherceg megbízza leánya, Mária Dorottya főhercegnő képmásának

megmintázásával, a Petőfi Társaság Szana Tamás újságíró, művészeti kritikus, a Társaság első titkára mellszobrát készítteti el. 1887 áprilisában Benczúr Gyulát portretírozza.

A festőművész testvérehez írt levelében, az elmaradt kassai családi látogatás miatt mentegetőzve közli: „Zalánál mellszobromhoz sokat modellkedtem, elment az idő”. De nem hiába – az elkészült művel és alkotójával igencsak meg van elégedve.

„Tegnap itt volt Zala szobrász, meghívtuk s Bélával és Dénessel igen takaros esténk kerekedett” – írja. „Mellszobrom, Zala műve kész és nagyon sikerültnek is tartom, úgy hogy tervezem bronzba önteni.... Zala Nektek is elküldte mellkép másomat s hallom, szerencsésen megérkezett. Fogadjátok szeretettel, nagy örömünk lenne, ha valami kis tetszést aratna Nálatok.” A szobor családi fogadtatása is kedvező: „Nagy megnyugvással hallom, hogy mellszobrom örömetekre volt s alig várom, hogy a bronzba öntött példány, melyet műtermemben kitenni szándékozom, megérkezzen már Párizsból”.¹

Különös, hogy Kossuthról tervezett portréja – bár a művész maga kezdeményezte a személyes találkozást, és engedélykérés céljából a Dolnay Gyula által szervezett turin-párizsi kirándulás résztvevőjeként meg is látogatta a „turini remetét” 1889 nyarán – végleges formát nem öltött. Csupán egy gipsz kezdeményét őrzi a Nemzeti Galéria. Pedig – mint a *Vasárnapi Újság* írja – Kossuth „sokat beszélt az aradi vértanúszoborról Zalával,

megmagyarázta annak koncepcióját és kivitelét” – tehát a művésznak elegendő ideje lehetett megfigyelni arcvonásait. Lehet, hogy éppen az aradi szoborral kapcsolatos feladatok foglalták el túlságosan és nem maradt elegendő ideje a portré befejezésére. (1890-ben egyébként Róna József készítette el Kossuth képmását).

Sajátos szerepet kap a portré az aradi Szabadság-szobron. Az emlékmű a nagyszerű történelmi események résztvevőinek a túlerővel is szembeálló hősiessége, és célját el nem érő küzdelme miatt vegyes érzelmeket kelt: a dicsőség, az elszántság, a hazaszeretet, a gyász és a fájdalom érzéseit. Mindezekre – az allegorikus csoportozatok mellett – a tizenhárom aradi vértanú élethűen megfogalmazott medaillon-arc képe figyelmeztet. Közületi megbízást kapott a művész Ligeti Antal festő, a Magyar Nemzeti Múzeum egykori képtárőre (mai szóhasználat: muzeológusa) mellszobrának mintázására. Zala az idős pályatárs vonásait, az öregkor külső jegyeit a valósághoz híven, mértéktartó naturalizmussal jeleníti meg, „bravúros realizmussal” – tartja Lyka Károly.

1890-ben, ill. az 1890-es évek első felében mintázza a jó barát, Lukács Ágoston kiterjedt családjának szép, dekoratív hölgytagjait, mindenekelőtt Jármay Béláné Lukács Ilonát, Zsigmondy Dezsőné Jármay Editet, valamint Zsigmondy Jenőné Bartolovics Matildot. Valószínűleg készült mellkép Zsigmondy Jenőről is.

Ekkortájt készülhetett (stílusjegyeit tekintve) a titokzatos *Tanulmányfej*, mely igen sok fejtörést okozott a Zala munkásságával foglalkozó kritikusoknak, újságíróknak. Ki lehet ez a fájdalmas tekintetű, az eltávozó után messzire révedő, finomarcú asszony? Sajnos, mindezidáig nem sikerült azonosítani! A szobor a Műcsarnok 1916/17. évi téli kiállításán volt először látható(!), amikor is elnyerte a Ferenc József által 1911-ben alapított Király-díjat. Némi egyszerűsítéssel és adatokkal alá nem támaszthatóan – 1963-ban Feleségem elnevezést kap. Igen ám, de a művész csak évekkel később, 1924-ben köt házasságot vagy volt talán egy korábbi kapcsolata is? Ezt máig nem sikerült kideríteni.

A 90-es évek termése Horvát Boldizsár, az 1867-es Andrassy-kormány igazságügy-miniszterének

mellszobra, amely – kis túlzással – a művész családi arcképcsarnokában is helyet kaphatna: Horvát miniszter Zala György és Gizella első unokatestvérének, Láng Lajosnak az apósa.

A színműíró Csiky Gergely képmását a Kisfaludy Társaság rendelte meg. Jókaiét éppenséggel maga az író, amikor tisztelői félévészázados írói munkásságának megünneplésére készülődtek. Maga a jubiláns fogalmazott ekképp: „...majd magam helyett elküldöm mindenüvé azt a remekül készült mellszobromat, amelyet most végzett be Zala György művész barátom. Az legalább ott marad emlékül s a lelkeknek egy darabja is vele.”. A szoborról, melyről a *Budapesti Hírlap* azt állítja, „kitűnően van találva”, de a Magyar Génusz (emilio) szerint „volt már jobb is Zalától” – elkészült márványban és bronzban, valamint „iskolák, társaskörök és szerényebb sorsú műkedvelők” számára bronzalut futatott gipszből is.²

1896-ban a művész alkalmilag kirándult a szecesszió területére. Merész kísérletet tett: többféle színes márvány felhasználásával mintázta meg barátja, Szemere Attila feleségét, Morawetz Henrikát, felhagyva a klasszicizáló-akadémikus-naturalista stílus idáig tőle megszokott jegyeivel. Az arc nem

Zala György:
Tanulmányfej

a szokásos szabályos, bájos. Jellegzetes, egyéni vonásai öntudatos, modern, egyéni gondolkodású asszonyt láttatnak. Talán Karlovszky Bertalan festőművész, egykori növendéktársa inspirálhatta az újszerű megoldásra, aki ugyanekkor festette meg a hölgy merész profilját – arany alapra?

A közületi megbízások közül is kiemelkedik 1897-ben a Magyar Államvasutak Igazgatóságáé. A cég a „Nyugati pályaház udvari váróterme” részére rendelte meg Őfelségeik, I. Ferenc József és Erzsébet királyné portréit – a művész úgyis a pályaudvar egyik raktárhelyiségében mintázta a millenniumi emlékmű különösen nagy helyet igénylő központi alakját, Gábor arkangyalt és Árpád vezért.

Az óhaj, nyilván Lukács Béla kereskedelmi és közlekedésügyi miniszter támogatásával, eljutott az uralkodóhoz, aki a ma is meglévő gipsz terv felirata szerint – „természet után Zala György 1897 október” – hajlandó volt legkegyelmesebben modellt ülni. A *Vasárnapi Újság* azt is tudja, hogy a nevezetes esemény október 23-án történt, amikor is „1-től ½ 3-ig ült őfelsége Zala Epreskert-utcai műtermében.”³

A MÁV illetékesei feltehetően ismerték Stróbl Alajos királyportróját, amelyet 1884-ben az Operaház számára mintáztott, de valószínűleg szívesebben állítottak fel egy saját megrendelésre, újonnan készült művet.

A királynét a képmás az 1867-es koronázáson viselt magyaros díszruhájában örökítette meg.

Mindkét alkotás országosra számos példányban elterjedt, Beschorner Alexander Markus és fia császári és királyi udvari műércöntők 1/3 életnagyságú méretben sokszorosították.

Andrássy Gyuláról, a kiegyezés utáni első magyar kormány miniszterelnökről, a későbbi közös külügyminiszterről, Zala a család megbízásából mintáztott domborműves mellképet a krasznahorkai, ill. betléri kastély számára, síremléket Töketerebesre, 1902-ben a budai Vár új, Hauszmann Alajos tervezte ún. krisztinavárosi szárnyába reprezentatív portrét. Az arcvonások hűséges tolmácsolására törekszik az 1906-ban az Országház déli homlokzata előtt felállított lovas emlékszobor esetében is.

A királyi palotába Andrássyé mellett Deák Ferenc portréja is bekerül – mindketten fontos szerepet

Zala György:
Deák Ferenc
portrészobra

játszottak a kiegyezés diplomáciai előkészítésében – majd a „haza bölcséről” másfél évtizeddel később, Szeged város rendelkezésére, egészalakos szobrot is mintáz, mely különféle szimbólumok közé állítva az államférfit, arcvonásait naturalisztikus hűséggel fogalmazza meg.

Az emlékszobor felavatását a város 1914 júliusára tervezte, ez azonban a világháborús események miatt meghiúsult. Felirata máig érvényes: „Amit erő és hatalom elvesz, azt idő és kedvező szerencse visszahozhatják, de miről a nemzet félve a szenvedésekről, önmaga lemondott, annak visszaszerzése nehéz és mindig kétséges”.

Végigtekintve Zala portréművészetén – megmintázta az uralkodói párt, elkészítette neves politikusok (Andrássy Gyula, Deák Ferenc, Tisza Kálmán, Horthy Miklós), közéleti személyiségek (Horvát Boldizsár igazságügy-miniszter), számos író (Jókai Mór, Csiky Gergely, Bartók Lajos, Szana Tamás), művésztársak (Benzúr Gyula, Karlovszky Bertalan, Roskovics Ignác, Tolnay Ákos), színészek (Blaha Lujza, Horváth Zoltán, Paulay Ede, Gyenes László) arcképszoibrait, megmintázott jó

Zala György:
Erzsébet
királyné

ismerősöket és barátokat – gondoljunk pl. a Jármay és a Zsigmondy családra – csak egyvalakit nem, mégpedig saját magát!

Lehet, hogy ezzel akadémiai évei alatt megpróbálkozott, de a képmás, amely valószínűleg gipszből készült, eltűnt, megsemmisült. Később már nem került rá sor: hazajöve Magyarországra rövidesen fontos megbízásokat kapott, gyors sikereket ért el, közismert lett és arcvonásait az egyre nagyobb teret hódító fényképészet kiváló művelői – pl. Halácsy az „atelier parisien”-jében készült felvételeivel, azután Strelisky (apa és fia), Weinwurm Antal és nyomukban az újságrajzolók, elsősorban a *Vasárnapi Újság*ban népszerűsítették.

A „holtak képmásai” inkább csak elvétve, de megjelennek síremlékein.

Első idehaza készült alkotása Laborfalvi Róza Kerepesi temetőbeli sírján áll (1887). Nem tartozik legsikerültebb alkotásai közé: a színésznő domborműves arcképét palmaág és a művészetére utaló jelképek veszik körül. Képmás-relief díszíti Tahi Antal festőművész nyughelyét is (1904).

Önálló, kerek portré áll Csukássi József író, lapkiadó és szerkesztő (1893), ill. Komócsy József író, a Petőfi Társaság alapító tagja és alelnöke (1903), valamint Ludvigh Gyula vasútépítő mérnök, a MÁV elnök-vezérigazgatója sírján (1930 körül). Utóbbi Orbán Antallal közös munkája.

Komócsy József portréja kiegyensúlyozott, derűs egyéniséget mutat, semmi nem utal a halálra, elmúlásra. Zala feltehetően személyes, jó kapcsolatban lehetett vele (a Petőfi Irodalmi Múzeumban őrzik a gipsz tervet, amelynek felirata – „Józsi barátom emlékére Zala György” – több érzelmet tükröz, mint hasonló munkái).

Krúdy Gyula is megemlékezik az elhunytól: „... vacsorázó költő volt. A Lövész utcai Capdebóházból a Szervita téri Kispipáig haladva rendszerint társaságot gyűjtött, amelynek a körében megünnepelte az estét. A Bátoriban, a Fiúméban mindig akadtak írók, akik itt a jó szerencsét lesték.. Ez volt Komócsy karrierje, teremtett olyan vidám hangulatot a pesti kocsmáéletben, agglégények, költők, írók keserves világában, hogy a legbúsabb emberek is letették a halál óhajtását!”⁴

Csukássi József síremlékén (is) visszaköszönnek a *Fiatal anya síremlékének* (korábban ezt *Mária és Magdolna* néven ismerhettük) bizonyos motívumai, de még inkább a Lukács Antal sírján álló kompozíció részleteiben (1912).

A későbbiek során Zala az elmúlás, gyász keltette érzelmeket, a hátramaradottak fájdalmát, kétségbeesését a rá oly jellemző művészi eszközökkel – a szimbólumokkal – tolmácsolja.

Igaz ugyan, hogy nem minden megbízója kedvelte ezt. Wohl Janka író, lapszerkesztő, akinek szalonjába a művész is bejáratos volt, testvére, Stefánia síremlékét rendelte meg. Zala görögös stílért készített, rajta ülő fehér márvány nőalak, egyik kezében tábla, a másikban íróvessző – akár mint Klió, a történetírás múzsája (noha Stefánia a szépirodalomban jeleskedett) – s a táblán jelmondat: „Az élet kegyetlen”. Janka rendkívül elégedetlen volt. „Mindenki utálja azt a sírkövet” – írja Justh Zsigmondnak. „Roppantul desperátus vagyok – Zala valóban nem dicsekedhetik vele.”⁵

A Pekár-család síremlékén (1897) megjelenik maga az elhunyt hölgy – kecsesen és fiatalon, kezében palmaággal, amely a remélt túlvilági

megdicsőülésre utalhat. (A klasszicizáló elemekből komponált fülke-architektúrát Schickedanz Albert tervezte).

Beöthy Ákos politikus és publicista sírján (1905) egy oszlop előtt búsuló kuruc vitéz üldögél. Ahogy a nekrológ írja, Beöthy volt „az utolsó kuruc, mert háború és harc volt az élete... éles szavú debatter volt élőszóval, tudós történelembúvár könyveiben”.⁶ Az oszlop tetejét magyaros-szecessziós motívumok díszítik, köztük valaha a nagyszentmiklósi aranykincshez tartozó, ökörfejű ivócsanak másolata állt. (2007-ben ennek nyoma veszett.)⁷

Beniczky Gézáné Almásy Mária grófnő emléken (1912, Kétegyháza, Békés megye, kastélypark) az anyának és gyermekeinek összekapaszkodó alakjai az elválás fájdalmát és a síron túl is élő anyai szeretet erejét érzetik.

Talán a legkifejezőbb, legartisztikusabb Zala temetői művei között a Bayer-Krucsay család síremléke (1924) a Kerepesi temetőben. A fülke-architektúrába belépő nőalak (leplével alig takart akt) visszafordíthatatlanul saját útjára lépett, a még ismeretlen, láthatatlan, nem evilági jövőbe, véglegesen elvált itt hagyott szeretteitől.

A reprezentatív síremlékek közül gróf Andrássy Gyula szarkofágját (1893) emeljük ki, amely – bár Márkus József főpolgármester felajánlja a családnak díszes síremlék építését a Kerepesi temetőben – mégis a Töketerében emelt mauzóleumba kerül. (Utóbbi Meinig Artúr műve.)

A hamvakat tartalmazó márvány szarkofág négy fekvő oroszlánfigurán nyugszik. Előtte gyászoló női alak – egyes források szerint géniusz –, modelljeül az elhunyt leánya, Ilona szolgált – kifejezve nemcsak a gyermek, a család, hanem az egész haza gyászát, a nagy veszteség miatt érzett fájdalmát. Vele szemben kitért szárnyú angyal őrzi a halott nyugalomát – és nemcsak „a béke szimbóluma”, hanem „hatásosan ábrázolja az áldás szellemét”, amelyet az elhunyt egész áldásos tevékenységével kiérdemelt...⁸

A szarkofág 1893 októberében készen állt, de a térdelő női alak, ill. az előtérben elhelyezett festmény, Munkácsy Mihály Golgotájának egy változata csak a későbbiekben került a helyére.

Erzsébet királyné síremléke (Bécs, 1900) – már említettük a művet a 2. fejezetben – különböző

jelképekkel igyekszik utalni I. Ferenc József hitvesének életére (tövisszörű, térdeplő kis angyalok, virágkompozíció pálmalevelekkel) – ő maga már nincs jelen, földi környezetéből végleg eltávozott.

A XX. század első évtizedében Zala befejezte Andrássy Gyula lovas szobrát, továbbá a millenniumi emlék király- és vezérszobraival foglalkozott, majd jött a világháború s a még el sem készült mű Habsburg-szobraikat ledöntötték a feldühített budapestiek –, s mikor az ország politikai-gazdasági-társadalmi helyzete úgy-ahogy konszolidálódott, ezeket kellett pótolnia, ill. folytatni a munkálatokat.

Még nem zárult le az Erzsébet királyné köztéren elhelyezendő emlékszobrára hirdetett pályázat sem. Ez 1900 és 1922 között öt fordulót ért meg, majd végül, az utolsó fordulóban nyert Zala és Hikisch Rezső építész közös terve.

Amikor Klotild Mária főhercegnő, József Károly főherceg, József nádor fiának özvegye 1927-ben elhunyt, a család, nevezetesen József Ágost főherceg Zalát bízta meg szülei síremlékének elkészítésével. Sz.(Szentgyörgyvári) Gyenes Lajos az eseményt fel kívánja használni Zala tekintélyének helyreállítására, melyet a régóta húzódó millenniumi emlékmű befejezetlensége ugyancsak megtépzott, valamint felhívja az illetékesek figyelmét a művész rendkívül rossz anyagi körülményeire is.⁹

Megemlíti néhány befejezésre váró művet, melyek gipszben vagy agyagban várnak a sorukra, majd a mérleg másik serpenyőjébe is helyez valamit. „József királyi herceg szüleinek a budai Nádor-templom kriptájában felállítandó szarkofágján dolgozik a mester most, mely román stílusú kompozícióban ábrázolja a halott fenségeket.”

A síremlékek a budai királyi palota Szent Zsigmond kápolnája alatti ún. Habsburg nádori kriptába kerülnek. A temetkezőhelyet József nádor alakíttatta ki családjá számára. Az első ide temetett családtag, leánya, Erzsébet Karolina volt 1820-ban. (Ezért nevezi Szentgyörgyvári Gyenes „Nádor-templom”-nak.) A kriptá belső kiképzése a firenzei Medici-kápolnát idézi.

Zala valóban a burgundiai francia román-gótikus

sírszobrászat hagyományaihoz visszanyúlva mintázza meg a síremléket. Stílusválasztása az elhunyt főhercegnő származására utal: nagyapja Lajos Fülöp francia király, édesanyja Klementina orleansi hercegnő volt. A szobrász az elhunytak egész alakos márvány alakját a kettős szarkofág tetejére fektette. Arcvonásaikat halotti maszk segítségével mintázta meg. Lábuknál hatalmas, szintén márványból faragott virágcsokor, fejük fölött a béke (örök nyugalom) kitárt szárnyú angyala őrködik.

Ugyancsak a nádori kriptában állították fel József nádor szobrát – az alsúti mű kissé „kibővített” testvérpéldányát, melyen a nádor, a Habsburgok magyarországi ágának megalapítója, kinyújtott karját védő-óvó mozdulattal terjeszti a magyar királyi korona fölé.

„Zala György nagy művészetének József királyi herceg családja nem először fejezi ki hódolatát e monumentum megrendelésével” – folytatódik a fent idézett cikk – „sokat dolgozott ő a magyar Palatinus családjának s néhai Erzsébet királyné első hódolatát Zala művészetének szintén József királyi herceg családjával vonatkozásban fejezte ki akkor, midőn megköszönte Zalának, hogy oly nagyszerűen véste márványba az ő kedves ‚nieszének’ képmását.”

Erre 1885-ben, a budapesti országos általános kiállítás alkalmával kerülhetett sor, amelyen József Károly főherceg külön engedélyével a nagyközönség elé bocsátották Mária Dorottya főhercegnő fehér carrarai márványból faragott, frissen készült mellszobrát. A portrét egyébként Klotild főhercegnő rendelte meg, s mivel leánya (József nádor unokája) szívesen foglalkozott festéssel, a jól sikerült alkotás az alsúti műteremben kapott helyet.¹⁰

Ami pedig a „niesz” (niece – unokahúg) személyét illeti, távoli rokonság valóban létezett: Erzsébet királyné testvére, Zsófia, 1868-ban Ferdinand (1844-1910) orleansi herceggel kötött házasságot, Mária Dorottya anyja, Klotild (1846-1927) orleansi hercegnő volt. Mindketten I. Lajos Fülöp francia király unokái.

József nádor fogadalmi szobrát Zala 1887-ben mintázta meg az alsúti főhercegi kastély kápolnája számára. Látszik, hogy a család valóban

József nádor
fehérmárvány
szarkofágja
Zala György
szobrával

rendkívül meg volt elégedve tevékenységével, mert évtizedekkel később – mint fent említettük – a szobor másolatát, ill. a főhercegi szülők síremlékét is megmintázhatta.

Mégis kissé túlzásnak tartjuk Sz. Gyenes Lajos szóhasználatát, ami a „hódolatot,” illeti – nem inkább a művésznek kellett volna respektálni uralkodója hitvesének elismerését?

A korábban említett feladatok sora a világháború eseményeinek hatására csakhamar – kényszerűségből – kibővült. A kegyeletes megemlékezés sajátos formát öltött: a hősi halottak, a háborús tragédiák következtében elhunytak tiszteletére Magyarország városaiban és falvaiban a kollektív emlékezet ébrentartása érdekében emléktáblákat, oszlopokat, szoborműveket emeltek.

Az Iparművészeti Társulat már 1914 őszén pályázatot hirdetett hősi emlékművek tervezésére. 1915-ben az Építőművész Szövetség is csatlakozik. 1917-ben pedig az állam törvénybe foglalta a hősi halottak emléke megörökítésének, ill. emlékjelek állításának kötelezettségét.

„A megvalósult hősi emlékek egyik csoportja...

a síremlékekkel rokon. Másik csoportja azonban emlékművé és így a kor mindenkori ideológiai változásainak tükrözőjévé vált.” (A mondat második fele természetesen minden kor(szak) emlékműveire egyformán érvényes.)¹¹

Zala 1925-ben megbízást kap Nagykőrös városától, nevezetesen a kultúrát és a művészetet lelkesen támogató Dezső Kázmér polgármestertől, a város hősi halottaira emlékeztető reprezentatív köztéri szobormű készítésére.

Feltehető, hogy ekkortájt adományozza az alakulófélben lévő városi múzeumnak Jókai mellszobrának gipszmintáját (az író születésének centenáriuma alkalmából) – és ezt még több hasonló gesztus fogja követni, úgy hogy Kőrösön komolyan foglalkoznak egy gipszmúzeum felállításának gondolatával.

1925 májusában a lapok 800 hősi halott nevének megörökítéséről és az emlékszobornak a közeljövőben történő felavatásáról írnak. Ismeretes a szobor terve, közli a *Magyarság, az Új Idők* – „Hungária klasszikusan szép alakja, egyik kezében babérággal, mögötte a hősiesség szimbolizált alakja”. A talapzatra applikált, harcoló katonákat, ill. az elesett hősokeket sirató asszonyokat ábrázoló bronz domborművek előképeit (első megfogalmazását) a *Kő és Műkő* folyóirat 1925 októberi számában mutatja be.

A komoly, átszellemült arcú, lesütött szemű, impozáns nőalak némiképp emlékeztet az aradi *Szabadság-szobor Hungáriájára* (talán nem is véletlenül), de itt a magyar szent koronát viseli, jelképezve, hogy a katonák Szent István birodalmáért, a hazáért áldozták életüket. Az oroszán és Hungária kettősében tovább él Zalának a szabadságharc-emlékmű 1907-es pályázati fordulójára benyújtott tervének egy részlete: a bátorságot jelképező oroszán és a szabadság fákláját emelő géniusz csoportja.

Az emlékművet 1927. június 14-én avatták fel a kormányzó jelenlétében (nagy megtiszteltetés nemcsak a városnak, de a művésznek és művének is!)¹². Ugyancsak ebben az évben Zala a gipsz tervet felajánlja Dezső Kázméréknak. Ezt követi 1930-ban a szegedi *Nemzeti megújulás* dombormű mintája, 1934-ben az Arany János szoborpályázatra beküldött egyik tervének részlete (a kis ülő alak

az Arany János Emlékmúzeumban kap helyet), valamint 1935-ben Árpád vezér lovas szobrának, ill. Gábor arkangyal milleniumi szobrának eredeti terve.

Nagykőrös rendkívül meg van elégedve a hősi emlékművel (és joggal, főleg ami a központi nőalak, Hungária megmintázását illeti), a gipsz tervek adományozásával nemkülönben. Elismerésük gyanánt a művészt díszpolgári címmel tüntetik ki (1934). Zala igen előkelő „társaságba” kerül: a város díszpolgárai – többek között – Jókai Mór (1893), Apponyi Albert (1921), Bethlen István (1926).

A gipsz tervek és minták sorsa szomorúan alakult. Az említett gipszmúzeum felállítására anyagi okok miatt nem kerülhetett sor, és – mint arról a későbbiekben értesülünk – Árpád vezér és Gábor arkangyal szobrát nem tudják elhelyezni, sorsuk nyilván a megsemmisülés.¹³ Árpád feje mégis megmaradt, s a Nemzeti megújulás domborműből is őriz egy töredéket – egy katonafejet – a nagykőrösi Arany János Múzeum.¹⁴

1927-ben a Hősök Emlékét megörökítő Országos Szövetség és a Képző- és Iparművészek Országos Gazdasági Szövetsége hősi emlék pályaterv kiállítását József főherceg tábornagy nyitja meg a Múcsarnokban, augusztus 19-én. (A dátum megválasztása is fontos!) A pályázatra könnyen megvalósítható, nem túl költségigényes emléktípusokra várnak terveket, gondolni kellett ugyanis a kisebb, szegényebb települések lehetőségeire is.

Zala - Pásztor Jánossal és Szentgyörgyi Istvánnal együtt – a pályázaton első díjat nyert. Öt tervet nyújtott be. Az egyik a vizmai Lukács Antal síremlékére emlékeztet, ill. ezen keresztül a Fialat anyja síremlékére (amely korábban Mária és Magdolna néven volt ismeretes). A kereszt tövében a térdeplőre lerogyott fájdalmas anya, ölében halott fiával – az égiektől vár vigasztalást. Ennek a tervnek bárhol is történt felállításáról nincs tudomásunk, valójában nem is alkalmas köztérre, inkább egyedi síremlék képzetét kelti.¹⁵

Szerepel a pályázaton egy további allegorikus műve is. Ez a Huszár hősi emlékmű nevet viseli. „Lerogyó ló nyergéből zuhan le a tört kardú huszár. Szívét golyó járja át, a ló szügyébe is halásos

sebet vágott a fegyver... e megdicsőülő jelenet magasztos allegóriát nyer azzal, hogy az angyal tekintetében mindent feloldó szeretettel öleli át a halott huszárt.”¹⁶

E terv alap gondolata már a millenniumi emlékmű tervezése idején foglalkoztatta a mestert. A kompozíció akkor a *Vértanú halála* címet viselte. Az emlékmű egyik pillérére szánta, a *Szántóvető* párdarabjaként. Mivel ez nem illett az emlékmű tartalmi koncepciójába, mást gondolt: szívesen felhasználta volna 1899-ben, a Petőfi-ünnepségek idején, a költő halálának félszázados jubileumán, amikor úgy remélte, talán a segesvári ütközet megjelenhet majd az egyik domborművön. Ez is meghiúsult.

1867-ben, nem sokkal a kiegyezés és Ferenc József magyar királlyá történő koronázása után Pólya József doktor, Pest város közgyűlésének tagja indítványozta a szabadságharc emlékének megörökítést. Természetesen csak köztéri szoborműről lehetett szó! Mire a mű helyével kapcsolatos viták elcsendesültek, a szükséges anyagiak is rendelkezésre álltak, 1899-ben(!) a főváros meghirdette a pályázatot.

A pályázaton Zala is részt vett és az 1907-es fordulón 2. díjat nyert. Az architektúra egyik, talán kevésbé jelentős részén megint csak megjelenik „a lováról leeső sebesült honvédek karjaiban tartó géniuszt”.¹⁷

Milyen terveket mutatott be még Zala ezen az 1927-es pályázaton? Volt még itt egy Hunnia, valamint egy rohamsisakos honvéd, amelynek a figurája Tersánszky J. Jenő kritikája szerint kissé túl kecskes(!) és amelyik a későbbiekben az Egyetemi hősi emlék csoportozatának tagja lesz. (Ezeket tartja a legjobbaknak, „pedig ezek kellene, hogy a középszerűek legyenek”.) Sokkal jobbakra volna szükség – tartja. De mi az oka ennek a méltatlanul alacsony színvonalnak?

„Kedves testvéreim a szobrászatban... én tudom, hogy rettentő és keserű küzdelmük van valamivel, amit boldogulásnak hívnak és ami, sajnos, nem a tehetséghez van fércelve, hanem...hivatalos ízlés, baráti tapintat, korlátoltság és több efféle csúf és szomorú dolgokhoz.”¹⁸

Vannak persze más hangok is. A *Magyarság* cikkírója így látja Zala műveit: „... szárnyas szellemének

romantikus előkelősége, nagyúri páthosza, mindig elvont eszmei szimbolizmusa szinte már idegen ebben a környezetben. A mennydörgés – mondotta ma, munkáira mutatva egy kritikus s valóban Zala olyan fenséges, nagyszerű és távoli már nekünk, mint a mennydörgés”.¹⁹

Szólunk kell még két jelentősebb és a világháborúhoz, ill. az utána következő időszak politikai eseményeihez kapcsolódó alkotásról.

1930. november 4-én leplezik le Budapesten a hősi halált halt egyetemi hallgatók tiszteletére állított emléket, a központi egyetem mellett. Az Egyetemi templom külső falába illesztett kompozíció nem aratott osztatlan elismerést. „Sikerületlenségével minden elődjét lefözi” – írja a *Nyugatban* Farkas Zoltán és Zala szemére veti „nyugtalan naturalizmusát”. Valóban igaz, hogy a mű architektúrával való kapcsolata erőltetett, mi több, az egyes alakok – a diákcsoport, az összeroskadó katona és a fölöttük lebegő géniuszt – térbeli elhelyezkedése sincs összhangban egymással: egyikük három dimenzióban, másikuk reliefszerűen van ábrázolva, és a géniuszt – melynek szerepeltetéséről Zala sajnos semmiképp nem tud lemondani – szinte rajzosnak mondható!

Farkas Zoltán szerint „védelemben (kellene) részesíteni azt a gyanútlan nézőt, aki kíváncsian rajtafelejt szemét az utca effajta díszein...”²⁰

A *Nemzeti megújulás* emléke (Szeged, 1930) 1946-ig a Dömötör torony falán volt elhelyezve. A hozzá készített és stílusában a középkori eredetű építményhez igazított kőkeretet 1959-ben bontották le.

A munkálatok előkészítése 1924 februárjában indult. Aigner Károly főispán, Somogyi Szilveszter polgármester és más helyi notabilitások (köztük volt a múzeumigazgató Móra Ferenc is) kezdeményezték, hogy a szegedi nemzeti kormány és a nemzeti hadsereg megalakulásának 5. évfordulójára a királyi törvényszék épületére emléktábla kerüljön. 1925 februárban készen is van a végleges terv, de egy év múlva úgy látszik, inkább a Dömötör torony lenne az alkalmas hely. A bronz relief központi figurája Horthy, aki mint főparancsnok átveszi a nemzeti zászlót a baloldalt csoportosuló katonáktól. Mögötte – a relief jobb oldalán – a miniszterelnök (Bethlen István) – utalás

a megalakult kormányra – és egy magas rangú tiszt áll. A kompozíciót katonák további csoportja zárja be. Felettük – felhők között – az elmaradhatatlan, kitárt szárnyú nemzeti génusz (angyal) Szent István koronájával. A naturalista hűséggel ábrázolt csoportozat hatását a stílusterés inkább csökkenti, mintsem a remélt monumentalitást eredményezné.²¹

A mű gipsz tervét Zala 1933-ban Nagykőrös városának adományozta.

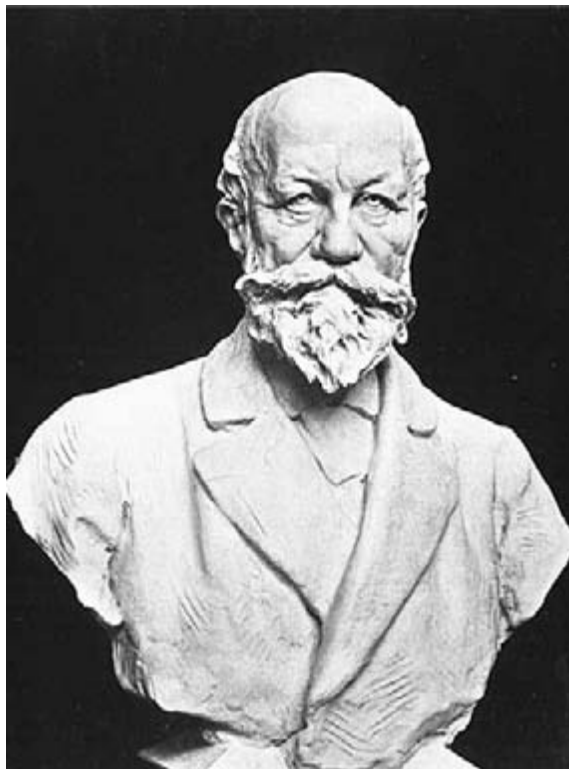
Áttekintettük nagy vonalakban Zala képmásteremtő tevékenységét. Az arcvonások ábrázolása olykor – portrészobrainál, síremlékeinél – központi szerepet kap, máskor – köztéri emlékszobrok esetében – Andrassy, Deák – kiegészítő eszköz, a hősi emlékek esetében csak virtuálisan vannak jelen, a szemlélőben kelnek életre.

Nem hagyhatjuk azonban szó nélkül alig ismert grafikai-rajzművészeti munkásságát. A katalógus-adatok is alig néhány lapról tudnak, közöttük van képmás és karikatúra, sőt karikatúraszerű önarckép is.

Tudjuk, hogy Jókai félévszázados írói jubileumát nagy fénnel ünnepelte az ország és az események előkészítésében és lebonyolításában a művészársadalomnak is nagy szerepe volt. Zala – többedmagával – tagja volt az ún. nagybizottságnak, valamint ő faragta márványba az író arcását.²²

A magyar szobrász- és festőművészek egy díszes kivitelű, gótizáló stílusú szekrényében (Schickedanz Albert tervét Fischhof Jenő „bőrmetszésben és műfaragásban jeles mester „kivitelezte), mintegy 100 akvarellt, toll és krétarajzot ajándékoztak az írónak. Zala öreg férfit ábrázoló Tanulmányfeje szén és krétarajz technikával készült. Kacziány Ödön a *Vasárnapi Újság*ban lelkes kritikával fogadta: „... jól jellemez, kitűnően domborít... még a hangulatot s a fény és árny helyes változatait is oly jól érvényesíti, mint bármelyik rajzoló művész”.

Egyes források szerint a szóban forgó rajz-együttes mindegyik lapjának az író valamelyik regényéhez, írásához kellett kapcsolódnia, de Zala ill. a *Tanulmányfej* esetében, ismerve Jókai gazdag, szerteágazó munkásságát, ezt nem tudjuk megállapítani.

Zala György:
Jókai Mór
portrészobra

A későbbi évekből rajzokat, grafikus vázlatokat nem ismerünk. Ha voltak is, nem maradtak meg az utókorra. Herman Lipót egy mondata mégis a kutatás továbbfolytatását inspirálta. A Fészek művészklubra emlékező művében ugyanis ezt olvashatjuk: „Szemtől szembe láthattuk Zala Györgyöt, a nagy szobrászt (aki remek karikatúra fejeket tudott festeni)”²³ S valóban, 1904-ben a Nemzeti Szalon 2. vízfestmény, rajz és metszetkiállításán Zala öt színes rajzzal szerepel. Ezek között három, közelebből meg nem nevezett arckép, egy további a „Pali bácsi” címet viseli (csak nem Szinyei??), egy pedig „az éhes piktort” ábrázolja.

Mindegyik mű magánosok (Baumann Márton, dr. Steiner Béla, ill. Baronyi Artúr) tulajdonában volt. Baumann Márton építész képeket is gyűjtött, az 1902/3 évi téli műcsarnoki kiállítás vásárlói között olvashatjuk a nevét. Dr. Steiner Béla ügyvéd vitte Zala egy-két peres ügyét. Baronyi Artúr a Baronyi-bankház (1904-ben V. Deák Ferenc u.17.) tulajdonosa, a Ferenc József rend lovagja, a Nemzeti Szalon „pénztárosa” – mondhatjuk: gazdasági vezetője volt. Ő vette meg a kiállítottak közül fellelhető egyetlen darabot. Tulajdonából a

rajz Ambrozovics Dezsőhöz került, majd özvegye 1936-ban végrendeletileg a 469 műből álló gyűjteményt – benne Zala rajzát – a szegedi Móra Ferenc (akkor még Városi) Múzeumra hagyta.²⁴ Az „éhes”, nagy hasú piktor széles bőrvében számos ecset, vakarókés, még sapkája mellé is hosszúnyelű festőszerszámot tűzött. A frissen odavetett rajz feltehetően hirtelen ötlet szülte, ezért közvetlen,

emberi. Felirata szerint: „Megrovási rajz, csináltam mérgemben Budapesten Zala Gyuri”. Dátum sajnos nem szerepel rajta, de nagy valószínűséggel 1904 előtt készült.

Csak sajnálhatjuk, hogy hasonló lapok – természetüknél fogva – nem maradtak fenn, hiszen több is akadhatott, de eltűntek, megsemmisültek az idők folyamán.

Jegyzetek

1/ Benczúr Gyula leveleskönyve, szerk. Bellák Gábor, Bp. 2004. 113, 114 és 115. sz. levelek. „Béla”: Benczúr Béla (1854-1941) építész, a festőművész öccse, „Dénes”: a művész Miklós nevű unokatestvérének fia.

2/ Bp. Hírlap, 1894. jan. 18. /emilio/(Kürthy Emil
12/ Nyolcszáz nagykőrösi hősi halott emlékszobra = Magyarság, 1925. május 21., 15. A leleplezésről hírt adó Nemzeti Újság 1927. június 14-én 1011 személyről ír.

13/ Bartha Antal polgármester levele a Szépművészeti Múzeum igazgatójához, melyben segítséget kér a két nagyméretű szobor elhelyezéséhez és elszállításához. (1949. febr. 18. – Nagykovács, 139/1949 ikt.sz.)

14/ Dr. Novák László, az Arany János Múzeum igazgatójának levele szerzőhöz, 2008. aug. 26.

15/ Repr.: Magyarság, 1927. aug. 25.

16/ Boros Mihály: Magyar mesterek. Zala György = Képzőművészet, 1927. 4. sz. 3-4.

17/ 1848-49 Történelmi Lapok, VI. évf. 1897. dec. 184-185. Az első, 1891-es pályázatra beküldött műveket ismerteti, többek közt Zaláét is. „A felvilágosodás génusza”, ill. mögötte „az önkényt jelképező kígyóra taposó oroszlán” motívuma későbbi műveiben - kis módosításokkal - tovább él. (Tisza István emlékműve, 1934 -pl.)

Az 1. pályázati fordulóra foglalkozik Gábor Eszter: Schickedanz Albert 1846-1915. Ezredévi emlékművek

múltak és jelennek. Bp. 1996. 103-104.

18/ Tersánszky J. Jenő: Hősök emléke = Nyugat, 1927. 17. sz. A Nagyváradon született író fiatalon festőnek készült, innen a „szobrásztestvéreim” kifejezés.

19/ Oláh György: Hősi emléktérvek kiállítása a Múcsarnokban = Magyarság, 1927. aug. 19. 10.

20/ Farkas Zoltán: Egy furcsa hősi emlék = Nyugat, 1930. dec. 16. 882.

21/ Szeged városi levéltár adatai, ill. Tóth Attila: Szeged szobrai és muráliái, Szeged, 1993. 190-191. (Tanulmányok Csongrád megye múltjából, XX.)

22/ Jókai rendkívül meg volt elégedve a szoborral. Amikor Szeged hölgyei ünnepségre hívták, Keméni Nándornéhoz intézett levelében ezt írja: „... magam helyett elküldöm mindenüvé azt a remekül készült mellszobrot, amelyet most végzett be Zala György szobrászművész barátom” = Vas. Újs. 1893. ápr. 16. Kacziány Ödön írása (A művészek Jókainak) szintén a Vas. Újs.-ban jelent meg. 1894. jan. 28. 59. repr. 53.

23 /Herman Lipót: A művészasztal, Bp. 1958. 101.

24/ Ambrozovics Dezső (1864-1919) író, újságíró, 1898 és 1901 között a Múcsarnok szerkesztője. (Meszlényiné Kossuth Zsuzsanna unokája). Az éhes piktor: Móra Ferenc Múzeum, ltsz. 50.620.

25/ A Hét, 1905. ápr. 23. 269.

Széchenyi-Kossuth-szobor: együtt

Kossuth-Széchenyi emlékmű 1998, Dunaújváros - bronz és kő, szobrász-Veres Kálmán építész-Vadász Bence

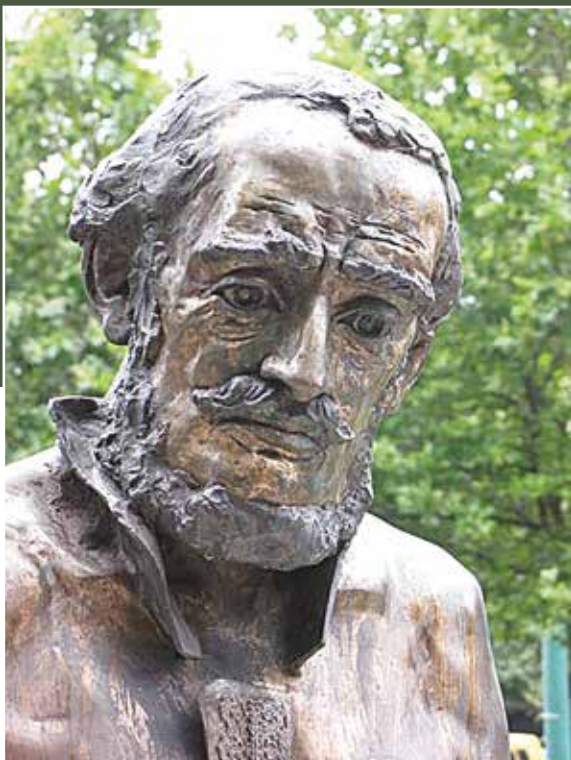
A hetvenes évek derekán fejezte be a fiunk az általános iskolát, jutalmul elrepültünk vele észak Velencéjébe, Leningrádba. A víz, a sok csatorna emlékeztetett Velencére, de az utcák, az épületek, a katedrálisok merőben mások voltak. Lenyűgöző látvány volt a Péter–Pál-erőd, Rastrellei Téli Palotájának monumentalitása, barokk homlokzata, Ricard de Montferand Izsákszékesegyháza, Falconet I. Péter-szobra, Vallin de la Monthe Ermitázsa. Mindez olasz és francia mesterek alkotása. Szállodai szobánk a honi harmadik osztálynak sem felelt meg. És a kirakatok árukínálata... csapnivaló; néhány emléktárgyon kívül nem vettünk semmit. Az újságban viszont azt olvastuk, hogy a nagy Szovjetunió építi a kommunizmust. Hazatérve felsóhajtottunk: Milyen jó, hogy mi még csak a fejlett szocializmus építésén munkálkodunk.

A „fejlett” szót sem tartottam jónak. Ebben az időben egyre gyarapodott a magán gépkocsik száma, nyaranta milliók mentek külföldre, telkeket vásároltak, nyaralót építettek. Röviden:

polgárosodott az ország. Vagyis mást mondtak az ország vezetői, másról írt a sajtó, mint ami a valóságban észlelhető volt.

Mindezt azért írtam le, mert az ország szellemi életére is hatott. A Rákosi-korszakban a múltból a Kossuth-kultuszt élesztették újjá, nem véletlenül, és csak azokat a gondolatait idézték, amelyek a vezéreszmét erősítették. Másként fogalmazva: nemcsak a birtokokat sajtátították ki, hanem nemzeti múltunk egy-egy kiemelkedő személyiségét is. Széchenyi Istvánt viszont háttérbe szorították, érhető, hiszen egy gróf nem lehet a szocialista ember ideája. Az előbbiről (a városközpontban) jelentős utcát neveztek el, az utóbbi emlékét a régi faluban őrizték meg az utcai névtáblák. A hatvanas évek végén bevezetett (felemásra sikerült) új gazdasági mechanizmus a reformer Széchenyit idealizálta. Ezzel nem értettem egyet. Az egyoldalúság helyett a tárgyilagos értékelést tartottam jónak; sem az egyiket, sem a másikat nem szabad kisajátítani, mindketten a nemzetet szolgálták, mindketten az ország felemelkedésén

fáradtak, de a megoldást eltérően képzelték el. Kossuth előbb szabaddá akarta tenni a nemzetet, utána gazdaggá, Széchenyi előbb gazdaggá, aztán kivívhatja szabadságát.

Ezek a gondolatok érlelődtek bennem, amikor a nyolcvanas évek végén felkerestem Varga Lajost, a város tanácselnökét, és elmondtam neki javaslatomat. Ennek lényege: a város központjában állítsunk fel egy szoborkompozíciót, melynek két főalakja lesz: az egyik Kossuth, a másik Széchenyi. Több mint kétszáz Kossuth-szobor van az országban, Széchenyi alakját ennél kevesebben örökítették meg. Az iskolai órákon, politikai gyűléseken a reformkor két nagy alakjának vitájáról, ellentétéről beszéltek (ez tagadhatatlan tény), de nem esett szó, vagy ha igen, aránytalanul kevés, arról, ami közös volt céljaikban. Nos, az ország most válaszút előtt áll: újra kell gondolni az ország jövőjét, a felállítandó Kossuth–Széchenyi-szoborban fejezzük ki a nemzeti összetartozást, nevezetesen azt, hogy a demokrácia útja széles, több sávban, párhuzamosan lehet rajta haladni, egymást segítve, egymást támogatva a közös cél felé, közben lehet, sőt kell vitatni a megoldások eltérő módszerét.

Varga Lajos elismerően fogadta elképzeléseimet, de elutasította: nincs pénz a szobor felállítására.

Csalódottan távoztam, de nem reményvesztetten. Megváltozott a rendszer. Új vezető került a város élére. Fölkerestem Almási Zsoltot, városunk első polgármesterét. Ismertettem vele elképzelésemet. Érdekesnek, jónak tartotta, de megvalósítása sokba kerül, erre most nincs pénz.

Ismét csalódtam. De terveimről nem mondtam le. Tanulmányt írtam Széchenyi nagyságáról, gondolatainak időszerűségéről, a két politikus vitáiról, közös tevékenységükről. Három részletet idézek ebből a tanulmányból:

„Széchenyi úgy véli, hogy az ember – kortól és időtől függetlenül – minden életkorban és állapotban önneveléssel tökéletesítheti jellemét. Ha a szüntelenül tökéletesedő egyén elzárkózása megszűnik, s részt vesz a közélet küzdelmeiben, jelleme megedződik az ellentétes érdekek keresztüzében. A jellemzilárdító nevelésre és önnevelésre nagy szüksége van minden közéleti férfinak, különösen akkor, ha Széchenyi Istvánnak hívják. A vezérszerep vállalása herkulési erőt kíván – átvitt értelemben is. „Kitűnő férfiak híjával” soha nem volt az ország, s a reformkorban sem

„szűkölködött” derék politikusokban, de kevés azoknak a száma, akik „tartózkodás nélkül a nemzet szemére lobbantják az igaz szót”. Széchenyi e kevesek közé tartozott. Könyveiben, országgyűlési beszédeiben, kaszinókban, megyegyűléseken, sőt magánleveleiben is leírta, illetve kimondta „az igaz szót”. Ha ezzel barátokra, segítőtársakra talált, öröm töltötte el, ha ellenséges indulatokat váltott ki, vállalta a harcot. A jövő érdekében, a nemzet érdekében.”

De Széchenyi nemcsak bírálta a nemesi szűklátókörűséget, a hőzöngő hazafiságot, megfogalmazta a polgárosodás, a nemzetnevelés programját is. Ma sem veszített időszerűségéből, amit e témával kapcsolatban a Hitelben leírt: „A tudományos emberfő mennyisége a nemzet igazi hatalma. Ezek statikája az ország legérdekesebb... része. Nem termékeny lapály, ásványok, éghajlata stb. teszik a közérőt, hanem az ész, mely azokat józanon használni tudja. Igazibb súly, s erő az emberi agyvelőnél nincs. Ennek több vagy kevesebb léte a nemzetnek több vagy kevesebb szerencséje.”. Ha egy ország – bármilyen kicsi is – az „értelem szózatját követi”, erős és nagy lehet...

Az értelem fegyverével vívta ki, hogy a reformkorban, a negyvenes évekig, ő volt az igazi vezér, az ő gondolatait vitatták szerte az országban. Ő volt – Kossuth szavait idézve – „a legnagyobb magyar”. A negyvenes évektől kezdve azonban vitapartnerének nevéből hangos az ország. A radikális politika vezetett el a forradalomhoz. Széchenyinek nemcsak ezzel, a felfogásától idegen folyamattal kellett szembenéznie, hanem korábbi önmagával is. Becsületére legyen mondva: megtette, erkölcsi okokból tett eleget Batthyány felkérésének, és vállalta a miniszteri tárcát.

„... úgy vélte, nem fordulhat el azoktól, akik éppen az ő példáján felbuzdulva váltak elszánt harcosává a nemzeti felemelkedésnek. A márciusi események hatására pillant vissza saját múltjára, sikereire és kudarcaira, s tárgyilagosan megállapítja: „Az én politikám a biztos volt, de lassú. Kossuth egy kártyára tett mindent, és legalább idáig annyit nyert a hazának, mint amennyit az én politikám tán húsz év alatt nem bírhatott volna előállítani” (Levél Tasner Antalhoz). Beismerő vallomás ez: az etikus magatartás szép példája. Az ellenfél igazának

elismerése is az. Feloldódott volna Kossuthal szembeni bizalmatlansága? Az oldódás még nem jelent bizalmat, a bizalom erősödéséhez tényekre és időre van szükség. Tény, hogy a két miniszter – Széchenyi és Kossuth – azonos célért munkálkodott, s az iparfejlesztés, az út- és vasútépítés terveinek kidolgozása és a megvalósítás előkészítése közelebb hozta egymáshoz a reformkor két nagy alakját. Tény az is, hogy a korábbi évtizedekben Széchenyi a hatalmon kívül, sokszor a hatalom akarata ellenére tevékenykedett az ország érdekében. Bécs csak akkor engedett, ha erre rákényszerítették a körülmények, s ebben az esetben hajlandó volt Széchenyinek is hivatalt adni. Bécs a reformok késleltetéséről azonban ekkor sem mondott le. A forradalom viszont határtalan lehetőséget ígért. S ha több időt kap a kormány, és ha az anyagi eszközöket nem fegyvervásárlásra kell fordítani, akkor másként alakulhatott volna az ország sorsa. És Széchenyi sorsa is.”

Hogyan értékelhetjük a múltat, és miképpen szól a mai és a mindenkori emberekhez Széchenyi jelleme, erkölcsi felfogása, Kossuth és Széchenyi vitája?

Meglepően sok a tanulság: „Nem Széchenyi bűne, hogy Magyarországon az eszközeink lejáratták a politikát. De mindenképpen az ő érdeme, hogy szellemiségének függetlenségével,

megvesztegethetetlen becsületességével, áldozatkészségével példaértékű személyiséggé vált. Halála után is.

Ő volt tehát az igazi politikus? A kérdésfeltevés eleve rossz. Rossz, mert a minősítés két, egymással ellentétes érték létezését – igazi–nem igazi – ismeri el, holott a politika életfáján sok ág található, s egy-egy ágon is sok hajtás sarjad. Ezeknek közös vonása: az azonosság és a különbözőség. Így van ez a politikai életben is: Széchenyi és Deák Ferenc, Kossuth és Batthyány, Eötvös és Szemere Bertalan – mindegyik más és más egyéniség, és mindegyik értékteremtő tevékenységet folytatott a politikai élet küzdőterén. Ez a megállapítás a beskatulyázással szemben az élet sokféleségét, az individuális értékek védelmét hangsúlyozza. S erre nagyon nagy szüksége van a gyorsan változó időben, a bontakozó demokráciában. Részben azért, mert a több pólusú társadalomban a több pólusú érték elismerése elengedhetetlen feltétele a demokratikus gondolkodásnak, a demokratikus közéletnek. Másrészt a demokráciát állandóan tökéletesíteni kell, s ebben a folyamatban azoknak lehet a legnagyobb szerepük, azok jelenthetik a lendítő erőt, akik műveltek, akiknek a gondolkodásában ötvöződik a magyarság és európaiság, akik soha nem mondanak le önmaguk tökéletesítéséről, akiknek a jelleme szilárd, de mentes az elvakultságtól.” (Ma és Holnap, 1991/1-2.)

Ez az értékelvű politika, ez a sokszínű, dinamikus

változó értékrend alakult, formálódott bennem a nyolcvanas évek végén, amikor javasoltam a Széchenyi–Kossuth-szobor felállítását a városközpontban. Abban reménykedve, hogy a múlt értékes üzenete ösztönzően hat az új, demokratikus közéletre, az emberek gondolkodására.

Az anyagi gondokon felülkerekedett a szellemiség. A Vasmű úton összefutottam Almási Zsolttal, örömmel újságotla, hogy lesz pénz a Széchenyi–Kossuth-szobor felállítására. Lelkesen fogadtam, de kétségeim nem szűntek meg. Meghívtak a kulturális bizottság ülésére, kérdéseket tettek fel, válaszaimban elmondtam azt, amit tanulmányomban leírtam. A bizottság többsége támogatta javaslatomat. A képviselőtestület elfogadta. Meghirdették a pályázatot. A maketteket kiállították a polgármesteri hivatal dísztermében. A szakemberekből összeállt zsűri értékelő megbeszélésére meghívtak engem is – tanácskozási joggal.

Néhány órás vita után megszületett a döntés: Veres Kálmán szobrászművész és Vadász Bence építész alkotása bizonyult a legjobbnak. Úgy véltem, jól döntött a zsűri, hiszen ez fejezte ki leginkább a pályázatban meghirdetett ideát.

Az 1994. március 15-i ünnepségen avattuk fel a szoborkompozíciót. Sokan voltak, Remek avatóbeszéd hangzott el, csak kevesen hallották, ugyanis a hangszóró – műszaki hiba miatt – nem szórta a hangokat.

Boldog voltam: megvalósult az álom.

Mások is osztoztak ebben a boldogságban? Nem mindenki. A Széchenyi István Gimnázium néhány tanára elégedetlenkedett: Kossuth még hagyján, de Széchenyi... csupa szomorúság... megtörtén áll a legnagyobb magyar... Azzal érveltem, hogy egy-egy embernek sok arca van. A művészek ezt a megtört nagy ember alakját öntötték formába. Kossuth, a negyvenes évek hőse szélesre tárja a kaput, a címer egyik szárnyát Széchenyi előtt, aki bár megtört, de a harmincas évek tapasztalatainak a birtokában kész az együttműködésre.

Olyanokkal is találkoztam, akik gúnyosan szóltak a szoborkompozícióról. Nem esett jól, de megértően fogadtam ellenvéleményüket. Megértéssel, mert köztéri szobrainkban a hősök többnyire magasan állnak, patetikus pózban mutatják az utat, ilyen pózban áll a Petőfi-szobor a Duna-parton,

Széchenyié Sopronban és másutt. Ferenczi Béni Petőfije Gyulán viszont majdnem a földön áll, oda lehet menni hozzá, meg lehet simogatni. Bartók és Kodály pedig – talapzat nélkül áll a Petőfi ligetben. Ez a magasság tulajdonképpen nem az emberfelettséget sugallja, nem a kivételes nagyságot hirdeti, hanem a hozzánk hasonló, velünk azonos módon élő emberi nagyságot. Akik az előítéletek foglyai, nehezen barátkoznak meg ezzel a gondolattal.

A szoborkompozíció áll.

És az idea, amit hordoznak, s amit kifejeznek?...

Az elmúl két évtizedben mélyebbek az ellentétek, mint a reformkorban. Érdeemes volt köztérre állítani a két alakot? A percberek tehetnek fel ilyen kérdést. A bölcs ember távlatokban gondolkodik. A gyümölcsnek is sok napsugárra van szüksége, míg megérik. Bízom, bízhatunk abban, hogy előbb-utóbb megvalósul nálunk is a parlamentáris demokráciának az a gyakorlata, amely nem szétválasztja a nemzeti erőket, hanem egyesíti.

Jonathan Ouisse

Az elmélet és gyakorlat paradoxonjai

(Beszélgetés Oláh Mátyás László szobrászművésszel)

Oláh Mátyás László 2004-ben szerzett diplomát, szobrász szakon, a Képzőművészeti Egyetemen. A 2004-es és 2005-ös budapesti Őszi Fesztiválra készített public-art munkái után *Teiresziasz* című szobrával vált ismertté. Festőként 2002-től szerepel jelentősebb tárlatokon. A Budapesten élő képzőművésszel eddigi munkáiról és várható kiállításairól beszélgettünk.

*J.O.: Legismertebb köztéri munkád a Kossuth téri metróállomáson elhelyezett *Teiresziasz* szobor. Beszélj erről a szobrodról. Hogyan jutottál arra, hogy egy görög mitikus alakot mintázz meg?*

TEIRESZIASZ

Poliészter, mügyanta, 320 cm x 120 cm x 50 cm, 2004

O.M.: A *Teiresziasz* címet viselő szobor piktogram és szobor, piktogram és realitás viszonyával foglalkozik. Hogyan lesz a valóság képpé, jellé, és hogyan transzformálódik tovább mimetikus szoborrá, szóvá, vagy, ahogy eredetileg szánták, szolidáris cselekvéssé. A piktogram a nyelv archaikus rétegének továbbélése, kép és nyelv közötti entitás, önálló nyelvi rendszereket alkot a társadalmi gyakorlatban. A kortárs képzőművészet a képtől a szöveg felé tartó tendenciákat mutat, ezért van a piktogram jelenségének kiemelt művészeti fontossága. A piktogram olyan vizuális alakzat, mely alaki milyenségével, mimetikusan utaló jellegével válik jelölővé, és nem,

mint a szó, a nyelvi tradíció közmegegyezése által. A piktogram írás-mivolta és társadalmi funkciója miatt kétdimenziós műfaj. A háromdimenziós megformálás visszautalja a jelölt világába. A piktogram vizuális logikája egyrészt egyfajta morfológiai, másrészt a két dimenzióba utaló egyszerűsítés. Vizuális alapszituációja fekete jelölő fehér alapon, éppúgy, mint az írásban. A piktogram olyan vizuális nyelv, mely ahelyett, hogy a beszélt nyelvet kottázná le, a jelölt dolog vizuális képéből indul ki. A piktogram alapvető képalkotási technikája az egyszerűsítés. Általános társadalmi funkciója a figyelmeztetés, jelzés. Továbbgondolva: a piktogram köztes fázis a kép és a szöveg között. A *Teiresziasz* című szobor egy közlekedési piktogram újra-felépítése. Ez a piktogram a vak embereknek fenntartott ülőhelyet jelzi buszokon, villamosokon. A figura attribútumai a bot és a kutya. A túl szabályos, sematizált mozdulatok miatt a jelenet szürreális jelleget kapott. A piktogramot empirikus jellegű szobrászi nyelvre visszaforgatva, egy harmadik valóságot kapunk, aminek már nem lesz többé köze a piktogramhoz, és annak

Teiresziasz II
bronz-gránit,
2005

Teiresziasz I
poliészter-
műgyanta,
2004

jelentéséhez, hanem a piktogram egy másik lehetséges, szobrászati jelentését alkotom meg.

*J. O.: Munkáidra a tradíció és modernitás szin-
tézise jellemző. Mit jelent számodra ez a fajta
kettősség? Milyen helyet foglalsz el a modernitás-
ban, amikor az általad használt művészeti nyelv
leginkább az akadémizmussal rokon?*

O.M.: Ha arra gondolunk, mi a leginkább kortársi festészeti nyelv, furcsamódon a hiperrealizmust vagy az új realizmust kéne említenünk és nem az absztrakciót. Mindez azért van, mert a kortárs képzőművészet túllépett a forma-kérdéseken, ha úgy tetszik, már nem nagyon van, illetve nem túl érdekes a formai kérdések boncolgatása, illetve nem elég konkrét az absztrakt művészet és a neodadaizmus nyelvezete, enigmatikussága. Ezek a művészeti keretek ki lettek töltve, nincs több forradalmi felfedezés e téren, ha egy absztrakt kép nem provokál többé, hanem eladható lakás-kiegészítő, vagy kiváló bútorhuzat. A kor-

társ neokonceptualizmus konkrétabb műfajokban teljesedett ki, mint a ready-made, a fotó és a videó, mert az empirikus művészeti nyelvezet, a valamiről való beszéd, fontosabbá vált a művészeti beszéd hogyanjánál. Így jött a képbe a narratív szobrászat és festészet, ami egyébként csak formailag hasonlít az akadémizmushoz, valójában itt festett, faragott konceptualizmusról beszélhetünk, avagy „konceptuális szobor és festmény használatról”, bármilyen komikusan is hangozzék ez. Amikor a fáziskésésben lévő magyar kortárs képzőművészeti szcéna még gyakran abszolutizálja a forma fontosságát, és a gondolat enigmatikus mivoltát, valójában a valamitmondás, a vélemény-alkotás, tehát végső soron a gondolkodás elől menekül. Igazság szerint tényleg nehéz a szó nyelvi értelmében gondolkodni a vizualitás eszközeivel, és érthető, hogy minél többen igyekeznek meg sem próbálni. A narratív művészet, a valamiről való beszéd tehát újra aktuális lett a képzőművészetben is, és az empirikus nézőpontú mimetikus képzőművészet újra jogot nyert az absztrakció és a neodadaizmus után.

A fotó, a ready-made és az empirikus felfogású szépművészet túl a formai kérdéseken, nyelvként nagyon is hasonlóak. Kezdetől egészen világos volt számomra, hogy mivel a szobrászathoz és a festészet-hez jobban vonzódok, mint a fotóhoz, a videóhoz vagy az installációhoz, ezeket a médiumokat kell használnom.

Ha viszont a feltett kérdés provokatív élet nem akarnám semlegesíteni az új narrativitás időszerszerűségének bizonygatásával, mint eddig tettem, arra kéne vállalkoznom, hogy elmondjam az akadémizmus védőbeszédét, ami sokkal nehezebb feladat. A narratív képzőművészeti nyelvezetre jellemző az érzéki tapasztalás tárgyaival való formai hasonlóság, formai analízis. Ezeknek a formai képleteknek, mintázatoknak a használata, a képzőművészet szimbolikus beszédmódjába emelése. Tehát igenis van egyfajta formai felvetés a narratív képzőművészetben, még ha ez a keret szinte teljesen kitöltött, így nagyon nehéz fehér foltot, tehát karakteresen saját pozíciót találni benne.

A narratív képzőművészet jellemzője az anyagváltás: élő forma élettelen anyagba vetítése, illetve adott anyagból lévő dolog átfogalmazása másik anyagba, általában szobrászi anyagba. Ebből adódik a forma-anyag kontraszt, mint például a mozgó forma mozdulatlan anyagból, élő forma élettelen anyagból ellentétek. Valami olyan hatás ez, mint a népmesék kővé változtatott városa, vagy Lót sóbálvánnyá dermedt felesége. Ez is valamelyest formai kérdés, az állókép, a szobor, mint nyelv kérdése.

Ha a legszigorúbb értelmében veszem az akadémizmust, akkor a másolatot vagy a stílusgyakorlatok készítését kéne védelmembe vennem. A szó legszigorúbb és egyben legkevésbé divatos értelmében vett művészeti konzervativizmust, ami lényegében az ismétlés művészeti tornamutatványa. Viszont esztétikai minőség nemcsak úgy jöhet létre, hogy a mű minden vonatkozásában modern, hanem úgy is, ha egy vagy több tényezőjében tradicionális, illetve szigorúan véve akkor is új esztétikai minőség jön létre, ha a mű minden értékében tradicionális, illetve egy régi mű mai befogadása esetében is. Egy régi műnek, vagy másolatának nemcsak

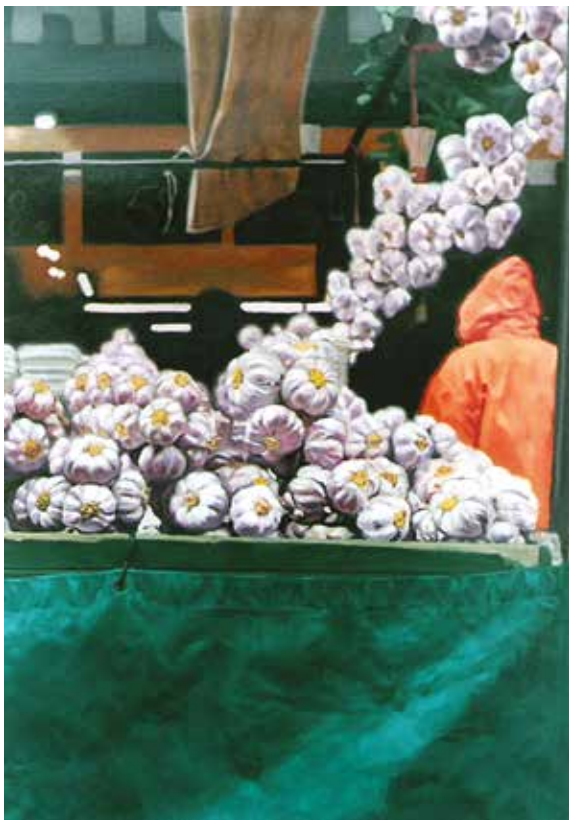
művészettörténeti helyi értéke van, hanem modern attitűdje is, mégpedig, hogy új és új befogadókban hoz létre új és új értelmezéseket, illetve, hogy a körülötte változó világ helyezi őt újabb és újabb kontextusba, értelmezési helyzetbe. Tehát a látszólag passzív és változatlan mű cselekedni látszik, pont mozdulatlansága által, a körülötte változó világban. Mint amikor elindul az állomásról a vonatunk, de nekünk mégis úgy tűnik, hogy a mellettünk álló vonat mozog.

J.O.: 2002-ben a Chaos Galériában festőként is bemutatkoztál a Piaci csendéletek című kiállításoddal. Hogyan kezdődött a festészeti aktivitásod?

Festészet/Piaci csendéletek

O.M.: 2002-ben állítottam ki először festményeket. A Piaci csendéletek a tárgyábrázolás fogalmkörén belül, a klasszikus csendéletek és a piaci standok tárgyszemléletét társítja. A klasszikus csendélet által megjelenített tárgyak sokszor további jelentést, allegorikus értelmet hordoztak, ezzel szemben a mai piaci csendéletek csak az eladások növelésének szándékát. Valami hasonló jelenség ez, mikor a rafináltabb szupermarketekben a bor részlegen klasszikus zene szól. A klasszikus csendélet típusokhoz lényegében csak a beárazás gesztusát teszik hozzá. Persze egész egyszerűen a klasszikus csendélet esztétikájával szeretnék növelni az élelmiszer eladást. Én érdekesnek találtam, hogy valaki a Rembrandt-i életmű hátán igyekszik több halat eladni. A piaci árusok persze nem igazán tudják, hogy a XVI. századi flamand konyhai csendélet-típust, a halárusok pedig ezen belül is a keresztény teológiai anagrammára utaló barokk csendélet-típusok esztétikáját alkalmazzák: IKHTHÜSZ - hal; Ieszousz Khrisztosz, Theon Üiosz, Szótér - Jézus Krisztus, Isten fia, Megváltó.

J.O.: 2012 egyik legjelentősebb magyarországi kiállításán, a Dunaújvárosi Kortárs Múzeum Kreatív Kísérletek című tárlatán két szobroddal is részt vettél, beszélj ezekről a munkákról.

Fokhagymák
olaj, vászon,
2002

Hentes
olaj, vászon,
2002

Kreatív kísérletek ICA-D

Communio

2002, gipsz, 175 cm x 60 cm x 50 cm

O.M.: A szobor alapjául szolgáló mozdulatot eredetileg egy Moszkva téri buszmegállóban láttam, azzal a különbséggel, hogy a lány egy pogácsát tartott a szájában, amíg a táskájában pakolt, később egy angoltanárom kereste így a terem kulcsát, ám ő egy egész dossziét tartott a fogai közt. A mozdulat eredetileg csak egy érdekes megfigyelés volt, ami később kapott gondolati struktúrát. A lány pénztárcát vesz elő, Madonna-arcú és szexmagazintestű, a vásárlás Madonnája. A Communio a kelet-közép-európai új kapitalizmusok fogyasztáskultuszának szobra. Alig pár éve minden jel arra mutatott, hogy nemcsak lehet, de szinte kötelező mintafogyasztóként élni. A pénzügyi válság előtérbe hozta az ökológiai, emberjogi és morális világválság problémáit is. A fogyasztói társadalom klasszikus formája most van eltűnőben, a fogyasztásban kiteljesedő boldogság, az olcsó bőség ideje lejárt, és egy puritánabb társadalmi rend van kialakulóban. Abban a történelmi helyzetben, mikor a hidegháború-vesztes Szovjetunió a rendszerváltással feladta Kelet-Közép-Európát és kivonult

Magyarországról is, az emberek nagy többségét eufórikus érzés töltötte el: a régóta csodált nyugati világ elérhető közelségbe került. Ezzel az össznépi kapitalizmus-imádattal magyarázható, hogy a nagy bevásárlóközpontok a városok centrumába, és nem a külvárosokba települtek, mint Nyugat-Európában. A plázák a városi élet központjai lettek, és a legtöbb fiatal számára identitást és életformát kezdtek jelenteni. Kelet-Közép-Európa plázái a kapitalizmus misszióközpontjai, árasztották magukból és árasztják ma is a hús-vér Barbie-kat és Ken-eket. A százszázalékosan igenelt, kritikátlanul elfogadott kapitalizmus kora volt, a minden jó, ami nyugatról jön kora. Barbie és Ken a kapitalizmus mintafogyasztói, ugyanolyanok, mint a harmadik birodalom árja-típusai vagy a kommunizmus munkásszobrai. A tömegfogyasztáson alapuló társadalom felnagyítja a plebejus-ízlést, a legnagyobb számban igenelt kulturális jelenségek fontosságát. Minden negatívuma ellenére, és meglepő módon a modern piacgazdaság mégiscsak baloldali társadalmi modellt, lévén, hogy az elit közvetlen dominanciája helyében, egy, a közösség szélesebb rétegeit figyelembe vevő érdek- és fogyasztási struktúrát hoz létre. Ez a szemlélet minden képmutatása ellenére azon alapul, hogy a kiválasztott kevesek igényei helyett a nép igényei legyenek meghatározóak. Az

épületeket az arisztokrácia címerei helyett a legkedveltebb árucikkek reklámjai uralják. Persze a rendszer logikájához tartozik, hogy kiépül egy új arisztokrácia, a tömegmanipuláció arisztokráciája.

J.O.: Egy másik érdekes munkád a Támadást színlelő középkorú férfi

gipsz, 80 cm x 40 cm x 20 cm

O.M.: Ez a plasztikám alapvetően dadaista gondolati struktúráján alapul, ami ebben az esetben azt jelenti, hogy nincs (szándékolt) értelme. Nagyrészt a véletlen, és sokkal kevésbé az én művem. Amikor megcsináltam, mondták a kollégák, hogy hú, most aztán jól elszállt az agyad, és alapvetően én is csak egy abszurd, szürreális szobor megformálására törekedtem.

Ha egy groteszk, mai figurát a klasszikus formanyelv emelkedettségével párosít valaki, az nagyon erős kontrasztot képez, és kitágítja a klasszikus formanyelvet, régi vizuális nyelv-új motívum-új gondolati képlet jön létre.

A kedvenc utólagos belemagyarázásom az, hogy ő egyfajta modern Oidipusz, egy előretörő, ambiciózus karakter, akinek éppen jobbító szándéka fordul tragédiába. Ő a modern emberi sors megjelenítője. Amikor elkezdtem, és végigcsináltam, nem igazán

tudtam, inkább csak éreztem, hogy miért izgalmas ez a kompozíció. Talán leginkább a régi Felvonulás téri Tanácsköztársaság szobor karikatúrája, vagy a „Zsarnokölők“-é. A gázmaszk a környezetszennyezést, a vegyi háborúkat idézi. Az ütésre emelt kar agressziót jelez, ám a figura mégis groteszk és esetlen. A modernitás-koncepciók – mint köztársaság, demokrácia vagy akár a kommunizmus – sikertelenségének a jelképe lehetne ez a szobor.

A szobor életnagyságban a 2004-es Őszi Fesztiválra is elkészült, ám nem érte meg a megnyitót sem, felállítását követően körülbelül 6 órával ellopták. Pár nappal később a főszervező, Bakos Gábor indítványára – elég egyéni módon – gyászünnepséggel és virágcsokorral emlékezünk rá a Deák téri helyszínen. Az Őszi Fesztivál marketingjének kétségkívül jót tett az eset. Egy rekonstrukció három héttel később elkészült, és szerencsére a szoborállítástól kiváló fényképsorozat készült Tóth Szilvia keze/szeme munkáját dicsérve.

J.O.: 2008-ban jelentkeztél a Múltak raktárai című festmény-sorozatoddal. Mi inspirálta ezeket a munkákat?

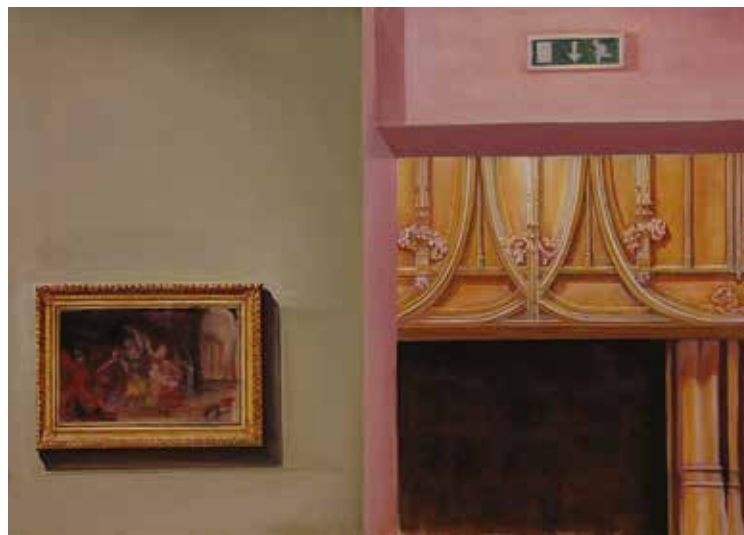
Múltak raktárai

O.M.: Ebben a sorozatban egyrészt a legradikálisabb konzervativizmust szerettem volna megvalósítani, ami a Szent Márton oltárképben érte el a szélső értékét. Ez lényegében egy másolat, csak a képet alulnézeti torzulásban másoltam le, és a keretet, valamint a lakkréteg csillogását is ábrázoltam. Másrészt a Múltak raktárai-sorozat, a múzeumi turista-képek vizuális világából kiindulva, a múzeum jelenségét elemzi. A múzeum a többé nem létező világok raktára. Több napos múzeumjárás, kultúrák közti utazás után az ember elveszíti a biztonságot, mely a hétköznapi létezéséhez, saját jelenéhez fűzi. A múzeum gondolatát a társadalmi emlékezet minden civilizációban meglévő igénye szülte. A kultúrák közti különbségek az emlékezés eltérő formáiban vannak, melyek közt nincs okunk hierarchiát látni, s úgy szemlélni őket, mint a saját civilizációnkhoz vezető alacsonyabb evolúciós lépcsőfokokat. A múzeum feladata átélhetővé, rekonstruálhatóvá, újrajátszhatóvá tenni a múlt-

Támadást
színlelő
középkorú
férfi II
festett
poliészter-
műgyanta,
2003

Enteriőr az
angers-i
Szépmű-
vészeti
Múzeumban
olaj, fatábla
2007

tat, újabb és újabb választ adva a kérdésekre: mi a múzeum, mi a művészet, mi a kultúra? Tud-e kezdeni valamit az ember a múzeum jelenségével? Tudunk-e kezdeni valamit egykor volt társadalmi szituációk üres csigaházaival? Mit kezd velünk a múzeum, mit kezdünk vele mi? Beépítjük saját kultúránk üdvtörténetének alapzatába, vagy elgondolkodunk emberek, korok és tradíciók egymásba fonódó, alakuló, hömpölygő áradatáról, a tradíció szerepéről kultúra és identitás kialakulásában?

J.O.: A „A csavar fordul egyet” című Britten-opera 2003-as magyarországi bemutatóján egyik szobrász kollegáddal téged kértek föl a darab díszletéül szolgáló tíz szobor elkészítésére. Hogyan jött a felkérés és milyen volt a produkció fogadtatása?

Benjamin Britten: „A csavar fordul egyet” című operája Erkel Színházbeli előadásának szobrai
Antal Csaba, Kardos Csaba, Oláh Mátyás László

O.M.: Ebben a 2003-ban bemutatott operaprodukcióban számos réteg fedi egymást. Henry James regénye, Benjamin Britten zenei anyaga, Antal Csaba vizuális koncepciója, Tasnádi József interaktív videoinstallációja és az én szobraim álltak össze Kovalik Balázs rendezői struktúrájában. Az opera egy nevelőnő és két rábízott gyermek tragédiája, a felnőtt-gyermek viszony ellentmondásainak zenei foglalata. Egy zárt gyermeki világot mutat be, melybe nem tud behatolni az új nevelőnő. Még ha jó viszonyban is vannak vele a gyerekek, zárkóztak maradnak, nem engedik be legbensőbb köreikbe. A szubjektív valóságról, a magánvalóságról szól ez a darab. A nevelőnő sze-

Ádám
olaj, vászon
2007

mével nézzük az eseményeket, és mint ő, mi is csak sejtjük, hogy nem mindenki örült meg, hanem valószínűleg csak ő. A nevelőnőnek látomásai vannak az előző két nevelő szellemeiről, és azt érzi, hogy megrontották a gyermekeket, a szónak egy inkább etikai, általános értelmében. A gyerekek érdeklődni kezdtek a rossz iránt. A nevelőnő ezeknek a folyamatoknak akar megálljt parancsolni, veszekedések, tiltások és rábeszélések útján, de a beavatkozásnak ezek a formái nagyon rombolóan hatnak a gyerekek világában. A sokkoló konfliktusok sora szimbolikus végkifejlettel zárul: a kislány hirtelen megöregszik, a kisfiú pedig meghal. A gyermekség-nevelés-felnőtté válás összefüggéseit vizsgálja a darab. A nevelés itt egy durva, romboló beavatkozásnak, örületnek tűnik. A gyermeki lét erőnek, szépségnek, egészségnek, okosságnak és kedvességnek, de valami démoni, túlvilági dolognak is. A szobrok, a műfajhoz kapcsolódó fogalmak által, mint az emlékezés, időtlenség, szépség, maradandóság, egyfajta idealizált gyermeki identitást szimbolizálnak, amit a felnőtté válásra irányuló nevelés lerombol.

J.O.: A 2005-ös Őszi Fesztiválon „Metafizikai szakmunkás” címmel egy két és fél méteres munkáskesztyűt állítottál ki a Moszkva téri helyszínen. Valóban a kommunizmus mitikus jelképének szántad? Mi volt a munka alapkonceptiója?

O.M.: Ez a koncepció nem igazán jutott eszembe, de tetszik. Bár valaki már megjegyezte, hogy a kommunizmus alatt népszerű lett volna. Ez inkább a fizikai munkáról, illetve a képzőművészet, mint fizikai munka paradox mivoltáról jutott eszembe.

Régi KÖKI
akril, vászon
2012

A szobrászat paradox helyzete abban áll, hogy a tervezés intellektuális tevékenysége a megvalósítás fizikai munkájával párosul. Mintha valaki egyszerre lenne építész és kőműves. Sokszor megkapom a kritikát, hogy milyen széles skálán mozgok, gipszes nadrágban járok, mint egy munkás, de kiállításokat csinállok és képzőművészeti egyetemet végeztem, hogy férhet ez a két dolog össze. Hol a szobrász helye, az anyagi vagy a szellemi szférában? Itt is – ott is, itt se – ott se, hisz a képzésünkhöz hozzátartozik számos szellemi jellegű tantárgy is: művészettörténet, kultúrtörténet, filozófia, geometria, ám a gyakorlati jellegű szaktudások, mint például a fa-, kő-, fémmegmunkálás, mintázás, öntészet szintúgy. Ez az egyik legösszetettebb szakma, elmélet és gyakorlat, gondolat és cselekvés együtteségének szempontjából. Szerintem ez a komplexitás jó hatással van a személyiség teljességére.

A szobor ötlete onnan jött, hogy egyik kollégámmal egy nagyobb szobrot mintáztunk, és munkáskesztyűben raktuk a vázra eleinte az agyagot, hogy a váz drótjai ne sértsék meg a kezünket. Másnapra az agyag rászáradt a kesztyűre, és olyan lett, mint egy agyagszobor. A sokat használt munkáskesztyűkön a munka közbeni kézmozgások, a különböző anyagokkal való érintkezés, szennyeződés mozgalmas plasztikai képletet hoz létre, mely hordozza a benne dolgozott kéz összes mozgásának emlékét.

A Metafizikai szakmunkás című szobor Moszkva téri installálásával a szobor új értelmezési keretet kapott. A Moszkva tér évtizedek óta a környező országokból érkező illegális munkavállalók emberpiaca. Romániából, Ukrajnából érkezett á-

csok, kőművesek, bádigosok várakoznak fekete-munkára. Több évtizedes jelenlétük már-már egyfajta negatív hagyománnyá vált, a kelet-európai nyomor szimbólumává változtatta át a teret, és bár kétes ez a jelenség, jelenlétükkel mégis formálják, újraértelmezik, újratereztik azt.

J.O.: A Lyukasóra Galériában múlt év végén nyílt „Régi Köki” című, kőbánya-kispesti metróállomásról készült festménysorozatod. Hogyan jött az ötlete ennek a sorozatnak?

O.M.: Egy új festménysorozaton dolgozom, a Régi Köki a lebontott kőbánya-kispesti metróállomásnak állít emléket. A festmények 2008-as rajzok, színvázlatok és fotók alapján készültek. Az épület szanálása még nagyobb aktualitást adott a sorozatnak, a referencia eltűnése miatt fontosabbá, érdekesebbé, dokumentum értékűvé vált. A rikító narancssárga műanyag-elemekből álló épületet 2008-2009 körül burjánzó utcai élet vette körül: kis boltok, kifőzdék, turkálók, kéregetők, utcai zenészek és árusok, átutazóként pedig a kőbányai emberek és a repülőtérré tartók. A szürreális épület és lakói bizarr mikrotársadalmat alkottak. A múlt bizonyos épületei eltűnnek, van, ami kiállja az utókor megítélését, van, ami nem. A maga idejében is és ma is provokatív, szinte földönkívüli épület sorsát a nyomorúságos környezettel való összefonódás pecsételhette meg. Az épület mindig szimbólum is, és ez a jobb sorsra érdemes épület kezdte magát a nyomort szimbolizálni.

Bárdosi József

A tájképről

(Horváth Krisztián,
Kondor Attila,
Kovács Lehel
és László Dániel
festészete kapcsán)

László Dániel:
Marosfő
olaj, vászon

Több pólusú nézés

Az érzékelő felismerés – egy képet szemlélve – konkrét és absztrakt formák között oszcillál. Lényegében folyamatról van szó, mely során azonosítatlan (informel, absztrakt) alakzatokat, felületeket ismerünk fel. Képrészletek egymás utáni letapogatásakor érzékelünk, azonosítunk, érzékelünk, azonosítunk, és kellő számú azonosítás után az összbenyomás birtokában eljuthatunk egy vagy a végső olvasat megfogalmazásához. Itt fontos megjegyezni, hogy egy jó képet újra látva e folyamat ismételt érdeklődést, örömet vagy izgalmat okoz, nem unalmat. A szemlélet folyamatként, állapotként éljük át, még akkor is, ha egy idő után hajlamosak vagyunk rögtön a végső olvasatot felidézve adott módon látni a művet. Az összbenyomást hajszolva elvész a részletek gazdagsága, a jelentésnélküli, azonosítatlan formákban való gyönyörködés öröme, és megspóroljuk a kreatív, absztrakt gondolkodás élményét is. A már ismert és várt összbenyomás kedvéért, ilyenkor lerövidítjük az újrafelfedezés örömet, és a beelátással nemcsak az újraérezéssel folyamata rövidül le, hanem egyből jelként, ikonként, szimbólumként, tehát vizuálisan egyszerűsítve „olvassuk” a képet.

Miként a zebra, a közlekedési lámpa, a megállótábla látványa osztatlan örömmel tölti el a fáradt gyalogost, úgy öröm a képnézőnek a hétköznapi

tapasztalatból ismert dolgok azonosítása a képen. A közvetlen azonosítás azonban – a képet megkerülve, a befogadás élvezete nélkül – rögtön a felidézett dolog képzetéhez vezet. Ellenkező esetben az újralátás öröme „új” látványt jelent. A részleteket felfedezve elmerülhetünk az ecsetvonások kalligráfiájában, a konkrét tartalommal meg nem tölthető felületek látványában, sőt a figurális részleteket nézhetjük absztrakt formaként is. A jó kép lehetőséget ad arra is, hogy a formák azonosításával felidézünk egy, a képen túlra vezető illúziót, de lehetőséget ad arra is, hogy azt képként látva absztrakt mivoltában gyönyörködjünk. Röviden azt „mondhatjuk”, hogy nincs rögzített nézőpont, csak a szemlélet ide-oda mozgása. Az érzékelő-megismerés azonban nem absztrakt és konkrét formák között, hanem absztrakt és konkrét formákat látva oszcillál. Az ábrázolási elv és nézőpont együttes lebegtetése korábban nem volt ismeretes. A lebegtetett szemlélet persze nem okoz zavart korunk differenciált szemlélettel rendelkező „műélvezőjének”. A lebegtetett szemlélet egyébként is nem zavarossá, hanem izgalmassá teszi a látás folyamatát. A kép esztétikumát adó illuzórikus és absztrakt alakzatok együttese nemcsak retinánkat, hanem agyunkat is megtornáztatva sarkallja érzékünket és értelmünket együttes működésre.

Kis tájképtörténet

„Az első tájfestészeti osztályt – írja Szabó Júlia – 1800-ban alapították a drezdai Akadémián, professzora Johann Christian Klengel volt, Caspar David Friedrich barátja, aki 1801-ben ugyancsak Drezdában állított ki német földön először tájképeket. Philipp Hackert tájfestő, akinek feljegyzéseit Johann Wolfgang Goethe adta közre, tudománynak nevezte a táj portretírozását, amely az optikát, a perspektívát, a geológiát alkalmazva felszínre hozta a természet rejtett tökéletességét.”¹ A csendélethez hasonlóan a tájkép sem volt önálló műfaj a XVIII. században sem. Az akkori idők, az abszolút monarchiák megkövetelték az emelkedettséget és a fenségességet. Az emelkedettségnek és fenségességnek megfelelően minősítették a képzőművészet műfajait is. Legmagasabb rendűnek a bibliai és mitikus, illetve az állam principális tekintélyét reprezentáló témákat tartották, ezeket követték a portrék, a portrékat – még eggyel lentebb – az állatképek. A skála legalacsonyabb helyét a tájképek és a csendéletek foglalták el. A késő-antik elveken nyugvó korabeli felfogás szerint ezek a zsánerek az élet legalacsonyabb rendű formáit ábrázolták.² A tájképi zsáner önállósodásának idejét a 18-19. század fordulójára helyezik.³ A tájkép, miként a csendélet a kezdetektől része a képi ábrázolásnak, azonban nem önmagában, hanem jelentéstöbbletet hordozó képrészként tűnik fel. A tájkép, mint képrész nemcsak jelentéstöbbletet hordoz, hanem mint fenomén, a jelentésnek alárendelve, esztétikai értéket is képviselt. Szabó Júlia *Heroikus tájkép* című könyve⁴ nem esztétikai, érzéki és realiztikus szempontokra egyszerűsítve, hanem folyamatában, típusait összehasonlítva mutatja be a jelenség antik,⁵ középkori⁶ és 18-19. századi változásait. Módszere

1 Szabó Júlia, *A heroikus táj*. Bp., 2000., 120.

2 Norbert Schneider, *Still Life*. Köln, 1994., 7-8.

3 „Az önálló történeti tájkép születése összefügg a történettudomány modern terminusának születésével, sőt magával a történelem modern fogalmával is, amely szintén XVIII-XIX. század fordulóján született.” Szabó Júlia, im. 120.

4 Lásd a címmel azonos fejezetet. Szabó Júlia, im. 123-127.

5 Hérodotosz történelme és Plinius a *Historia naturalis*a között Poszeidónosz gondolta teremt kapcsolatot: „az emberiség történetét térben és időben” kell bemutatni – írja Szabó Júlia, im., 120.

6 „Plinius sokat olvasott művének nyomdokain járva a természeti tárgyak,

Horvath Krisztián:
Kristályhegy
olaj, vászon

világos és szimpatikus, mivel rávilágít a tájkép és a korabeli szellemi áramlatok kapcsolatára is: „Nemcsak az antik, történeti, mitológiai témákat váltották fel az újkori nemzeti történeti témák, hanem a frissen önállósodott műfajt, a tájfestészetet is igyekeztek tudományossá, egy ismeretlen, felfedezésre váró világ történetévé (Leopold Ranke), egyetemessé (Goethe, a Grimm testvérek), élményszerű elbeszéléssé (Winckelmann), objektív és szubjektív kifejezőjévé (Hegel), a természeti

---

jelenségek, a kultúrobjektumok története morális, vallásos jelentésekkel ellátva fontos eleme lett a keresztény kultúrának. Emellett létezett az üdvtörténet, amelynek egy-egy fejezetében ... megjelent Jeruzsálem »látképe« és más bibliai helyszín. Szabó Júlia, im., 120-121.

és társadalmi törvények párhuzamosságának felmutatójává (Herder) tenni.”⁷ Az ember-táj kapcsolatot az individualizálódással értelmező Werner Hoffman gondolata közvetlen folytatása Szabó Júlia „történet-filozófiai” tájértelmezésnek. Werner Hoffman a történelem-individualizálódás-nemiség hármasságában ragadja meg a 19. századi táj(kép) jellegzetességeit. Az általa felrajzolt változásban a történelem már megfakul⁸, hogy átadja helyét az önmagát meghasonulva kereső 19. századi embernek. Gondolatmenetében az egyre jelentéktelenebbé váló történelem azonos a férfitudattal, a természet pedig a női princípiummal azonos. „A szereposztás egyenetlen, kezdetben a historikus világlélményre került a képzeletvilág és az alkotói képesség súlypontja, de ez a férfias elemző értelemről fokozatosan a közvetlen élmény és az áradó, örökké változó természeti erők átfogóbb, nyitott horizontjára tolódott, amelyben az ember a történelmi kategóriáknál erőteljesebb életszimbólumokat vél felfedezni. ... a súlypontok, a férfi történelmi világából a nő vegetabilisabb világába tolódnak”⁹, amely természetesen a táj ábrázolására is kihat.

Művészettörténet utáni látás

“Jan van Eyck szeme egyszerre működik úgy, mint egy mikroszkóp, és úgy, mint egy teleszkóp ... úgyhogy a néző ingadozni kénytelen, hogy egy pontból nézze-e meg a képet, ésszerű távolságból, vagy sok, nagyon közeli pontból ... Az ilyen tökéletességnek meg van az ára. Sem a mikroszkóp, sem a teleszkóp nem jó eszköz az emberi érzélem megfigyeléséhez ... Közöséges mértékkel mérve az érett Jan van Eyck világa statikus.”¹⁰ Panofsky írása bizonyítja, hogy egyrészt már van Eyck korában sem volt egyetlen rögzített

nézőpont, ábrázolásmód, másrésztől még ötszáz év múltán is zavaróan hat a jelenség. A stílusok, a történelmi lépték és a filozófiák érvényét öt-tíz évre zsugorító modernizmus történelmi gyorsvonatának elszárgultával a helyzet csak bonyolódott. A historizmus emlékezetével “megverve” már nemcsak Janusként látunk, hanem a nézőpontok megsokszorozásával is kénytelenek vagyunk számolni. A Janus arcú historizmus megszüntette az egyetlen rögzített nézőpontot. A XX. század relativizmusának lebegtetett nézőpontja tovább bonyolította a helyzetet. A lebegtetett, tehát megsokszorozott nézőpont kaméleoni művészete szemforgató “gyíkká” tesz nézőt és alkotót egyaránt. A nézőnek már nincs ideális távolsága, és nincs egyértelmű képe – csak képei vannak.

A különféle nézőpontok között egyre előkelőbb helyet foglal el művészettörténelmi látás. Kiállításokon és művészeti albumokon edződött szemünk valóban rendelkezik egyfajta művészettörténelmi látáskészséggel. A “művészettörténet utáni látás” alcím is kétértelmű, és legalább két érvényes olvasata van. Egyrészt beszélünk a természet élményét kizorító művészettörténet élményről, másrészt, ezzel párhuzamosan, beszélünk a művészettörténelmi élményt kizorító nem természeti élményről is.¹¹ Amikor képek által kezdünk el látni, akkor a megismerés is fordított logikát követ – képek alapján látjuk a természetet is “... két művésznemzedék se volt képes megszabadulni attól a kényszertől, hogy úgy tekintsen Provance-ra, ahogy Cézanne, és csak is ő mutatta meg nekünk, mintha látványát és lényegét is teljesen ő teremtette volna meg.”¹² Cézanne óta még jobban a képek oldalára billent a súly, hisz irdatlan mennyiségű kép zúdul ránk nap mint nap.

11 A művészettörténelmi élmény háttérbeszorulása inkább vonatkozik művészetre, mint a történetre. Az avantgárd spekuláció – ahogy szeretik megnevezni a meg nem értettet – nemcsak a művészet akadémikus szemléletét, hanem a művészet természet-élményét is kizorította. Úgy is mondhatjuk, hogy egyoldalúan az emberi szellem akarataiba hajtva denaturalizálta a művészetet (lásd: Max Raphael, *A műalkotás és a természeti minta*. Kép – képiség, I. kötet. Atheaneum. /ford. Berényi Gábor/, 1993. 4. Füzet., 43-86.). „*A modernizmus befejezetlen projektjét*” (Kim Levin) követően a posztmodern gyűjtőszóval jelölt törekvéseknek eszük ágában sem volt visszatérni a legnagyobb mesterhez, a természethez. Sokkal kézen fekvőbbnek tűnt a művészettörténethez, mint élményhez, mint mintához fordulni.

12 Max Raphael, *A műalkotás és a természeti minta*. Kép – képiség, I. kötet, Atheaneum, 1993., 4. Füzet, 45. (ford. Berényi Gábor)

7 Szabó Júlia, im. 121.

8 Az összecsengést bizonyítva hivatkozom a Baudlaire-re: “*Baudlaire egyértelműen a XVIII. század fainak nevezte a történelmi tájfestőket, s elutasította mind a romkultuszt, mind a kosztümös historizmust, amelynek fontos kelleke, báltéere a táj.*” Szabó Júlia, im. 119.

9 Werner Hofmann, *A földi paradicsom*. (ford.: Havas Lujza), Bp., 1987., 23.

10 Idézi Erwin Panofskyt Svetlana Alpers (*Early Netherlandish Painting* 2. kötet. Cambridge, 1953, 1, 182.). Svetlana Alpers, *Hű képet alkotni*. (ford. Várady Szabolcs), Bp., 2000. 17.

Korunk sajátossága, hogy mielőtt megismernénk a valóságot, már visszavonhatatlanul beleég emlékezetünkbe a valóság képe, természetes, hogy ezután csak képként láthatjuk a valóságot. Mivel, többnyire rossz képek jutnak el hozzánk, rossz képek szűrőjén látjuk a valóságot és a természetet egyaránt. Fordítva és rossz képek által látjuk a természetet, amikor azt mondjuk, hogy „a természet a legnagyobb giccs”.

Képet (műalkotást) szemlélve minimum három-négy nézőpont – az eredeti jelenség, az alkotó nézőpontja, a kép világa és a művészettörténet világa – között ingázik látásunk. Igen gyakori, hogy a kép először a művészettörténetre mutat és

Kondor Attila:
Initiatio I.
olaj, vászon
2008

csak másodjára a „világra”. Arról nem is beszélve, hogy a természeti élménynél sokkal általánosabb

művészettörténeti élmény sem kerülhet már az első helyre, mert ott kétségtelenül a digitálisan generált virtuális világ virtuális tájai láthatók. Az, hogy a világgal, mint képekkel találkozunk, a képekben gondolkodó, képekkel dolgozó képzőművészetet is alapvetően megváltoztatta. A különféle technológiával rögzített képek megszámlálhatatlan sokaságaként érzékeljük a világot, és személyes tapasztalatot majd csak ez után szerzünk. Az áttételes és viszonylagos természeti élmény azonban nem új keletű. A középkor festői sem a természet után, hanem mintakönyvekből másolva festették az egyébként az ablakaik előtt illatozó herbáriumokat. Korunk tájképfestői többféle élményből meríthetnek, azonban legtöbbjük nem tud kilépni „a természet, mint legnagyobb mester” útmutatását követő naturalizálás cipőjéből, és még többen vannak, akik hajthatatlanul járják természet esztétizálásának útjait.¹³ De még ennél is gyakoribb, hogy a rosszul értelmezett művészettörténeti tájkép-élmény válik „tanítómesterré” és hivatkozási alappá. Olyan tájképeket pedig minden város galériájában bőven találunk, amelyeket felületes művészettörténeti ismeretek (a látás, tudás, tapasztalat és ízlés legelemibb normáit nélkülöző) egyvelegéből tákoltak össze.

A táj képei

Ahogy nincs egyetlen igazi képünk a korszakról, a korszak művészetéről, ugyanúgy nincs egyetlen képünk a természet, a művészettörténet tájáról sem, viszont elmondhatjuk, hogy sok és sokféle képünk van, és ezen képek összességében látjuk a tájat képzőművészetként, majd fordítva. Élmények és látásmódok átjárható kört alkotnak. Festményeket nézve nézőpontunk az ábrázolási módok és az emlék-képzetek mentén¹⁴ körben haladva képes másként és másként látni ugyanazt. Annak ellenére, hogy az elmúlt néhány évtizedben a tájkép műfaja persona non grata volt, mégis születtek olyan művek,

¹³ Mund Katalin, *Járványos kultúra*. Buksz., 2002. Ősz, 236-249.

¹⁴ Edmund Husserl, *Fantázia, képtudat, emlékezet*. Kép, fenomen,

valóság. (szerk. Bacsó Béla), Bp., 1997

amelyek egyaránt visszaadták a természeti élményt és a kortársi szemlélet stigmáit is. A kortársi szemlélet természetesen nem követheti sem a németalföldi részletező, sem a klasszikus, sem a XIX. századi barbizoni realizmust, hanem egyéni képi megoldást kellett kialakítania. Villantsunk fel néhány olyan típust, ahol festészet probléma és nem illúzió kérdése, azaz a festő képet alkot és nem „a természet majma”, ahogy Leonardo örökösait gúnyolták egykoron

„Baudelaire egyértelműen a XVIII. század fiainak nevezte a történeti tájfestőket, s elutasította mind a romkultuszt, mind a kosztümös historizmust, amelynek fontos kelléke, háttere a táj.”¹⁵ A Baudelaire-i eszméből induló „modern” szemlélet, valóban távol tartotta magát a mítosz, a vallás, de még a kultúra hagyományosabb formáitól is. Az 1980-as években talán váratlan volt, de meglepő nem, hogy feltűnt a tájkép-városkép kortársi élménye. A korszaknak megfelelően múlt és jelen esztétikai értelemben egybeforrt: a kortársi környezet magába szívta történelmet.¹⁶ Fehér László város-képein zsarnokok állította szabadságszobrok táji kulisszájában tűnik fel a csetlő-botló kisember, teljessé téve az 50-es évek feledhetetlen történelmi színpadát. Fehér képi világának sajátossága a szocialista Magyarország hiperrealista szcénája. A nála néhány évvel később indult Szotyori László élményvilágát már csak befolyásolta a hiperrealizmus festészetellenes esztétikuma. A 19. századi hevülettel festő Szotyory azonban egyrészt visszacsempészte tájképeire az oldott festői felfogást, másrészt Poussin módusaihoz hasonlóan mitikus, történelmi, illetve kortársi motívumokkal (motor, menedzserek stb.) hangolta össze az ábrázolt táj hangulatát. Ebbe a sorba illeszkednek Kondor Attila város-, táj- és parkképei is. Miként Szotyory oldotta a '70-80-as évek rideg, stilizáló, emblemikus felfogását, ugyanúgy Kondor Attila is. A '90-es évek végének egyre festőibb ízlésvilágából Kondor már csak tájba helyezett építészeti monumentumokat mentett át. Kondor festészetének lírai-romantikus tájzsemlélete olykor-olykor közelebb áll a romkultusz bűvöletében

15 Szabó Júlia, im. 119.

16 A mítosz jelen van a fikciós és jövőorientált avantgárd típusú művekben (Gellér B. István, El Kazovszkij stb.).

alkotó Goethe-kortárs német tájképfestőkéhez, mint saját kortársai minimalista felfogásához.

A tájábrázolás módszerei között a '80-as években feltűnik a gumigeometria, a panorámakép, a geometrizálás, a fraktál és a digitalizálás. A matematikából ismert gumigeometria a kontúrok megőrzése mellett elhanyagolja a perspektívát, a kompozíciót és szfumátót. A konvencionális (perspektivikus) ábrázolással szemben viszont másik, de esztétikailag ugyanolyan élvezhető képi rendszert eredményez. Kétségtelen, hogy a tájképeknél megszokott kolorizmusnak kevésbé kedvez a síkban kiterített, egymásba simuló formák dekorativitása (Kovács Albert). A Csipkerózsika-álmot alvó panorámakép sem mostanában, hanem már a '80-as években feltűnt Péri Pucinak¹⁷ köszönhetően. Péri Puci fraktálszerű, ropogós tájképei a monumentális 18-19. századi vagy még inkább a törökkori csataképek hangulatát idézik fel. Nagyméretű Dráva-képei esetében inkább a festészet eszközeivel rögzített látványról, mint sem érzékeny paál lászlói festészetéről van szó. Kontraverzióként a '90-es években is feltűnik a műfaj. Baranyay Levente különféle nagyvárosok „panorámaképeit” alkotta meg az ortofotó – légi felvétel – nyújtotta látvány sajátos esztétikumát követve. Az ortofotó madártávlatú stilizált síkfelületként láttatja a távoli város domborzatát, amelyet Baranyay több rétegben, vastagon felhordott festékekkel imitált. A vastag pigment úgy ötvözi az anyagfestészetet a látványfestészetel, hogy a szem számára is élvezhető dekoratív esztétikum legyen a végeredmény. Ezzel egy időben születtek Várady Róbert első fraktálképei is. Várady azonban nem törekedett a fraktál tájképi azonosíthatóságára. A fraktál egyébként is inkább elképzelt, kozmikus táj, mintsem a valódi. Király Andrásnak pedig egyenesen a számítógép által generált, és csak is képernyőn létező fraktálok (virtuális) tájai jelentenek szenzuális élményt. Király András képei monokróm felületekre bontott és „mechanikusan” megfestett alakzatai, nem mások, mint a cézanne-i elvek digitalizálása. Az egyszerűsítés a számítógép dolga, az újra összerakás pedig Királyé, a néző pedig nézze, ha tudja. Ne gondoljuk azonban,

17 Péri Puci nem más, mint Pauer Gyula, Érmezei Zoltán és Rauschenberger János.

Kovács Lehel:
Élesdi táj
olaj, vászon
2006

hogyan a táj geometrizálása a számítógép előtt nem is létezett, elegendő megnézni néhány kiváló, bravúros technikával készült intarziaképet a XV-XVI. század Itáliájából.¹⁸

A táj nemcsak absztrakt, geometrikus formákra egyszerűsíthető, hanem anyagokkal, mint szubsztanciákkal is megjeleníthető, miként már Baranyay Levente munkáin láttuk. A pigment mint anyag nem illúziót, hanem a táj lényegét, szubsztanciáját képviseli. Az előbbi, az illúzió az ikon dematerializált kozmikus tája¹⁹, az utóbbi, a szubsztancia a Föld anyagi valósága. A két egyenértékű megoldás más közös jellegzetességet – minthogy egyaránt elvetik a megformálás érzéki, imitatív módszerét – nem mutat. Ha szubsztanciaként jelenik meg a „táj képe”, akkor Molnár Sándor, Záborszky Gábor és Kopasz Tamás műveire kell gondolnunk. Molnár Sándor még a 60-as években alkotta alapvető „szubsztanciális” műveit. Kopasz Tamás pedig az anyagfestésztől kanyarodott el a minimál retinális élvezetet nyújtó pigment festészethez (Felhők és Tájképek). Kopasz festészete vezette be az újszenzibilitásból kiutat kereső lírai absztrakt festészetet. A kiútkeresők jellegzetes alakja volt

18 *Intarzia és perspektiva a XV. században*. André Chastel, Fabulák, formák, figurák. Bp., 1984., 153-163.

19 Érdekes módon ér össze az ikonok misztikus aranyhátere az avantgárd kozmikus víziójával, gondoljunk a 60-as évek francia festészetének Fautriertől Yves Kleinig húzóvonalára.

Bernát András, akinek festészete esztétikai törés nélkül lépett át az újszenzibilitásból a '90-es évek minimalizmusába. Az átmentésnek következménye és ára is van: egy határozott lépés a személytelenség és a minimalizmus irányába. A bernáti érzékeny minimalizmustól már a technicista monokromia irányába lépett Szabó Dezső. A technicista kép minimalizmusa – miként az ikonok aranyhátere – lehetne a tájkép-festészet folytatása, de filozófiai értelemben, alapvetően még is inkább a festészet²⁰ elutasítása.

Ha a táj lényege anyagként jelenik meg, akkor először szintén Kopasz Tamás, majd a kevésbé ismert Csurgai Ferenc képeire kell gondolnunk. Kopasz Tamás Aranykor-Rézkor-sorozatain az érzéki anyagfestészet vad, de klasszikus mintáit alkotta meg, Csurgai pedig a gesztus strukturáló és kifejezőerejére építette minimalista alföldi tájképeit. Horváth Krisztián a festészet territóriumán belül alkalmaz három eljárást: az illuzionizmust, az anyagi szubsztanciát és az ecsetírást. A materiálpiktúra kétségtelenül kifelé vezet a festészetből, azonban a másik kettő még a festészet határán tartja a megformálást. Horváth képeinek anyaggal borított alsó részén az ecsetfutatok nemcsak visszalandítják a kifejezést a „festészet” világába, hanem szilárd alapot jelentenek a felhőjátékot imitáló könnyed felső résznek. A gesztus- és anyagfestészet együttes alkalmazásának további előnye, hogy nem kell lemondani, sem az informel kínálta személytelen felületáramlásról, sem a gesztusok szubjektív, képfarmoló erejéről. Horváth képeinek, további esztétikai ereje, hogy nem a moder-nitásba erőszakolja bele az újra felfedezett hagyományt, hanem a kortársi szemlélethez simítja a tájkép műfaj klasszikus értékeit.

Mint szó volt róla, a képek rabságába kerülve már a természetben is képeket látunk. A képként látott

20 Azt is mondhatom, hogy ami stilisztikai kérdés, tehát festészet Molnár Sándor, Kopasz Tamás, Bernát András számára, az technikai, elvi, mondhatni szemléleti kérdés Szabó Dezsőnek és kortársainak. A digitál-minimál print-festészet újabb stációt jelent az adott lehetőségben belül. A természet-, művészettörténet-élményről egyértelműen a technicista kép-élményre kerül a hangsúly, még akkor is, ha a végeredmény, a kép látszatra hasonlatos a korábbiakhoz.

természet nem más, mint a természet denaturalizálása, szebben fogalmazva, képi humanizálása. Persze ne gondoljuk, hogy valami új dologról van szó, már Cézanne is ezt tette, beleégetve saját tájképét az utána jövők agyába. Bernáth Aurél és Szőnyi István is megalkotta a maga külső-belső táját. Különösen Szőnyi „paraszt-árkádiája” fogalmazta át az idő, a kultúra és a festő szubjektív érzéseinek présében az egyszerű zebegényi tájat. A 2000. év után elindulhat más úton is a tájképfestő, megpróbálkozhat önmaga és a természet romantikus újranaturalizálásának kétes programjával is. És ha nem is újranaturalizál, mindenesetre egészen közel megy a természethez egy-egy olyan fiatal festő, mint László Dániel. Ha a természetközeli tájképeit elsőként a „váratlan” költői kifejezéssel illetem, akkor nyoma-tékosítottam megfelelően, hogy természet, festészet és egyéni teljesítmény szokatlan, de szerencsés találkozásáról van szó. Váratlan, mert az elmúlt évtizedekben többnyire vagy kizárólag absztrakt, geometrikus és konceptuális képi tájakon „legeltettük” szemünket. A váratlan megjelenés bizonyítja, hogy lehet még hiteles tájképet festeni. És nemcsak váratlan, hanem élvezetet is nyújt ez a festészet, ám ne gondolja senki, hogy a galériák látványos, de kínos érzéki gyönyöre szerint. László tájképei látszólag a hagyományos műfajt idézik fel, de csak látszólag. A megfestés lendületes gesztusai, kalligráfiává egyszerűsödő formák, kétséget sem hagynak afelől, hogy kortársi megfogalmazásról van szó. Részletezés és szfumató helyett naturalizmust, bátor ecsetvonásokat és festői megoldásokat látunk. A kompozíció nagy összképét módosító részmegoldások elárulják, hogy analitikus szemlélet vezet az ecsetet. Az analitikus szemlélet nem engedi, hogy a természetutánzás csupán illúzió maradjon, hanem egészen a természet képi újraalkotásáig, képfestésig

vezet. A megértett és újraalkotott látvány pedig a kép nézésének örömeivel ajándékozza meg a szemlélőt. Mint a bevezetőben már szó volt róla: a látás során képesek vagyunk ugyanazt a formát – egyszerre vagy gyorsan változtatva – konkrét és absztrakt felületként látni, majd illúzióként, képként értelmezni. Az analitikus és érzéki képrögzítés együttes alkalmazása egyáltalán nem új keletű, de mégsem elég népszerű. Rippl-Rónai *Alföldi temető* (1904) című képének homogén felületén nemes egyszerűséggel keresztfákra utaló kalligrafikus vonásokat sorakoztat fel. A sötét, de mégsem apokaliptikus „sordísz” alkotó

fejfák mögött, egészen messze valami távlat, valami illúzió sejlik fel, a táj. És gondoljunk Szőnyi István *Zebegényi temetés* című képének egy részletére, a zebegényi domboldalon keresztelkkel összesimuló kopár fák kalligrafikus látványára, amelyek rávetülnek a festőien megoldott gyászmenet tömbjére. Kovács Lehel, mint Kondor Attila, birkózik a tájképpel, képi felfogása mégis László Dánieléhez áll közelebb, de csak közel, mert más. Az alapélmény kétségtelenül nála is a természet, de az is kétségtelen, hogy vázlat gyanánt többnyire a fotográfia ridegebb világa szolgál. További különbség, hogy míg Kondor mitikus, történelmi tájakat láttat, László Dániel magát a természetet emeli élménnyé, addig Kovács Lehel kortársai staffázs figuráival népesíti be a tájat, ahol pedig nem látunk staffázs figurákat, ott a magasfeszültségű oszlopok vagy a szocialista nagyipar betonszörnyei lépdelnek peckesen. Kovács betonszörnyei, a módusok szerint hangolt poussini heroikus tájképet juttatják eszünkbe, némi szocreál hangulattal fűszerezve.

(Vác, 2003.)

**Horváth
Krisztián:**
Vízés
fenyőligettel
olaj, vászon
2005

Kostyál László

Tárlatról-tárlatra

Üveg

A hévízi Gróf I. Festetics György Művelődési Központ Muzeális Gyűjteménye 2013 januárjában megnyílt kiállításának címe mindössze ez az egyetlen, a címben szereplő szó. Voltaképpen nem is egy, hanem három kiállításról van szó, amelyekben a kiállított alkotások közös alapanyaga az üveg. Sokkal több közös vonás nem is állapítható meg, ez arról tanúskodik, hogy az üveg, mint matéria, számos olyan tulajdonsággal bír, ami kiválóan alkalmas értő alakítója művészi elképzeléseinek kifejezésére.

Az üveg felolvasztva jól formázható, egyébként rideg anyag, amelyből öntéssel pompás plasztikák készíthetők. De mivel viszonylag alacsony hőfo-

kon alakítható, és lassan hűl, a művésznek bizonyos mértékig lehetősége van a megolvasztott, majd egészen még nem megdermedt anyagot a mintázáshoz közelítő módon alakítani, ami a fémmegmunkálást nem jellemzi. Az üvegművészet jellegzetes technikájával, az egyenletesen vékony falvastagságot lehetővé tevő fújással kombinálva ez a melegen történő, gyors munkát igénylő formálás nagymértékben megnöveli a lehetőségek skáláját. A másik fontos tulajdonsága, hogy anyagában színeztető, miközben nem veszíti el áttetszőségét. Ez óriási teret nyit az üvegművészek előtt. Az üveget legtöbbször azért szeretik, mert színezés- és alakításmódjától függően, igen változatos

módon töri meg – olykor kifejezetten csapdába ejti – a térben szabadon áradó fényt. Mázszerű festékekkel ugyanakkor, kiváló alakíthatóságának köszönhetően, a legtöbb más szilárd anyag (fém, kerámia, kő, fa stb.) imitálására is nagyszerűen alkalmas.

Az első teremben Smetana Ágnes növényi motívumokkal díszített edényei láthatók. A változatos formájú vázák különlegességének több összetevője van. A formák csak ritkán tűnnek előre eltervezetten szabályosnak, vagyis multiplikálhatónak. Többségük olyan spontán, illetve egyedi alkotói folyamat eredményének látszik, amelyben az üveg „akarata”, azaz fizikai tulajdonságaiból (elsősorban súlyából) adódó „ön-alakítási képessége” is szerepet játszott. A többnyire esetlegesnek tűnő, kerek, lapított vagy négyszögletes formák organikus jellegét a domborúan olvasztott, máskor festett növényi részletek hangsúlyozzák, olykor pedig maga a forma imitál növényi részletet (virág, fűszál). Az egyes vázakat konkrét növényfajtaokról (hóvirág, hortenzia, liliom, tulipán, rózsza, pipacs, hagyma stb.) vett elemek dekorálják, néha pedig a téli vagy tavaszi erdő hangulatát idézi az edényfal festése. Az üveg egyik esetben sem teljesen átlátszó, talán csak jobban-kevésbé áttetsző. A tárgyak nagy többsége önmagában színezett, olykor felületi festést is hordoznak. A fényt erősen megsűrűsítő, elszínező, füstös hatást keltő, sokszor anyagukban hólyagos, többnyire (homok)fűvott felületű (ritkán fényes) edények tagadhatatlan archaikus hangulatot hordoznak. Rendkívül magas technikai tudással készültek, mégis a primitív mesterek termékeit, vagy akár a természeti népek virágokkal ékesített vázáit asszociálják. Hatásuk egyik legfontosabb összetevője éppen ez a keresett keresetlenség. A domború virágdíszrel dekorált edények esetében különösen is azt érezzük, hogy az egyszerűből lesz a nagyszerű, a művészi hatás éppen a kezdetlegesnek ható, valójában nagyon is magas mesterségbeli tudást igénylő megoldásokból eredeztethető.

A középső, legnagyobb teremben válogatás látható a Bárdudvarnoki Nemzetközi Üveg Alkotótelep gyűjteményéből. Az üvegművészettel a maga teljes vertikumában ritkán találkozható látogató itt ámulhat el leginkább a matéria által kínált

lehetőségek sokrétűségén. A legtöbb művész eltérő módon, különböző alakítási, formálási, festési, felületképzési technikákat alkalmazva használja fel az anyagot, edényt, kisplasztikát, domborművet, festményt, pszeudo-használati tárgyakat vagy éppen kvázi organikus objecteket készítve belőle. A rafinált fénytörésekre és -játékokra, a csillogó és a matt felületek, az áttört, átlátszó, áttetsző és vizuálisan is tömör tömegek kontrasztjára épülő tárgyak csillogó kavalkádja kápráztató összehatást eredményez, amelyből csak később bomlik ki az egyes alkotók művészi törekvéseinek gazdagsága.

Ez a gazdagság néhány egyéni megoldású, karakteres tárgy segítségével illusztrálható a legjobban. Melcher Mihály *Maszk* c. kubista álarcát a geometrikus alapformákra (három- és négyszög, kör, trapéz), az áttört és a csupán áttetsző tömeg ellentétére, és a minimalista formai redukcióra építi fel. Polyák János *Lila tornya* fiktív architektonikus modell, voltaképpen monokróm kisplasztika, amely az üveg számos tulajdonságát kihasználatlanul hagyva, elsősorban könnyű alakíthatóságára épít. Sigmond Géza két, közös címen (*Trójai faló helyett*) szereplő munkája voltaképpen a játékos üvegváza és az archaikus kocsimodell keresztezéséből származik. Czebe István *Villásfarkú üzenete* nyílt erotikus utalást hordozó torzó, amelyen a frivol – és hozzátehetjük: macsó – jelleget a mélyzöld üveg fénytörésének érdekesen izgalmas játéka oldja.

Sajátos *Fossziliát* mutat be az üveg egyik leglátványosabb tulajdonságára építő Dárday Nikolett. Az ablak elé állított, hátsó megvilágításban életre kelő műve egy elképzelt, különböző színekkel (kék, zöld, fekete, szürke) futtatott ásvány síkmetszetében feltűnő, ősi növényi maradványokat imitál. Rendkívül vonzó alkotás Petrás Mária *Apostolok* címet kapott, kihajló peremű, színtelen üvegvázája, amelynek oldalát domborműves szentfigurák díszítik. Plasztikailag érdekes Beiczter Judit kávéházi jelenetet ábrázoló kompozíciója. Két kerek asztal, pontosabban fél asztal áll egymás közelében, a két, mellettük ülő, enyelgő pár az asztalokat félbevágó, és így a sajátos relief hátlapjául szolgáló üvegsíkra festve jelenik meg. Igor Tomsky szakrális utalást is tartalmazó *A szög drámája* c. objectje – egy színtelen üveghasáb, mely

a belévert vasszög hatására vérezni kezd – sokrétű asszociációs lehetőséget hordoz. Andor István a foglyul ejtett, szürke üvegbe zárt fényt próbálja életre kelteni (*Fény-történet*). Horváth Márton a *Kerti jelenet*be hat, átlátszó üvegből készült, jókora tököt komponált egybe.

Pattantyús Gergely aranyozott *Szenteltvíztartója* sajátos módon egy kettévágott üveghasáb belsejébe van zárva. Horváth Balázs kék üvegplasztikája az *Ékes* címet kapta, a világosság elé állítva kel igazán életre, s közletről sajátos fénykapu hatását kelti. Az észti Vivi-Ann Kererdo műve (*Kékarcsú*) meglehetősen bizarr: egy színtelen álarc mögé rejtőző kék pohár, amely e sajátos színezés miatt képtelen eltitkolni lényegi mivoltát. Kertészfi Ágnes edényei archaikus és modern formákat ötvöznek vonzó és elegáns módon. Budahelyi Tibor *Ürfegyver* c. munkája az égetett, ásatag jelleget sugalló fahasáb (talapzat) és a jövő elképzelt technikája – zöld üveg pisztolyforma – kontrasztjára épül. Buczkó György az Inga révén önmagáért való, formájával fémet, fénytörésével drágakövet asszociáló, kinetikus, vagyis mozgó jelleget is hordozó, tetszetős tárgyat alkotott.

A sort lehetne folytatni, a cél azonban csak a

lehetőségek széles tárházának és az üvegművészek kreativitásának megvilágítása. Működésének három évtizede alatt a Bárdudvarnoki Üveg Alkotótelep rendkívül gazdag gyűjteményt halmozott fel, amelynek csupán kicsiny szelete fér el a hévízi kiállítóteremben, azonban ennyi is bőségesen elegendő a kollekciónak jelentőségének illusztrálására. A tárlat harmadik egységét Hefter László alkotásai képezik. Munkásságának alighanem legfontosabb, a kiállításon kizárólagosan megjelenő, és egyben talán legismertebb vonulatát a festett, elsősorban ólomüveg ablakok, illetve táblák adják. Az ablakokon megjelenő kompozíciói letisztultak, visszafogottak, viszonylag kevés képi elemet tartalmaznak. Kerüli a figurativitást, de nem idegenek tőle az akár konkrét formákat is felidéző, kevés részletet vagy vonalat tartalmazó asszociatív motívumok. Többnyire tiszta színeket, homogén (üveg)foltokat használ, néhány munkáján a mozgásérzet felkeltésére is törekszik. A művész kedveli az ólomüveg technika által kínált feszes, geometrikus struktúrát, és otthonosan mozog benne. A teremben néhány nagyobb üvegfalának fotóreprodukciója is látható, amelyek különös ragyogást biztosítanak az általuk határolt térnek. Munkái voltaképpen fényfestmények, illetve részben fénygrafikák, miután a hátulról érkező fény kelti őket életre, ennek során ugyanakkor – a színes üveg által megszürt fény révén – a kompozíciók előtti tér megvilágítása, és ezáltal hangulata is megváltozik. A színes üveg a sajátos tulajdonságai révén képes a teret „felöltöztetni”, és Hefter művészete – hasonlóan a gótikus katedrálisüvegek mestereihez – éppen ezekre a tulajdonságaira épít. Három eltérő egységből áll tehát a tárlat, mindhárom önmagában is kerek egész lenne. Így együtt azonban egy, az emberiség által évezredek óta használt, de az általa kínált lehetőségek tekintetében mindmáig nem teljesen kiaknázott matéria sokoldalú művészi alkalmazhatósága demonstrációjának mondhatók. A bemutatott anyag a gyönyörködtetésen túl alkalmas arra, hogy segítségével az üvegről alkotott elképzeléseinket magunkban letisztázzuk, de arra is, hogy a művészek sokszor újszerűnek és kísérletinek tűnő megoldásait értékeljük, esetleg továbbgondoljuk.

Udvardy Ignác:
Bányai házak
olaj, farost

Híd Nagybánya és Zalaegerszeg között

(Udvardy Ignác Ödön (1877-1961) emlékkiállítása a Gönczi Galériában)

Vajon mekkora a távolság Nagybánya és Zalaegerszeg között? Ha egzakt választ akarunk adni, mondhatjuk, hogy légvonalban 500 kilométer, autóval azonban 620. Amennyiben azonban a művészeti távolságot tekintjük, ráadásul visszavetítjük a kérdést egy 60-80 évvel ezelőtti időszékba, meg kell állapítanunk, hogy nagyságrendileg több. A topográfiai egzaktságtól eltekintve, de a valóságtól nem elrugaszkodva, kijelenthetjük: egy világ választotta el őket egymástól. Nagybánya a magyar festészet egyik, ekkor már határainkon kívülre szorult, de még mindig iránymutató, konvencióktól nem béklyózott centruma, Zalaegerszeg pedig – mit szépítsük – fehér folt a hazai művészeti palettán. Amíg Nagybányára azért mentek festeni a fiatalok, hogy az akadémiai kötöttségektől távol megélhessék a teljes művészi szabadságot, a maroknyi zalaegerszegi festő csak az akadémikus sablonok legteljesebb tiszteletben tartásával tudott boldogulni. Nagybánya ihletett

hely volt, Zalaegerszeg pedig egy átlagos magyar vidéki kisváros, amely bocsátott ki ugyan néhány olyan művészt, akik képesek voltak végigjárni a provinciálistól a progresszív festészetig vezető utat (Udvardy Ignác Ödön, Szobotka Imre, Vajda Lajos), közülük azonban – tizenhárom évnyi nagybányai működést követően – csak Udvardy tért vissza szülővárosába, és képezett hidat a két világ között.

Udvardy 1877. május 8-án született Zalaegerszegen. Édesapja, Udvardy Ignác köztisztviselőként álló iskolaigazgató, lapszerkesztő, bankigazgató, számos társadalmi tisztség betöltője. A hasonló nevet viselő apáról és fiáról közösen neveztek el teret a városban, 2013 májusában. A későbbi festő középiskolai tanulmányait mindazonáltal a nagykanizsai piarista gimnáziumban végezte, mert a megyeszékhelyen ekkor még nem működött ilyen szintű iskola (az 1895-ben alapított főgimnáziumban 1897-ben indult meg a tanítás). 1896-1901 között a

Udvardy
Ignác:
Egerszeg-
hegy
olaj, farost

budapesti Orsz. M. Kir. Mintarajziskola (a mai Képzőművészeti Egyetem elődje) növendéke volt, többek között Székely Bertalan, Balló Ede, Nádler Róbert tanítványa. Rajztanári oklevéllel a zsebében a nagyváradai premontrei főgimnáziumba nevezték ki, ahol 1922-ig dolgozott pedagógusként. A városban rendszeresen szerepelt kiállításokon, közeli kapcsolatok fűzték a Holnap c. folyóirat körül csoportosuló polgári radikális értelmiségiekhez, köztük Juhász Gyulához, Dutka Ákoshoz, Emőd Tamáshoz. A pedagógia elméleti megközelítése iránti hajlamát mutatja az 1903-ban saját kiadványként megjelentetett Művészet és művészi nevelés című dolgozata. Hét évvel később, 1910-ben nagyobb önálló kötetet adott ki (A természetes díszítő eljárás), amelyben több éves, a népi díszítőmotívumok feltérképezésére irányuló kutatómunkájának eredményét adta közre. 1912-ben a budapesti Műcsarnok Tavaszki tárlatára küldött képeket. 1919-ben, a tanács hatalom néhány hónapja alatt a Váradai Képzőművészek Testületének vezetője és a Püspöki Múzeum igazgatója volt.

A Magyarországra nézve tragikus következményekkel járó trianoni békeszerződést követően a Nagyváradot birtokba vevő román hatóságok bezárták a premontrei gimnáziumot, Udvardyt pedig nyugdíjazták. Az ereje teljében lévő, invenciózus rajzpedagógusnak az elmélet helyett ekkortól csak a művészi gyakorlat nyújthatott alapot a megélhetésre. Előbb a Balti-tenger partján fekvő Swinemündében (1922), majd Rómában (1923) tett hosszabb tanulmányutat, s az ezeken készített képeit a hazatérése után rendezett váradai kiállításokon az utolsó szálig eladta. 1924-ben

átköltözött Nagybányára, ahol csatlakozott a Nagybányai Festők Társaságához (ennek 7 tőrsztagja közé is megválasztották, sőt, 1928-ban helyettes ügyvivő is lett) és képei jövedelméből három házat is vásárolt. A következő években Nagyváradon, Nagybányán, Kolozsváron rendezett kiállításokat, melyeken remek kritikákat kapott. A Nagyvárad c. lap tudósítója 1929. december 14-én (6. p.) megjegyezte, hogy „mióta Nagybányára költözött, az erdélyi festők első vonalának is elejére lendítette őt... a veleszületett intuíció”. 1930-ban a Barabás Miklós Céh lapítójaként vett részt az erdélyi magyar művészek kolozsvári tárlatán.

Az 1930-as évek – aligha függetlenül a gazdasági válságtól – minden szempontból nehezebb időszakot jelentettek. Udvardy visszavonultan élt Nagybányán, jövedelme megcsappant, képeit egyre kevésbé vásárolták. Házait kénytelen volt sorra eladni. Mikor a Nagybányai Festők Társasága 1937-ben az önfelosztás mellett döntött, a festő egy hosszabb firenzei tanulmányutat követően visszaköltözött Nagyváradra, majd 1940-ben Budapestre települt. 1942-ben kedvező sajtóvisszhang mellett rendezett kiállítást a Műbarát helyiségében, közösen a szobrász Morzsa Morhardt Gyulával és a grafikus Pituk Józseffel. Két évvel később, 1944-ben a háborús időszak nehézségei elől hazaköltözött szülővárosába, Zalaegerszegre. Öregkorát méltatlanul nehéz körülmények között töltötte, elismerést csak utolsó éveiben kapott. 1959-ben a Zala Megyei Képzőművészeti Munkacsoport elnökévé választották, s hamarosan nagy fővárosi tárlat szervezésébe kezdett, ennek megvalósulását azonban 1961-ben bekövetkezett halála megakadályozta. Szülővárosának múzeuma 1991-ben emlékkiállítással adózott művészetének. A mostani, 2013-as emlékkiállításon részben a huszonekét évvel ezelőtt bemutatott alkotások, részben a nagyrészt az örökösök kezén lévő hagyatékok további része került bemutatásra.

A premontreiek nagyváradai rajztanárának ebből az időszakból sajnos egyetlen képe sem ismeretes. Udvardynak a látókörünkben lévő legkorábbi műve a swinemündei úthoz köthető, tengeri vitorlásokat ábrázoló kis tanulmány, síkdekoratív, art decótól ihletett stílusban. Nagyobb számban a nagybányai évektől kezdődően maradtak meg

alkotásai, ezek azonban az előbbtől gyökeresen eltérő művészi világot képviselnek. Olajképei a nagybányai neósok (a művésztelep többnyire Párizst megjárta, a neoexpresszív stílus ígézetében dolgozó fiatalabb generációja) művészetéhez állnak közel, így mindenekelőtt Ziffer Sándor, valamint Nagy Oszkár, Jándi Dávid, Bornemisza Géza, Mund Húgó alkotásaihoz. Udvardy bányai képeinek nagy részén vastagon, szálkás mozdulatokkal felvitt, elnagyolt formákat hordozó, erőteljes színeket használt, melyek súlyos atmoszférát közvetítenek. Egyes képi elemei tömörek, szinte érezhető a tömegük, még a levegő is sűrű körülöttük, olykor villódzó fényeket hordoz. Néha visszatér a dekoratívabb, a természetesség kevéssé hangsúlyozó festésmóddhoz (*Bányai házak, patak I-II.*) Témáit a környék hegyi tájai, Nagybánya és Felsőbánya girbegurba utcái, templomai és kicsiny bányászházai, a hetivásárok kavargó forgataga és a szeszélyesen kanyargó Zazar patak képezték. A figurákra nem fordított gondot, bár ez nem képzetlenségéből, inkább az érdeklődés hiányából ered. Igaz, emberalakok gyakran szerepelnek képein, megformálásuk azonban sematikus, mozdulataik szögletesek, részletezésüket kerülte. Munkája során többféle technikát is alkalmazott, olajképek, akvarellek, színezett tollrajzok és linómetszetek kerültek ki keze alól. Számptalan ceruzavázlatot készített, ami jól mutatja munkamódszerét. Egy-egy részletnek, ami foglalkoztatta, többször is nekifutott, amíg a friss élményből kiérlelt kompozíció-elemmé alakult. Karakteres nagybányai olajképsorozatát kicsi (25x30 cm) és nagyobb (75x90 cm) méretben is megfestette, sajnos a nagyobbaknak mára csak hírmondója maradt (*Bányai táj keresztel.*). Sok kompozícióját különböző technikák alkalmazásával is elkészítette, feltehetően tudatosan vizsgálta az eltérő eszközök eltérő hatásmechanizmusát. Miután elhagyta Nagybányát festésmódja megváltozott. Eltűnt képeiről az expresszív vibrálás, a szinte izzó atmoszféra megszűnt. Az erőteljes tömegformálás vagy a dekoratív vonaljáték (*A zalai Baumgartner malom, Balatoni látkép a Szépkilátóról*) olykor még feltűnik, azonban ekkori stílusa az akadémikus felfogáshoz közelít. Művei levegősebbé, ugyanakkor nyugodtabbá váltak. A változás aligha belső okokkal magyarázható.

Ragyogóan komponált, életének helyszíneit szinte végigkísérő színezett tollrajz-sorozata egységesen magas színvonalú, stiláris változások nélkül. Jól látható, hogy e pompás sorozata dokumentatív szándékkal készült, és az egyes kis kompozíciók később kiválóan alkalmasak voltak olajtechnikával történő kivitelezésre – akár már eltérő felfogásban. Ebből az következik, hogy festményein a váltás a külső körülmények módosulására vezethető vissza. Más lett nem csupán a természeti környezet, hanem a társadalmi közeg által támasztott elvárás is. Zalaegerszegen az 1950-es években nem lehetett úgy festeni, mint Nagybányán. A festő beleszürkült az őt körülvevő világba, és megpróbált alkalmazkodni annak igényeihez. A göcseji, zalai, Egerszeg-környéki tájak mellett gyakrabban ábrázolt dolgozó embereket, kapáló parasztokat, útépítő, parkgondozó munkásokat, olykor pedig még ipartelepét is. Óhatatlanul is olyan érzésünk támad, hogy a megyei képzőművészeti munkacsoport élére történő megválasztása tagadhatatlan tekintélyének és korábbi munkásságának elismerése mellett sikeres igazodása visszajelzéseként is értékelhető. Az ekkor már agg művész a csatát megnyerte, a háborút azonban nem. Ennek azonban már nem volt számára jelentősége.

A nagybányai művésztelepen és a nem kis részben általa igényessé formált erdélyi sajtóban is komoly megbecsülést szerző Udvardy Ignác Ödön művészete jól példázza azt, hogy a művészettörténet által sokszor az elszűrítő provinciális jelzővel illetett (és ennek révén legfeljebb a „futottak még” kategóriában sorolt) vidéki művészek egy része nem a tehetségnek vagy a művészi képzettségnek volt híján, hanem az inspiratív és felszabadító, megfelelő lehetőségeket biztosító alkotói környezetnek. De éppen Udvardy volt az is, aki egerszegi működésével sokat tett a város művészeti életének és igényeinek előmozdításáért. Nagybányán töltött évei alatt bizonyította, hogy felkészültsége és invenciója révén képes hangsúlyos véleményt nyilvánítani a kortárs festészeti diskurzusban is, majd hazatérve, a megváltozott időkben pályáján az emberi és a művészi etikára helyeződött a hangsúly. A Gönczi Galériában rendezett mostani kiállításával Zalaegerszeg egyik legjelentősebb festőművésze emlékezik.

Bence Lajos

Rembrandt-kiállítás a Lendvai Vár-Galériában

A lendvai galéria az elmúlt években a kisváros képzőművészeti menedzsmentjét jóval meghaladó erőbedobással, a művészeti diplomáciát és a kedvező széljártást is kihasználva, világhírű képzőművészeti tárlatok, remekművek hazai bemutatását tette lehetővé. A siker részben a lendvai vezetésnek, elsősorban Gerics Ferencnek, a Vár-Galéria igazgatójának agilitása folytán a Péccsel, illetőleg a Baranya megyével létesített, a barátin túlmutató kapcsolatnak, valamint Lendva és a baranyai megyeszékhely között létrejött önkormányzati szintű kapcsolatnak köszönhető, utóbbi Európai Kulturális Fővárosaként több kiállítás és egyéb bemutató rendezvény (pl. a Vasarely- és a Zsolnay-) közvetítésében is segédkezett. A magyar művek mellett az említett jó viszonynak köszönhetően a Kokoschka- és a Mucha-kiállítások is Lendván kötöttek ki, különösen érdekes az előbbi, akinek Rippl-Rónaival való közös frontszolgálata, az I. világháború idején, külön figyelmet kapott. A múlt évben nyugalomba vonuló Gerics Ferenc azonban közel két évtizedes vezetői pályafutása során a fővárosi képzőművészeti intézményekkel is jó kapcsolatot alakított ki. A OSZK-val együttműködve a 16. századi Alsólendván nyomtatott könyvek reprint kiadásával jeleskedett, a Nemzeti Galériával ápoltszakmai együttműködés hozadéka a Zala-életmű múzeumi raktárakban porosodó gipszmintáinak bronzban való kiöntése, valamint – talán az eddigi leglátogatottabb, közönségsikert hozó tárlat – a japán erotikus fametszetek és nyomatok, a Shunga lendvai bemutatása.

A szlovén képzőművészeti élet zártsága, túlságosan is saját értékei felé orientáltsága miatt, Ljubljana művészetkedvelő közönsége Graz és Bécs helyett Lendvára figyelt, de rengeteg látogató érkezett a szomszédos megyékből is, főleg Zalából és Vasból, és nem volt ritka jelenség egy-egy székesfehérvári, illetve veszprémi csoportos látogatás sem.

Az új vezető, Lázár Beáta igazgató, munkatársaival, a Gerics által megfogalmazott törekvések követésére vállalkozott, amikor a lendvai Vár-Galéria 2012. évi tervében, a bécsi Künstlerhaus közvetítő szerepét kihasználva, Rembrandt Harmenszoon van Rijn holland festőóriás 63 rézkarcának kiállítását vette tervbe.

A program idén április végén valósult meg: a Rembrandt-kollekció szeptember végéig lesz megtekinthető Lendván, a rézkarcok restaurálási munkálatai miatt hosszabb ideig szünetel majd kiállításuk.

A kiállított Rembrandt-rézkarcok történetét Paul Rachler, a Künstlerhaus levéltár vezetője osztotta meg a megnyitón szép számban megjelent közönséggel: e szerint a műgyűjtemény Aloisa Ranftl, Johann Ranftl festő özvegye hagyatékaként került az Osztrák Képzőművészek Egyesülete tulajdonába 1868-ban. Miként a kor sok más festője, Ranftl is a 17. századi holland festészet és rézkarc mestereihez fordult példáért. Nem tudni, kitől szerezte a 63 eredeti Rembrandt-nyomatot, a néhány kortárs másolatot és friss fénynyomatot. Ma úgy tűnik, a Künstlerhaus sokáig nem döbbsent rá a gyűjtemény jelentőségére, így a rézkarcok a

két világháborút a Künstlerhaus és az Albertina trezorjában vésztették át, s a közönség csak száz évvel az adományozás után, 1968-ban láthatta először. Azóta a világban már számos helyen megcsodálhatta a közönség a gyűjteményt. A 17. századi rézkarcok viszont nem alkalmasak gyakori utaztatásra, ezért meglehet, hogy a lendvai kiállítás után hosszabb ideig nem kerülnek nagyközönség elé.

Rembrandt a rézkarcokon bibliai jeleneteket, mitológiai alakokat ábrázol, de megörökíti a mindennapi életet, illetve a távoli vidékek embereinek vallási és a hitbéli szokásait, hagyományait is. Legtöbb rézkarcra több változatot élt meg és különböző fázisokon ment keresztül. Az új változatot gyakran csak néhány vonal hozzáadása jelenti. A Künstlerhaus-gyűjtemény rézkarcainak legnagyobb része a befejezettek közé tartozik, bár van közöttük néhány félbe maradt is, ami a tökéletességig csiszolt és aprólékosan megmunkált „karcoktól” jelentősen eltér. Máshol a „durvább véset” mintha idegen kéz beavatkozását jelezné.

A művészről, mint a 17. század legnagyobb holland képzőművésze, kimagasló egyéniségéről a kiállítás-megnyitón Jos Douma, a Holland Királyság szlovéniai nagykövete szólt. Elsőként elismerését fejezte ki a lendvai Galéria-Múzeumnak és a Künstlerhausnak a kiállítás megrendezéséért, kiemelve az időpont kiválasztását, mely azért is szerencsés, mert a holland királynő szintén áprilisban nyitotta meg a felújított Rijksmuseumot, mely a Rembrandt-művek legnagyobb gyűjteményét tudhatja magáénak. Emellett a múzeum tavaly jelentette meg a Hollstein-sorozat hét új kötetét, melyet teljes egészében a közismert Rembrandt-nyomatoknak (315 rézkarc több mint 18 ezer nyomata) szentelték.

A kiállítást Anton Balažek, Lendva Község polgármestere nyitotta meg, hangsúlyozva az ilyen nagyszabású kiállítások, képzőművészeti események jelentőségét Lendva és a szélesebb térség kulturális életében. „Lendva arculatának éppen a kultúra, a kulturális örökség és a képzőművészeti hagyomány az egyik fontos minőségi pontja, kiváló földrajzi fekvése pedig lehetővé teszi, hogy eljuttassa a kis, de ugyanakkor mégis jelentős település szerepét.”

Rembrandt-magyarázatok Balažic-csal

A Múzeumok Világnapja alkalmával Janez Balažic, a Maribori Egyetem Pedagógiai Karának tanára, múzeumi tanácsos és művészettörténész kalauzolta az érdeklődőket a Lendvai Vár-Galéria Rembrandt-kiállításán, amelyre Ljubljanából is jöttek érdeklődők. Balažic egy közel két évtizedes Gálics Istvánnal történt megismerkedés kapcsán, eljátszott a gondolattal: amennyiben a kiváló lendvai grafikus, mint vendéglátót fogjuk fel, vajon eljön-e az idő, amikor a nagyszerű lendvai grafikus vendégül látja a holland művésztszadalmat, pl. Amsterdamban, vagy másutt?

Ezt követően a szakember az életrajzi kitételek tisztázásába fogott, kiemelve a nagy művész érvényesülésének a nehézségeit, a sikeres évtizedeket, a művész pazarló életvitelét, mikor szinte minden pénzét felélve nyomorba jutott, s végül a teljes elesettségben, szörnyű körülmények között történt halálát.

Rembrandt életében, szinte egész pályafutása során, művészetének diadalra jutásában, főleg az amszterdami években – nagy szerepe volt a nőknek. Előbb csak a családtagoknak, a feleségnek, később a szerelmeknek és szeretőknek, amelynek hatása képein és még inkább a rézkarcokon is megmutatkozik. A hol diszkrétan, hol pedig nagyon is nyíltan ábrázolt szerelmi helyzetek, buja női alakok túlfűtött, fűledt erotikája ma is elkápráztatja a közönséget.

Balažic a zsidó és keresztény kultúrával való foglalkozást, a bibliai jelenetek elmélyült tanulmányozását emelte ki, s végül a rézkarc-eljárással készült, fekete-fehér (fény-árnyék) technika finomságát méltatta. A képek hosszadalmas, aprólékos kidolgozás közben, művészetének csúcán a filozofikus gondolatiság, s vele együtt képeinek tartalmi „mélysége” is erőteljessé vált. Nem így a korai és a késői rézkarcokon, ahol szinte érezni lehet a gyenge és „alutáplált” gondolat erőtlenségét.

A képről-képre történő kalauzolás sok egyéb apróságra is ráirányította a közönség figyelmét, melynek révén betekintést nyerhetett a nagy holland festő és grafikus stílusának titkaiba, különleges tehetségének működésébe. Az előreláthatólag

ismét nagy érdeklődésnek örvendő kiállítás az intézet számára anyagilag sikert ígér, ami a válságos időkben nem lehet közömbös. Nem beszélve arról, hogy a jövőben a galéria a vár helyiségeinek rossz állapota és a felújítási munkálatok miatt, remélhetőleg csak rövidebb időre, a vár alatt lévő polgári iskola helyiségeibe költözik majd át. Végezetül a tavalyi évben 40. évfordulóját ünneplő Lendvai Művésztelep kapcsán Franc Obal, valamint Kostyál László művészettörténészek elmondták:

a Lendvai Vár-Galéria Szlovéniában, főleg bronzöntő művésztelepeivel, nagyszabású kiállításprojeketeivel az ismertebb galériák közé lépett elő, s nem túlzás azt állítani, hogy Maribor megkerülésével a fővárosi (Moderna) és a tenger melléki (Piran) vezető galériák nyomába lépett. Hasonlóképpen a Pannon régióban is kivételes helyet és rangot vívott ki magának, melyet a magyar központi kulturális intézmények is támogatásukkal ismernek el.

Szemadám György

Stamler Lajos Liliomkertje

Stamler Lajos a *Liliomkert* címet adta kiállításának, és saját bevallása, illetve a kiállítás önéletrajzi ihletettséggű magyarázó szövege szerint az ugyanígy nevezett, Káptalantóti határában található szabadpiacra utal ezzel, ahol mindent lehet kapni, házi lekvártól, a régi téglakon és könyveken át, egészen a ruhákig. Mint az alkotóművész írja, számára mindezen vásári forgatag kiegészül a sugárzó táj, a jó fazonok és a szép nők élményével. Stamler fanyar derűvel mesél, abszolút mértékben jellemző rá az élmények és érzések kisebbitése, lefokozása.

Számomra a zsbvásár és ócskapiac hangulatát megidéző *Liliomkert* – mely egyébként valóban rendkívül találó cím – alkotásai mást jelentenek. A pazar látványcsodákról perzsa vagy török világra asszociálhatunk, ahol *Liliomkert* lehetne a címe egy szerelmes versekkel teli kötetnek, amelyet Stamler Lajos illusztrációi díszítenek. Ezeknek a dús ornamentikáknak és arabeszkeknek a dekorativitása az Ezeregyéjszaka meséinek világát idézi. A festményeken elrejtett utalások az alkotó szellemi muníciójának színes, szerteágazó tárházát idézik fel. Kalandozhatunk Hrabal kertjében,

jöllehet Hrabal világa erőteljesebben mutatkozik meg a *Balhé a Kék Cápában* című képen, ahol a kocsmajelenet, mint egy népmese bontakozik ki a szemlélődő előtt – az alkotás sűrűn szövött textúrája egyedi izgalommal telíti a kompozíciót. Gulácsyra utal a Na'Conxypan-i kirakós, ám az

alkotónak ehhez az álomittas, misztikus, rejtélyes világhoz csak, mint csodálónak van köze. A *Táltos* című mű ornamentikája ősi kultúrák organikus jelrendszerének szinkretizmusa. A kiállítás rendezési alapelve is a narratív közlési formát tekintette elsődlegesnek. A *Liliomkert* tájképei Liliput világát idézik, még a vadul vicsorgó állatok is – mint a mesebeli farkas – különös kis lények. Liliomkert világa archaikus mesék forgataga, a festőművész és a pedagógus egyszerre van jelen az alkotások teremtette képzeletbeli síkon. Művészi megfogalmazásában igazán megrendítő, a Liliomkert csodái között alighanem egyedülálló, az imponáló festőiséggel odavetett *Szegény ördögök*. Távoli rokonai a kisplasztikai alkotások, melyek közül a rendkívüli finomsággal megmunkált, több részből összerótt kőszobrok a leginkább szemet gyönyörködtető, elgondolkoztatók.

Stamler Lajos művészetének azonban igazán – már alkati meghatározottsága okán is – a síkba préselt, gazdag ornamentika megjelenítése a sajátja. A tapéta, a bútorhuzat, a szőnyeg, a drapéria mintázatainak dús burjánzásában váratlanul felbukkan egy-egy mintás kancsó, csésze, körte, egy-egy kar, láb, arc részlete, vagy egy valószínűtlen színű női alak, kinek hajzuhata az ornamenszere rímél. És az utánozhatatlan madarak. Az egy kompozícióban

megálmodott stilizált madaras motívumok és az abszolút realiztikusan megjelenített madárkák jelenetei kép a képben technikai bravúrt mutatnak, vagy akár szellemes, hallatlan kreatív arabeszek tekergőznek az *Antik töredékeken*. Az alkotásokon a festék felhordása sohasem steril, hanem pasztózus. Figyeljük csak meg *A bábuk*, táj és csendélet teáskannáinak és cukortartóinak vérbő festőiségét! Egyébként is imponáló az egyik legelemibbnek tartott, éppen ezért igen kevés új élménnyel kecsegtető csendélet-téma a Stamler Lajos által megálmodott kisméretű vásznanon. Bájos, kissé viharvert, megviselt tárgyak, játékosan lángoló színekkel. Látható, hogy az alkotónak szinte érzéki öröme telik a színekben való tobzódásban.

Stamler Lajos mesteri színkezelése egyfajta érzelmi adottság, erre valóban születni kell.

Örvendetes volna, ha a főváros határain túl élő és alkotó művészek munkái országos seregszemléken is bemutathatók lennének. Így egyelőre a mikroközösség öröme a nagyszerű művész kiállítása.

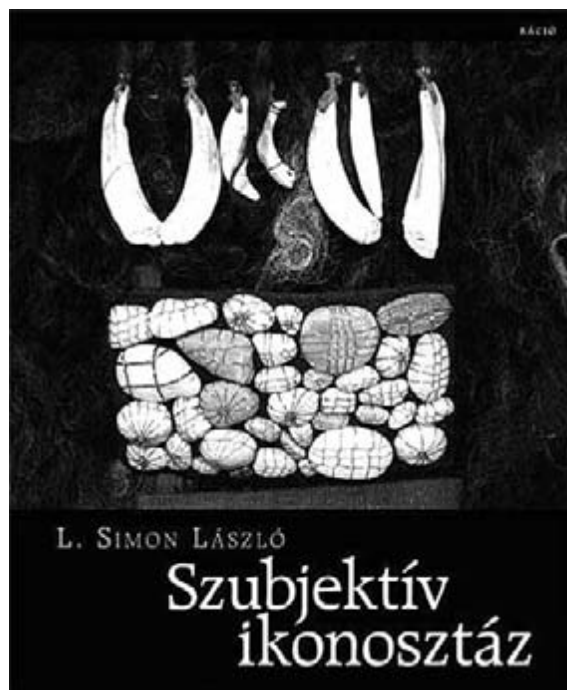
Nagykanizsa, 2013. április 26.
(*Magyar Plakát Ház, 2013. április 26. – május 31.*)

Avantgárd és hagyomány: érintkezési pontok

(L. Simon László *Szubjektív ikonosztáz* című könyvéről)

Korunk sajátos ellentmondása: a kiállítótermek számtalan modern, kortárs tárlatot kínálnak, ám a művek érzelmi-intellektuális elfogadásához-befogadásához kevés kapaszkodót kapnak a(z) (jobb sorsra érdemes) érdeklődők. Ezek a művek szokatlanok, meghökkentőek, jó részük nem hagyományos festmény vagy szobor, hanem installáció, performansz, „életakció-videoinstalláció”, esetleg egyéb besorolhatatlan műfajú „alkotás”. Bohár András *Nyitott kultúra felé* című művében találunk némi „ráségitő értelmezést” ehhez a helyzethez, amikor azt írja: „A műalkotás autonómiája és önértéke, a forma elsődlegessége, különösen szimptomatikus jelenségre hívja fel a figyelmünket. Századunk modernista tendenciái a forma és a struktúra átértelmezésével gyökeresen megváltoztatták a műalkotás funkciójához kapcsolható elképzeléseinket. Olyan értelmezések előtt nyitották meg a terepet, amely az autonóm látásmód köré szerveződő műalkotást és alkotóját helyezi középpontba, s nem pusztán ideológiai adaptációk érzékiesítéseként–hordozójaként fogja fel a művészetet... nem oktató tartalmat, formát ajánl...”

Nos, ezeknek a „formaajánlatoknak” kibontására vállalkozott L. Simon László, több alkalommal, kiállítások megnyitójaként, hozzátevé (emelve) az élményhez, a látottakhoz a maga személyes horizontját. Ezért nevezheti bevezetőjében Gulyás Gábor a kötet anyagát „művészeti naplónak”, azonban arra is felhívja a figyelmet: „az esztétikai hitelesség messze nem csak formai kérdés”. Annak ellenére nem, hogy bár köztudott, L. Simon László szoros szálakkal kapcsolódik az avantgárd szellemiségéhez, számára a hagyomány mégsem elutasítandó jelenség, hanem az új (akár radikálisan új) törekvések táptalaja, közege, inspirálója. S ennek számos jelét adja elemzéseiben, kontextus-képzéseiben, vagy éppen szürreális (lírai) szövegeiben.

Meglepő vizuális kalandozásnak lehetünk tanúi és résztvevői, ha a „talált tárgyak” osztályától indulva, a körte költészetéhez (körtészetéhez) érkezünk meg, azt olvasva a befejező lapon, Palkó Tibor képeitől ihletve: „Mikor az ég sír, elkenődik a festék a vásznon, s mi csak döbbenetben állunk, vártunk, várakozunk, mert közeledik halálunk és feltámadásunk”.

A kaland a múlt rendszer tárgyi rekvizitumait (fel)használó Szombathy Bálint műveinek jelentésmezőivel veszi kezdetét. Köznapi tárgyakról van szó, amikor a forma épp a deformációból, defunkcionalitásból fakad, nyer értelmet, jelentéstöbbletet. Az egyik ilyen „összeállítás” – *Szocialista brigádatárnaelőtt* címet viseli. Termosz, szódászsifon, műanyag dobozok, s egy égő gyertya a fehér abroszon. Felállítás, gyász, tisztelgés. Az *Összehajlás I-III.* már „direktebb”, a kitöltött díszoklevelek a rendszer gyermektegy primitívségét sugározzák. A

szerző arra hívja fel a figyelmet: „Érdekes módon a szocializmus éppen azokat a fogalmakat járatta le leginkább, amiket egyébként emblematisz módon kívánt kiemelni.”. A művész épp ezt az ellentmondást demonstrálja anakronisztikus tárgy-kompozícióival. Egy másik – a Vajdaság térképét elöntő „kék” tenger aligha félreérthető... Hasonló művelet-sor idézi fel a „vörös csillag” fázisait, metamorfózisait, vér-csurgató alakzatait. L. Simon képes visszatekintésében – Szombathy művei kapcsán – méltányosságra is, amikor azt írja: „Hamis vörös, hamis világ – valódi fájdalommal, valódi munkával, eltemetett lehetőségekkel”. Eröss István „paplanjai és díszpárnái” – melyek a panel beton dobozvilágát „lányítják” – egyúttal a múlt rendszer továbbélő kép/zet/einek gunyoros „idézetei” is, egy új népművészet „dekoratív” termékabszurdumai, ahogy L. Simon ironikusan megjegyzi: e paplanokkal fejünk búbjágig betakarózhatunk, hogy ne lássuk a valóságot.

Egy 2007-es kiállítás kapcsán Kozma Lajos építésznek szolgált elégtételt. Építőművészetének újszerűsége éppen abban állt – ahogy erre L. Simon felhívja a figyelmet –, hogy „szemlélete folyamatosan változott, a magyar tradíció talaján állva akart újat alkotni, összekötve a „kelet zamatát” a „nyugat pallérozott tudásával”. Am szolid modernizmusa „elvézett” a 49-es fordulat éve után, a „reakciós, polgári művészetre” nem volt szüksége a megszülető új világnak. Tamkó Sirató Károly *Dimenzionista manifesztuma* – mint a magyar avantgárd hagyomány becses része – szintén elsikkadt volna, ha a Magyar Műhely Kiadó nem jelenteti meg 2010-ben. Egy elszalasztott lehetőség, mely felmutatta volna az érintkezési pontokat, amely a francia és magyar irodalom között élt a harmincas évek Párizsában. Ennek az avantgárd hagyománynak szerves és értékes része Kassák és a Magyar Műhely kapcsolata.

Ennek áttekintése ugyancsak érdekes és tanulságos. Miként vált a folyóirat fokozatosan a magyar irodalom hézagpótló modern műhelyévé, fórumává, elvégezve azt a munkát, ami a honi marxista „irodalomtudomány” látókörén abszolút kívül esett. A francia nyelvű számok, fordítások sokat tettek Kassák európai elfogadtatásáért, kultuszának tovább építéséért. Végül a Kassák-

díj létrejötte tetőzte be a folyamatot, amelyet olyan alkotók kaptak, mint Bakucz József, Erdély Miklós, Tandori Dezső és Haraszty István. Az L. Simon László által idézett Kassák gondolat: „Át kell törni a szűk határvonalakat még akkor is, ha ez pillanatnyilag anyagi vagy erkölcsi hátrányt jelent.” – ma is nélkülözhetetlen alapelve minden új, színre lépő irodalmi nemzedéknek. Az avantgárd és hagyomány találkozásának, egymásra hatásának újabb fejleményét mutatja be A szonettforma megjelenése a kortárs avantgárd kísérleti költészetben. A konkrét és vizuális költemény maga a lázadás a hagyományos forma ellen, aminek egyik pregnáns példája a szonett. A lírai forma azonban olyan mélyen gyökerezik az irodalomban, hogy a formabontó alkotókat/alkatokat is megihlette. Tandori a betűk, írásjelek „homokszemeit” pergeti át ujjai között, fordított piramist képezve. Aztán megalkotja a „szonett” képletét: formai csontvázát, szöveg nélkül. Petőcz András Konkrét szonettje ugyancsak sajátos minimalizmussal él: technikai forgatókönyvvé fokozva le a lírai műformát. Szügyi Zoltán saját EKG-vizsgálatának szívritmus görbéiből „képezett” vizuális szonetteket. Az EKG-rajzolatok hullámvázása egyszerre személyes vonatkozású és „14 soros grafikai objekt”. A szöveg eltűnése mögött is megmaradt a „forma emléke”, a kötöttség, a korlát, ami az alkotó ember szabadságának tere. Ez akár egy vallomásnak is tekinthető, ragaszkodásnak a költészet abszolútumához.

A személyesség és személytelenség újabb határeseti műfaja a fotó. Mi adja a fotó értékét? Régisége? Önértéke? Szépsége? Olyan kérdések ezek, amelyre a szerző a Magyar Fotográfiai Múzeum egyik, ritkaságokat felvonultató kiállítása kapcsán keresett választ. Válasza: fontossá vált a fotográfia kora. Vagyis az egyedisége. A kérdések a remekművek elemzése kapcsán tovább sorjáznak: mi a döntő? A beállítás? A kompozíció? A személy? Mi húzódik meg az „esztétikai átlényegülés” hátterében? Talán az: „történeti narratíva szövődik a téma meghatározta narratíva köré”. Akárhogy is, L. Simonnak fontos: a magyar fotográfának van egy olyan évszázados hagyománnyal rendelkező vonulata is, amely a kísérleti irodalommal és filmmel rokon...” Ismét egy újabb kapcsolódási pont, a

sok közül, amely műnemek, műfajok, a vizualitás és a szöveg között felmutatható. Az átjárhatóság érdekében. Az Ady fotók elemzése újabb izgalmas kérdéssel foglalkozik: miként lesz a köznapi felvételtől, idővel, túl az esetlegességen, maradandó mű: vagyis portré? Cáfolja azt a hiedelmet, hogy a fotó által: „A szubjektív helyett az objektív van ránk szegezve.” A szerző szerint: „a fényképezés nagyon is szubjektív műfaj”. Előbb-utóbb előtűnik a személyes jelleg. Épp ez a „többlet”, ami egyik titka maradandóságának.

Székely Aladár már a múlt századfordulón erre a szubjektivitásra törekedett, nem is sikertelenül. A kor legnagyobb művészeiről készített portréin – Babitsról, Benedek Elekéről, Móriczról, Gulácsy Lajosról, Kaffka Margitról – „a személyiség jele érződik”. L. Simon arra hívja fel a figyelmet: Székely Aladár az elsők közt találta meg azt a megoldást, amely a köznapi zsánerekből is kiemelte a maga hőseit. Ady bármilyen társaságban „fotózkodott”, óhatatlanul valamiféle központi alak lett. A beállítástól, a felismert „titkos jegytől”, a karakter vonásaitól. E. Csorba Csilla albuma, Ady Endre összes fényképe, az Ady felvételek mágikus erejéről árulkodik. Arca már rég a magyar költészet romolhatatlan ikonja. A szerző tartalmas, esszéisztikus fejtegetései csak megerősítik ezt.

A székelyudvarhelyi fotós dinasztia, a Kovács-család működésének bemutatásával pedig a helyi „képíró mesterek” otthon, családot, helyi (kis) világot megörökítő ténykedése előtt tiszteleg.

A helyi színtér jeleinek nyomon követése válik fontossá a fehérvári Gelencsér Ferenc fotográfiái láttán. Tipikusan olyan alkotó ő, akinél a „belső kép” előbb készül el, mint a külső felvétel. L. Simon egyetértőleg idézi Szokolczay Lajost: „az egyedi világ megteremtéséhez” „egyedi látásmód” szükséges. A képzelet „műalkotássá” tárgyiasítása. A „szenvedelmes fényképész” – ahogy találóan jellemzi a szerző a művészt – „úgy viszonyul képei tárgyához, mint egy festő”, csak az eszköze más. Rendkívül erősen kötődik a tetten ért pillanatokhoz, személyekhez. Mi több: „foglya a saját képeinek”. Ám ez, ami megfogja a nézőt, ami időntúlóságukat előidéz. Így válik Jancsó Miklós, Kalász Márton vagy Pesovár Ferenc portréja a késői utódoknak is maradandó élménnyé.

A fotó- és képzőművészet újabb határterületéről kapunk megejtő képet Péter Ágnes fotóátfestései, átdolgozásai révén. Amikor is a pohár-víz-növény (szent)háromsága révén idéződik fel valami teljesség a természetből, az áttetsző forma harmóniájából, a szomjat oltó „örök elemből”. A Velencei-tó vízfény káprázatai, a zöldes-barnás színreflexek, a meggyűrűzött vízfelszín, öreg nádcsomók szép csoportozata, ugyancsak a „tér-teremtés” megejtő varázslata. Amelynek gyűjtőpontjában maga a művész áll...

A valóság szürrealitása bomlik ki a lengyel Lódz Kaliska művészcsoporthoz tartozó felvételein. A lengén öltözött, vagy teljesen mezítelen nők munkajelenetei (jelenései) egyszerre apoteózis és ironikus bemutatása a női dominanciának. Mintha egy új matriarchátus társadalomképeit látnánk... A duzzadó mellek, farok, tomporok láttán nem épp a szorgoskodásuk látványa ragad meg, bár a szereplők színes védősisakot viselnek, akár az erőművi gépteremben, akár útépitésen dolgoznak, vagy halászahajó fedélzetén végzik munkájukat. A szerző érti és értékeli a csoport avantgárd gesztusát, amikor a női szép új világ fázisai manifesztálódnak előttünk, a női „fotó-kiáltványok”, amelyek már szelíd és önironikus provokációk –, s a férfiközpontú világnak szólnak, aktualitásuk pedig a gender-elméletek csattanós cáfolatában rejlik. A modern élőképek, tömegjelenetek nem szexista kisiklások, hanem a hagyományos női (nemi) szerepek demonstrációszerű, grandiózus felmutatása (felnagyítása).

A kötet második fele a progresszív művészet jelenségeivel foglalkozik, amelyből kitűnik – s erre a szerző hangsúly helyez –: az archaikus és modern nem egymást tagadó, hanem gyakran erősítő jelenségek.

Baktay Patrícia munkái – a Keletről hozott örökség megnyilatkozásai. Mitikusan rétegzett alkotások, melyekből az ősi szakralitás jelei, jelzései üzennek. A természetes anyaghasználat – a szerző szerint –, a meleg tónusú színvilág, a rejtelmes plasztikai formák komolyak, ijesztőek, de maskarák is, gyermekjátékok inspirációját hordozzák. L. Simon arra is felfigyel: a keresztény szárnyasoltár és a sámáni faágasok világa ötvöződik itt. Az idolként itt nem kőből képződnek, hanem nemezéből, a

faágacsok sorozatából, elrendezéséből. Kedves, bajhárító bálványok, ötletes applikációk, melyek „egyszerre intellektuális megfontolásokat és a tudatalattiban kódolt emlékeket” jelenítenek meg. „Világügyelője” – melynek részlete a címlapra is került –, az ősi erők erőteljes szimbóluma: az ősök ma is vigyáznak ránk. Hermann Zoltán – aki rejtelmes vonalhálóba, térrácsokba rejti elgondolásait –, szabályos és megtört ritmusokat formáz meg. A törlőpapírok újrahasonosításával pedig nagyméretű változatos alakzatokat hoz létre, amelyek az „alkotó struktúra teremtő igényét jelzik”. Hogy a sokszorosítás „selejtje” miként lesz autonóm műalkotás.

A kötet címadó írása Lovász Erzsébet kiállítását idézi meg. A festő *Juhok és pásztorok* címmel készített sorozatán az ember és az állat (arc) vonásait montírozza össze, bravúrosan, sejtelmesen, sokértelműen. Agnus dei – Isten báránya és a Jó pásztor jelenik meg e kettősségben, mely jelkép és érzéki kép, szimbólum és finoman megfestett állatsereglet. A szerző azt ajánlja: „nézzék úgy Lovász Erzsébet 21. századi ikonjait, mint egy középkori ikonosztáz most megtalált s a helyükre kerülő darabjait”. Az idő archaikus rétegeibe kalauzol Báta Sándor *Kezdet* című kiállítása. Ősformákat idéz, esetleges, mégis a káoszról kiváló tárgyegyütteseket, amelyek az „ősi világok vélt tisztasága” felé röpitik a képzeletet. Máskor papírból „gyúrja, formázza, préseli alkotássá az ősi világ képi kivetüléseit”. Az egység, a teljesség után olthatatlan vágy: illúziója „talán mindig fájdalmas kiábránduláshoz vezet”. De a „kezdés” „újrakezdés” is, ami a túlélés záloga. L. Simon ezt szűri le a törekeny művek halmazát vizsgálva.

A Fejér megyei őszi tárlat (2007) apropójából kiindulva a szerző messzire jut: azt vizsgálja, van-e létjogosultsága a különböző művészeket felvonultató, nagy átfogó tárlatoknak? Valóban, kortárs művészet-e ez a szalon jellegű megmutatkozás? Kassáki mércével mérve: nem. Kassák szerint: „kell, hogy a művészetünk egy legyen a körülöttünk lévő élettel”. Amit másképpen: a jelenidejűség igényének is mondhatunk. L. Simon – anélkül, hogy feladná a kortárs művek meghatározó mivoltát – engedékeny a 19. század modorában születő alkotásokkal („más a szerepük,

helyük, ebből következően értékük”). Nos, ebből érthetünk...

A szalonszerű kiállítások demokratizmusa, az „egyenrangú részvétel” – ellentmondás. Mindig van (megítélhető) teljesítmény és hierarchia. Ahogy L. Simon is írja: ezen a téren, „a művészet nyilvánosságának megteremtésében (...) nehezen értelmezhető a demokrácia fogalma”. A kuratori rendszer sem tökéletes, de helyet, lehetőséget ad az előtűnő, kiugró alkotás kiválasztódásának. Végül egy kérdése van a szerzőnek: míg a nyugat-európai kiállításokon többnyire video-munkák, installációk, interaktív művek, animációk szerepelnek, a hazai tárlatokon továbbra is táblaképekkel és szobrászati munkákkal, plasztikákkal találkozunk. Válasza: ennek oka az anyagi és technikai feltételek hiánya. Hozzátenném: ahogy a körülmények alakulnak, ez még hosszú időn át így marad.

Két ellentétes alkotói programról kapunk képet a következőkben: Pető Barna a fény- és napfoltok szerelmese, míg Kókay Krisztina grafikáin a minuciózus gondossággal, aprólékosággal felvitt vonalak alkotnak finom szerkezetű struktúrákat. A fehérvári kettős, apa és leánya, Hegedüs 2 László és Hegedüs Hanna Léna tavalyi kiállítása a Szabadművelődés Házában, ismét alkalmat adott a szerzőnek néhány dolog végiggondolására. „képes-e a kortárs művészet reflektálni arra, ami a képpel, s azon belül az analóg és digitális technikai képel történt...?” L. Simon szerint igen, lehetséges ez, de a kérdés intellektuális átgondolása nélkül aligha. A mediatisálódás, a kép szerepének, funkciójának változásai indokolják ezt. Mert változott az alkotó, a funkció és a befogadó szerepe is. Nos, igaz, Hegedüs 2 László több évtizede, azt is mondhatnánk: úttörőként, foglalkozott ezzel a helyzettel, problémakörrel. Az idők folyamán a bravúros szitanyomatokból digitális nyomatok lettek, de a szemlélet nem változott. A fikció és a valóság finom elmozdulásai, beavatkozások, manipulációk adják a Hegedüs 2 László-i képet. Ahogy a *Fürdőzők* sorozatán (a kötetben is) látható. A művész idővel a festészet terén is jelentős haladást tett, s így a fotó, film, festmény, nyomat, installáció különféle eszközeinek kombinálásával képes egy megújult látványvilágot közvetíteni. De – ahogy a szerző írja –: „a képek készítői

már nem a történelmet akarják megörökíteni, hanem a történelem akar 'megörökülni' ... mások számára hozzáférhető formában". Hegedüs Hanna Léna szerigráfiáin a „tapéta mezőn” sétáló őz-sziluettek válnak – a vörös festék elfolyásával megjelölt – áldozattá (*A Bambikat lelövik, úgy-e?*). L. Simon még kiemeli az Agarak akvarell-sorozat darabjaiból a *Pályarekord* című képet. Joggal, mert az akvarelltechnikában ritkán látható pontossággal felvitt színekkel, zöldes és kékes árnyalatokkal, merész kompozícióval érzékelteti a kutya-test rohanás-dinamikáját a fiatal, tehetséges festőnövendék.

A kötet záró része, a Kóda a szerzőhöz legközelebb álló művészek arcképcsarnoka. Ebben nyilván benne van a személyes ismeretség (esetleg barátság) is. Ezért L. Simon László – aki költőnek sem akárhoz – szokatlan módszert választott e festők, szobrászok bemutatására. Mesékkel, történetekkel, olykor szürreális szövegeket alkotva – verbális analógiával –érzékenyen keresi ki a képek és fogalmiság érintkezési pontjait. Záborszky Gábor Álom az Etnán című kiállítására válasz egy magányos Etna-mászás története. A kiállítás darabjai – amely egyébként a Panel címet viseli – a vegyes technikájú, rendkívül változatos, barnás-lilás tónusokból összeálló felületek – melyeknek statikus közegéből kis vulkáni kitörések gomolyognak elő –, az amorfi és geometrikus kontrasztjára is rájátszva, csak a végső ponton kapcsolódnak a szöveghez, amikor L. Simon az Etna tetején főzött kávé szürcsölve, a táskájában lévő papírokra borítja a fekete lét. A kép és szöveg rafinált konvergenciája – az Etna-élmény, a kráteres felületek, valamint a papírra lötytyent kávépöttyök (utalva az itteni katicabogarakra is) – rezonálni kezd a nézőben-olvasóban. (Megint a kontextusok, érintkezési pontok...)

Nagy Árpád Pika *Tüldal* című kiállítása egy családi sámántörténetet hív elő a szerző emlékezetéből, míg a Tíz meg tíz című tárlat egy – a mai ember lélekállapotát érzékeltető – vallomással reagál a melankolikus képekre. „A mi életünk már nem romantikus regény, nem is realista, de már posztmodern sem, a mi életünk nem egy avantgárd kiállítás, nem is egy könnyű kortárs krimi, a mi életünk már nem írható le szavakkal... A mi életünk barátaink festményein jelenik meg...” Az írás vége felé – ismét analogikusan – körvonalazódik

az a példabeszéd-történet, amely fogalmakkal is „körültapogatja” Nagy Árpád Pika festményeinek különös, álomszerű figuráit, jeleneteit. Amelyek – ahogy a szerző véli –: „elrejtett ismerős és előbukkanó titkok” tudói.

Palkó Tibor *Gyümölcsök illata* című tárlata – különösen közel áll L. Simon világához. A szerző – mint agárdi gazdálkodó is – sokat tud a földről, a gyümölcsökről, különösen a szőlőről –, ezúttal a kertművelés szenvedélyéről ír érzékletes sorokat. Čapeket idézi: „az igazi kertész nem a növényt neveli, hanem a talajt, a földet ápolja... A földbe merülve él.” Ezt már ő írja: „Az igazi művész nem a gyümölcsöt festi le, hanem az illatát”. És Palkó képes erre. A Kilenc tétel „gyümölcs-idézetei”, a legkülönbözőbb íróktól-költőktől, valamint a képek ihlette szabadversek már a legszemélyesebb szférába vezetnek. A körtéről írott költői sorokat akár „körtészetnek” is nevezhetjük, kis szabadossággal. Az *Ég sír* című kiállításához kapcsolódó esszéisztikus gondolatfutamok méltó befejezése a Kódának. A festőművész – Nagy Árpád Pika melankóliája után – az elmúlás, rothadás, a gyász és tragikum különös vízióit, stációit jeleníti meg, A „siralmas” földi élet „fekete könnyeit”, melyeket a Madonna hullat értünk, amikor az emberiség elfelejti a megváltás üzenetét. A fekete könnyeket áldozó figurák, valójában mi vagyunk. Ahogy a végső mondat erre figyelmeztet: „Mikor az ég sír, elkenődik a festék a vásznon, s mi csak döbbsen állunk, várunk, varakozunk, mert közeledik a halálunk és a feltámadásunk.”

Meglehetősen súlyos korpuszt tett le az asztalra L. Simon László, a művészeti író. Elsősorban a kortárs művek befogadása érdekében. Nem csak a cikkünk elején emlegetett „formaajánlatok kibontásával”, hanem a személyes megközelítések, kontextusok felmutatásával is. Érződik sorain, hogy számára a kortárs művészet (helyete, alkotói és alkotásai) fontos, lényeges ügy, amelyhez mélységes köze van. Szakértelem és szeretet – valahogy így lehetne jellemezni hozzáállását. Csak remélni tudjuk, hogy ez az ambíció, felkészültség és elköteleződés megfelelő teret kap ki(e)s hazánkban.

(Ráció Kiadó, 2012)

„Tengerre magyar! – Fiume magyar emlékezete”

(Időszaki kiállítás a kanizsai Thúry György Múzeumban)

Ez a kiállítás, melyet Önök most megtekinthetnek, négy esztendőn belül az ötödik helyszínen látható. Először 2009-ben Budapesten az Országos Széchényi Könyvtárban, majd Debrecenben, ezután Fiumében, tavaly Balatonfüreden került a közönség elé.

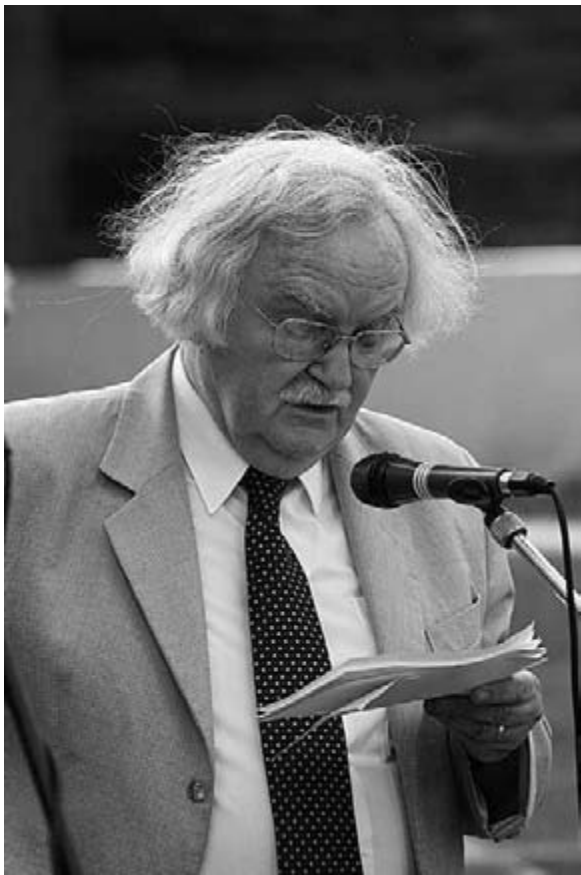
Az ötszörös újrázásnál jobb ajánlás aligha szükséges. Mégis, ha az a megtiszteltetés ért, hogy most én mondhatok megnyitó szavakat, legyen szabad öt pontba sűrítve röviden fölhívnom a figyelmet a jelen kiállítás értékeire és fontosságára.

1. Unalomig hivatkozott közhely, hogy a számítógépes-internetes világ mennyire forradalmian megváltoztatta az emberi kapcsolatokat és a tudományos kutatás hatékonyságát, hogy csak két nagyon lényeges területet emeljek ki több közül. Arról azonban jóval kevesebbet beszélünk, hogy az ismeretek másodpercenkénti hihetetlen mértékű sokszorozódása magában hordozza a tudás inflálódásának és a kultúrávesztésnek a veszélyét is. Nem véletlen, hogy az utóbbi évtizedekben különböző, egymástól távol eső tudományzakok koncentráltan kutatják az emlékezés titkát s magát az emlékezetet. Az orvos-biológia azt vizsgálja, vajon agyunk mely rekeszeiben tároljuk az emlékeket és élettani folyamatként mi az emlékezés. Másfelől a kulturális emlékezet megújításán több tudományágazat, főként a történetírás munkálkodik. A történelemhez, jelesül a nemzeti múlthoz való új viszonyulást segíti az „emlékezeti hely” igen rugalmas és tág fogalma. Eredetileg a francia kultúra újjáértelmezésére s egyúttal védelmére alkották meg. Majd csakhamar nemzetközi sikerre tett szert. Az „emlékezeti hely” lehet épület, tárgy, település, természeti környezet, ünnep, szimbólum, akár nyelvi jelenség is. Segítségével megismétlődően lépünk kapcsolatba a múlttal, újra értelmezzük azt, ezáltal

azonosságtudatunk formálódik s a jövőbe is tekintünk.

2. Mire emlékezünk Fiumére gondolva? Miért magyar emlékezeti hely? A középkori magyar királyság adriai befolyását a dalmát városokkal való kapcsolatok határozták meg. Fiumének nem jutott szerep a korai magyar történetben, de annál inkább az újkoriban. A birodalmi, majd a nemzeti gazdaság növekedésével párhuzamosan nőtt egyre forgalmasabb kikötővárossá és fokozatosan erősödött a jelentősége. Ennek a folyamatnak a jegyében született meg a kiállításunk fő címébe került jelszó is, „Tengerre magyar!”. Fiume magyar emlékezete változatosan, olykor ellentmondásosan alakult. Magában foglalta a világgazdaságba belépés tényezőjét, a modern kereskedelem fontosságát, fölvillant benne az európai hatalmi pozíció álma. Egy olyan tipikusan szárazföldi nép, mint a magyar, megismerkedett a tengerhajózás romantikájával, egyáltalán a korábban távolinak és idegennek tekintett tengeri hajózás új kulturális elemként épült be az országképbe. Fiume nem utolsósorban az amerikai kivándorlás utolsó hazai állomásaként rögzült a nemzeti tudatban. S még nem is szóltunk a nagypolitikáról, a hovatartozáshoz tapadó magyar-horvát torzsalkodásokról. Aki a korabeli országot meg akarta ismerni, és tehette, nem mulasztotta el az ideutazást. Ezért nagy a száma az írók, költők, művészek, politikusok, egyszerű értelmiségiek Fiume-élményét megörökítő visszaemlékezéseknek, följegyzéseknek. Ugyanakkor az osztrák-magyar kiegyezés korának békés évtizedei után az első világháborút követő néhány év politikai és katonai viszontagságai, mint kontraszt, nagymértékben hozzájárultak ahhoz, hogy a magyar emlékezetben Fiume fölött megjelenjen a boldog békeidők aurája. Egyedi jelenség és összefügg a sokat emlegetett „corpus separatum” státussal, a különleges közjogi

helyzetre emlékeztet, hogy Fiume címere bekerült a társországok állami jelvényeit egyesítő, ún. magyar nagycímerbe, talán még egyedibb történelmi jel, hogy általa a hajdani Habsburg birtokra utaló kétfejű sas szintén helyet kapott benne.

3. Fiume azonban nemcsak magyar, hanem horvát és olasz, sőt végső soron osztrák emlékezeti hely is. Ebben a vonatkozásban egyetlen fontos témát emelek ki, a multikulturalitást. Nem arra gondolok, amit a modern nyugati társadalmakban így neveznek, s kitartóan idealizáltak, a sokféle bevándorlóból formálódó populációra, amely a befogadóhoz többnyire nem tud hasonlítani, sőt mára egyre sűrűbben ütközik vele, de már eredeti identitása is sérül, végül arctalan, jellegtelen tömeggé válik. Ellenkezőleg, azt tekintem kulturális értéknek, ha a különböző nyelven beszélők, eltérő etnikumú és kultúrájú emberek egymás mellett és együtt élve tartós közösséget alkotnak. Így gyakorolhatnak egymásra igazán termékeny hatást. Így becsülhetik egymásban az eltéréseket, hasonlíthatják önképüket a máséhoz,

és azonosságtudatukat megtartva, saját magukat jobban, pontosabban megérthetik és megélhetik. Ilyenként őrződött meg a magyar emlékezetben a különben a tengeri kikötők tarkaságát is hordozó Fiume. Ez az összetettség határozta meg, ez adta különlegességét, amivel kitűnt a Szent István Korona országai hasonló karakterű települései és vidékei között.

4. A kiállítás nem a politikatörténet szemszögéből, hanem egy attól eltérő, sajátos nézőpontból dokumentálja a város múltját, azzal, hogy a mindennapok történetéből mutat be részleteket. A XX. század derekáig a történettudományban a politikatörténet túlsúlya elnyomta azt a megközelítést, hogy az élet minden darabjának lehet és van története, melynek ismeretében szemléletesebben és pontosan tárulhat föl számunkra a múlt. A gyűjtemény gazdag példatára a hétköznapi életnek. Tessék megfigyelni, milyen sajátos a hangulata a képeslapoknak és a magánleveleknek, a reklámoknak, az árucímkéknek, a csomagoló anyagoknak, az újságoknak, bennük az újságrajzoknak, a térképeknek, a családi fényképeknek, a szuveníreknek, azaz az turisztikai emléktárgyaknak, az iskolai értesítőknél, a bizonyítványoknak, a bármely tartalmú röplapoknak és hirdetéseknek, az igazolványoknak, a szállítóleveleknek, vagy éppen a villamosjegyeknek, a sokféle meghívónak és értesítésnek, akár a számlacéduláknak is! És így tovább. A sokféleséget érzékeltetendő szándékosan kevertem meg a tárgyakat, nem rendeztem csoportokba őket. Egy pontban amúgy is találkoznak, mind segít elénk búvólni a kor emberét. A gyűjtő nagyszerű történelmi érzékére vall, hogy volt szeme és türelme megtalálásukhoz.

5. Végül ez a kiállítás a magán műgyűjtés fontosságát és értékét is dicséri. Hadd köszöntsem körünkben én is a 93 éves Skultéty Csabát, akinek kitartó szorgalma és eltökéltsége eredményeként állt össze a kiállítás anyaga. Az első kiállítás katalógusában elmeséli, hogy szülei az első világháború kitörése előtt nem sokkal velencei nászútra igyekezve érkeztek Fiumébe, itt pillantották meg először a tengert, a kék Adriát, s ez a találkozás életre szóló emlékké, felejthetetlen történetté vált a családban, amiről az édesanya visszatérően mesélt gyermekeinek.

Fotó a
megnyitóról...

Az Ung vármegyei Nagykapos mezővároskát, ahol éltek, a két világháború között már három államhatár választotta el a pár évvel azelőtt még ugyanazon országban lévő Fiumétől. Többé nem utaztak oda. A nyugati emigránssá lett Skultéty Csaba csak 1990 után kereshette föl a várost, gyermekkorra képzeletbeli varázslatos színterét. Az évtizedeken át ápolt családi hagyomány és a kései személyes élmény találkozásának hatására született meg elhatározása, Fiume magyar emlékeinek, azok dokumentumainak módszeres föl kutatása, megvásárlása, gyűjtése.

A kiállítás anyagának keletkezése – nem utolsó sorban – példaadón fölhívja a figyelmet a magánszemélyek műgyűjtésének megelevenülésére is. Tudjuk, hogy a nemzeti kultúrát gyarapító, nagy múltú gyakorlatnak hazánkban évtizedeken át mostoha sors jutott osztályrészül. A második világháborút követő államosítások számos nagy kollekciót érintettek. Magánszemélynek műtárgy-vagyont képezni – ha nem is szűnt meg, mint lehetőség – nyilvánosságra nem tartozott.

Kiállításunk anyaga ma már közgyűjtemény része, az Országos Széchényi Könyvtár őrzésében áll. Köszönet érte. Ugyancsak köszönet nemcsak gyűjtőként, hanem az első kiállítás létrejöttét és katalógusának kiadását mecénásként támogató Skultéty Csabának. A kiállítás rendezéséért Benkő Andreát, annak kurátorát, a nagykanizsai bemutatás kezdeményezéséért és lehetővé tételéért a Thúry György Múzeum igazgatónőjét, Száraz Csillát illeti köszönet.

Utoljára, de nem utolsósorban két óhajtság maradt. Miért ne folytatódna a kiállítás karrierje más városokban? A magam nevében csakis azt mondhatom, úgy legyen! Végül azt kívánom, hogy a kedves közönség hasznos és érdekes ismereteket szerezzen a kiállítás megtekintésével, melyet ezennel megnyitok.

(Elhangzott a „Múzeumok Éjszakája”
megnyitójaként.)

Gábor Miklós utca-avató Zalaegerszegen

Július első napján hangulatos ünnepség keretében nevezték el a Kossuth-díjas színészlőről, a város szülőttéréről az egyik belvárosi, a szülői háztól nem messze lévő utcát. Az ünnepségen Gyutai Csaba köszöntötte a résztvevőket, többek közt a Hevesi Sándor Színház tagjait. Majd Gábor Júlia könyvtáros, szerkesztő emlékezett édesapjára, a zalaegerszegi kötődésekre, élményekre.

Tisztelt Hölgyeim és Uraim!
Kedves Zalaegerszegiek!

Gábor Júlia
és **Gyutai Csaba**
polgármester
az utca-avatón
virágot
helyeznek
el **Gábor Miklós**
emléktáblájánál

Amikor egy gyerek megkérdezi a felnőtteket, hogy napközben, amikor ő óvodában, iskolában van, mit csinálnak a szülei, azt a választ kapja: dolgoznak. A mi családjunkban nem ez volt a helyzet. Amikor a két nagymamámtól azt tudakoltam, mit csinál apu, anyu napközben vagy este, azt válaszolták: játszik. Az én apukám játészó, játékos felnőtt volt. De hogyan, mikor született benne a játékszenvedély? Elvárásolt világ, gonosz és elsöprő szenvedélyek, móka, kacagás; amerikai burleszkcek, western filmek cowboy és indián hősei, nagy fekete szemű, szenvedő szőke szépségek; elesett kisemberek csetlés-botlása, minden akadályt legyőző, diadalmaskodó hősök. Ebben a világban nőtt fel apukám gyerekkorában. A mozi, amelyek karzatán az első lépéseket tette, egész életére megigézte, rabul ejtette. Először a

zalaegerszegi, majd a székesfehérvári ház kertjében épített magának lepedőből indián wigwamot, akkor az ifjú indián harcos fejdíszét még édesanyja varrta tyúktollakból. De a játékban, mint tudjuk, a képzelet legalább annyira fontos szerepet játszik, mint a valódi kellékek.

Felnőtt korát, élete nagy részét apukám Budapesten töltötte, én pedig ott születtem, tősgyökös pesti vagyok. Azt vettem észre, hogy amikor az országban utazgatunk, engem sem a „zordon Kápatoknak vadregényes tája”, sem az Alföld sík vidéke nem nyűgöz le. Akkor dobban meg a szívem, amikor szelíd dombos tájakban gyönyörködöm. Elgondolkodtam, vajon miért van így. Természetesen megint a gyerekkor adja meg a választ. Ahogy apukám életét meghatározta

a gyerekkori mozi élmény, rám meg hatott apu lelkesedése a szelíd pannon táj iránt. Mindig úgy beszélt magáról: én vidéki fiú vagyok.

Amikor visszatért szülővárosába, Egerszegre, hogy eljuttassa Az ember tragédiája Luciferét, anyuval eljöttünk megnézni az előadást. Apu egészen megfiatalodott, ahogy végigvezetett minket a városon és boldogan mutatta meg gyerekkor fontos helyszíneit: a még ma is álló szülőházat, apai nagyszülei házát, a zsinagógát, a mozi helyét. És arról beszélt, hogy hiába az elmúlt évtizedek, ő itt otthonosan érzi magát. Számomra is emlékezetes maradt az a sétálás, mesélős nap.

Közhely, hogy a színészet a könnyen múlandó művészetek közé tartozik. Nem gondolom, hogy egy utcanév felidézi vagy megőrzi egy színész személyiségét, de talán még emlékét sem. Akik évek, évtizedek múlva végigsétálnak ezen az utcán, esetleg itt adnak egymásnak randevút, talán nem fogják tudni, kiről nevezték el az utcát. Nem baj, mert mégis a városuk, az otthonuk részlet lesz a Gábor Miklós utca.

Apukám özvegye, Vass Éva nagyon sajnálja, hogy egészségi állapota miatt nem tud itt lenni, de azt üzeni, hogy lélekben velünk van. Az ő nevében is köszönetet mondok a város lakóinak, a színháznak, hogy ébren tartják édesapám emlékét. Hálásan köszönöm az Együtt Zalaegerszegért Egyesületnek az utcanévadás gondolatát, és mindenekelőtt

Dr. Kocsis Gyula elnök úrnak, hogy lelkesen és kitartóan fáradozott azért, hogy édesapám nevét utcanévtábla őrizze Zalaegerszegen.

Köszönöm.

Örülök, hogy apukám hazatalált.

Gábor Júlia

Zalaegerszeg, Gábor Miklós utca, 2013. július 1.

**Oláh Máttyás
László:**
Communio
gipsz
2002

Szerzőinkről

- Bárdosi József** (1956; Szentendre) Művészettörténész, muzeológus.
- Bence Lajos** (1956; Lendva) Költő, kritikus, szerkesztő. Legutóbbi kötete: *Vallani*. MNMI, Lendva, 2012.
- Bíró József** (1951; Budapest) Költő, író, performer, képzőművész.
Legutóbbi kötete: *Mukkeum si*. Hungarovox, 2009.
- Bozók Ferenc** (1973; Budapest) Költő, kritikus, esszéista. Legutóbbi kötete: *Szilveszteri gótika*. Porta Kiadó, 2011.
- Čorak, Željka** (1943; Zágráb) Író, művészettörténész.
- Dezső Márton** (1983; Budapest) Költő, versei különböző irodalmi folyóiratokban jelentek meg.
- Erdély Miklós** (1928. július 4., Budapest – 1986. május 22., Budapest) Költő, író, képzőművész.
- Gelencsér Milán** (1995; Zalaegerszeg) Gimnáziumi tanuló, versei a Hévízben jelentek meg.
- Göncz László** (1960; Lendva) Prózaíró, történész. Legutóbbi kötete: *Kálvária*. Pro Pannónia Kiadó, 2011.
- Hétvári Andrea** (Budapest) Költő, író. Legutóbbi kötete: *Vörösbegyek nyugalma, drága Fif!* Napkút Kiadó, 2012.
- Horváth László** (1995; Páka) Gimnáziumi tanuló, ez az első folyóirat-közlése.
- Horváth Márk** (1991; Zalaegerszeg) Prózaíró, novellái a Pannon Tükörben jelentek meg.
- Kiss Gy. Csaba** (1945; Budapest) Irodalomtörténész, kritikus.
Legutóbbi kötete: *Hol vagy hazám?* Nap Kiadó, 2011.
- Konczek József** (1942; Pomáz) Költő, író. Legutóbbi kötete: *Vogul szigorlat*. Napkút, 2011.
- Kostyál László** (1962; Zalaegerszeg) Művészettörténész, kurátor.
- Kósa László** (1942; Budapest) Néprajzkutató, történész, a Magyar Tudományos Akadémia rendes tagja.
- Kötter Tamás** (1970; Budapest) Prózaíró, novellái különböző irodalmi lapokban (Forrás, Hévíz, Kalligram) jelentek meg.
- Köpeczi Bócz Edit** (1948; Zalaegerszeg) Történész, egyháztörténeti kutató.
Legutóbbi kötete: *A titkosszolgálatok hálójában*. L'Harmattan Kiadó, 2012.
- L. Simon László** (1972; Agárd) Költő, író, szerkesztő. Legutóbbi kötete: *Szubjektív ikonosztáz*. Ráció Kiadó, 2012.
- Legéndy Péter** (1948; Balatonalmádi) Költő, író, esszéista, művészeti író.
Legutóbbi kötete: *A művészet valósága*. Nemzetek Európája, 2011.
- Ouisee, Jonathan** (1984; Budapest) Festőművész, grafikus.
- Payer Imre** (1961; Budapest) Költő, kritikus. Legutóbbi kötete: *Pattanni, hullni*. Napkút, 2009.
- Pásztor Bertalan** (1931; Dunaújváros) Író, kritikus, művészeti író.
- Péntek Imre** (1942; Zalaegerszeg) Költő, kritikus, művészeti író.
Legutóbbi kötete: *Hajtűkanyar*. Magyar Napló, 2012.
- Pósa Zoltán** (1948; Budapest) Költő, író, kritikus. Legutóbbi kötete: *Egy az Isten*. Széphalom Könyvműhely, 2013.
- Szakony Dorina** (1995; Zalaegerszeg) Gimnáziumi tanuló, kisprózái a Pannon Tükörben jelentek meg.
- Szatmári Gizella** (1938; Budapest) Művészettörténész, Zala György életművének kutatója.
Legutóbbi kötete: *Emlékjelek*. Bp. Főpolgármesteri Hivatal, 2005.
- Szmadám György** (1947; Budapest) Festőművész, író. Legutóbbi kötete: *Vándorok könyve*. Széphalom Könyvműhely, 2009.
- Szemes Péter** (1979; Zalaegerszeg) Kritikus, esztéta. Kötete: *Művek felé*. Pannon Tükör Könyvek, 2012.
- Szepes Erika** (1946; Budapest) Irodalomtörténész, kritikus.
Legutóbbi kötete: *A mocskos mesterség*. Hungarovox, 2012.
- Tóth Imre** (1966; Zalaegerszeg) Költő, prózaíró. Legutóbbi kötete: *A lelek nulla foka*. Parnasszus Kiadó, 2009.
- Török Ádám** (1988; Budapest) Költő, egyetemi hallgató, különböző folyóiratokban publikál.
- Zsille Gábor** (1972; Budapest) Költő, író, műfordító. Legutóbbi kötete: *Krakkói jegyzetek – kultúrcsevej*. Napkút Kiadó, 2007.

Következő: számaink tartalmából:

Sarusi Mihály, Bene Zoltán, Tönköl József, Léka Géza, Halász Albert, Gyöngyösi András prózája; Pusztai Zoltán, Matyikó Sebestyén József, László Zsolt, Szoliva János, Karáth Anita versei; Gráfik Imre, Szűk Balázs, Kardos Ferenc, Prokné Tirner Gyöngyi, Szemes Péter, Somogyi Zoltán tanulmánya, kritikája; P. Szabó Ernő, Feledy Balázs, Kostyál László, Kőfalvi Csilla, Péntek Imre, Hubert Ildikó, Marczinka Csaba képzőművészeti írásai.